

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE ETKİLERİ

**(Eskişehir İli Tarım Kredi Kooperatifleri
Üzerinde Bir Uygulama)**

(DOKTORA TEZİ)

Öğr. Gör. Yılmaz ÜLPER
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Eskişehir — 1984

İ Ç İ N D E K İ L E R

<u>T A B L O L A R</u>	VIII
<u>K I S A L T M A L A R</u>	XI
<u>G İ R İ Ş</u>	1

B i r i n c i B ö l ü m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K T E K İ Y E R İ V E T Ü R K İ Y E ' D E K İ D U R U M

B i r i n c i K ı s ı m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K T E K İ Y E R İ

<u>Ş.1. KOOPERATİFÇİLİK VE TARIMSAL KOOPERATİFLER</u>	4
I- KOOPERATİF KAVRAMI	4
<u>1. Kooperatifin Tanımı</u>	4
<u>2. Kooperatif Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Bunu</u> <u>Hazırlayan Ekonomik ve Toplumsal Koşullar</u> <u>Üzerine Toplu Bir Bakış</u>	7

II

II- KOOPERATİFÇİLİKTE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ	10
<u>§.2. TARIMSAL KOOPERATİFLERİN İLKELERİ VE TÜRLERİ</u>	11
I- TARIMSAL KOOPERATİFLERİN İLKELERİ	11
1. Açık Üyelik	13
2. Her Ortağın Bir Oy ile Yönetime Katılması	15
3. Risturn Verilmesi	16
4. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi	17
5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi	17
6. Kooperatiflerle İşbirliğinin Yapılması	19
II- TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TÜRLERİ	20
1. Tarımsal Alım Kooperatifleri	20
2. Tarım Kredi Kooperatifleri	21
3. Tarımsal Pazarlama Kooperatifleri	22
4. Tarımsal Sigorta Kooperatifleri	23
5. Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler	25
A) Kullanım Kooperatifleri	25
a- Makine Kullanım Kooperatifleri	25
b- Arazi Kullanım Kooperatifleri	26
B) Tarım Hizmet Kooperatifleri	27

İ k i n c i K ı s ı m

T Ü R K İ Y E ' D E T A R I M S A L K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K

<u>§.1. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN GEREĞİ</u>	28
<u>§.2. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TEMELLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE TOPLU BİR BAKIŞ</u>	31
I- TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TEMELLERİ	31
II- TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	34
<u>§.3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİF TÜRLERİ</u>	38
I- TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ	38

III

II- TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ	41
III- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ	42
IV- TOPRAK-SU KOOPERATİFLERİ	45
V- PANCAR EKİCİLERİ ÜRETİM KOOPERATİFLERİ	47
VI- ORMAN KÖYÜ KALKINDIRMA KOOPERATİFLERİ	48
VII- TARIMSAL AMAÇLI DİĞER KOOPERATİFLER	50

İ k i n c i B ö l ü m

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TOPLUMSAL DEĞİŞMEDEKİ YERİ

B i r i n c i K ı s ı m

TOPLUMSAL DEĞİŞME

<u>Ş.1. TANIMI VE KAPSAMI</u>	52
<u>Ş.2. NİTELİĞİ</u>	54
<u>Ş.3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ AÇIKLAYAN MODELLER</u>	55
<u>Ş.4. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE YOLAÇAN NEDENLER</u>	57
I- YENİLİK	58
<u>1. Anlamı</u>	58
<u>2. Kültür Öğelerine Göre Yenilik</u>	59
A) Maddi Kültürde Yenilik	59
B) Maddi Olmayan Kültürde Yenilik	60
<u>3. Yeniliğin Kabulü ve Yayılması</u>	62
II- DİĞER NEDENLER	64

İ k i n c i K ı s ı m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N
T O P L U M S A L D E Ğ İ Ŗ İ Ŗ M E D E K İ Y E R İ

<u>Ŗ.1. TARIMSAL ÜRETİM YAPISININ FARKLILAŖMASINA NEDEN OLACAK SOSYO-EKONOMİK KOSULLARIN SAĞLANMASINDA KOOPERATİFLERDEN YARARLANMA OLANAKLARI</u>	65
I- ÜRETİM YAPISINI DEĞİŖTİRECEK YENİLİKLERİN TEDARİKİ UYGULANMASI VE YAYILMASINDA KOOPERATİFLERİN ETKİNLİKLERİ	65
<u>1. Yeniliklerin Tedarikinde Kooperatifler . . .</u>	65
<u>2. Yeniliklerin Kabul Edilmesinde ve Yayılmasında Kooperatifler</u>	68
II- KOOPERATİFLERİN EĞİTİM KONUSUNDAKİ ETKİNLİKLERİ	72
III- KOOPERATİFLERİN ORGANİZE OLMAMIŖ TARIMSAL KREDİ VE PAZARIN OLUMSUZ TOPLUMSAL SONUÇLARININ GİDERİLMESİNDEKİ ETKİLERİ	74
<u>1. Organize OlmamıŖ Tarımsal Kredi Karşısında Kooperatifler</u>	74
<u>2. Organize OlmamıŖ Pazar Karşısında Kooperatifler</u>	80
IV- TARIMDA YERLEŖİMİN DÜZENLENMESİNDE KOOPERATİFLER	84
<u>Ŗ.2. TARIM KESİMİNDEKİ TOPLUMSAL HAREKETLİLİK KARSISINDA KOOPERATİFLER</u>	87
I- YATAY HAREKETLİLİKTE KOOPERATİFLER	87
II- DİKEY HAREKETLİLİKTE KOOPERATİFLER	91
<u>Ŗ.3. GİZLİ KALMIŖ ÖNDERLERİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA KOOPERATİFLER</u>	92
<u>Ŗ.4. AİLE BİÇİMİ VE AİLE İLİŖKİLERİNİN FARKLILAŖMASINDA KOOPERATİFLER</u>	93

Üçüncü Bölüm

TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE ETKİLERİ KONUSUNDA ESKİŞEHİR İLİNDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNDE BİR UYGULAMA

Birinci Kısım

BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN DURUMU

<u>Ş.1. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ</u>	
<u>YERLERİNE VE YILLARINA GÖRE DURUMU</u>	96
I- KURULUŞ YERLERİNE GÖRE TARIM KREDİ	
KOOPERATİFLERİNİN DAĞILIMI.	96
II- KURULUŞ YILLARINA GÖRE TARIM KREDİ	
KOOPERATİFLERİNİN DAĞILIM	97
<u>Ş.2. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u>	
<u>KOOPERATİFLERE BAĞLI KÖY VE ORTAK SAYISI</u>	
<u>YÖNÜNDEN DURUMU</u>	98
I- KOOPERATİFLERE BAĞLI KÖY SAYISI	98
II- KOOPERATİFLERE BAĞLI AİLE SAYISI.	99
III- KOOPERATİFLERE BAĞLI ORTAK SAYISI	101
<u>Ş.3. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u>	
<u>YER VE PERSONEL DURUMU</u>	102
I- KOOPERATİFLERİN YER DURUMU	102
II- KOOPERATİFLERİN PERSONEL DURUMU	103

İ k i n c i K ı s ı m

BÖ L G E D E K İ T A R I M K R E D İ
K O O P E R A T İ F L E R İ N İ N T O P L U M S A L
D E Ğ İ Ő M E Y E E T K İ L E R İ

<u>Ő.1. BÖLGEDEKİ TARIMSAL ÜRETİM YAPISININ FARKLILAŞ-</u> <u>MASINA NEDEN OLAN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARIN</u> <u>SAĞLANMASINDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u> <u>ETKİLERİ</u>	106
I- YENİLİKLERİN TEDARİKİ KABUL EDİLMESİ VE YAYILMASINDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLE- RİNİN ETKİLERİ	106
II- TARIMSAL EĞİTİM KONUSUNDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ	115
III- BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ORGANİZE OLMAMIŞ TARIMSAL KREDİ VE PAZARIN OLUMSUZ TOPLUMSAL SONUÇLARININ GİDERİLME- SİNDE ETKİLERİ	118
<u>1. Organize Olmamış Tarımsal Kredi</u> <u>Karşısında Tarım Kredi Kooperatifleri . .</u>	118
<u>2. Organize Olmamış Tarımsal Pazar</u> <u>Karşısında Tarım Kredi Kooperatifleri . .</u>	120
IV- TARIMDA YERLEŞİMİN DÜZENLENMESİNDE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ	123
<u>Ő.2. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u> <u>TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞE ETKİLERİ</u>	124
I- YATAY HAREKETLİLİKTE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ	124
II- DİKEY HAREKETLİLİKTE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ	126

<u>§.3. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u>	
<u>ÖNDERLİK KONUSUNDAKİ ETKİLERİ</u>	127
<u>§.4. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN</u>	
<u>AİLE BİÇİMİ VE AİLE İLİSKİLERİNE ETKİLERİ</u>	
<u>S O N U Ç</u>	129
<u>F A Y D A L A N I L A N K A Y N A K L A R</u>	i-xii
<u>E K L E R (E K - 1)</u>	xiii-xxxı

T A B L O L A R

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Numarası</u>
1	Tarımda İşlenen Toprakların Büyüklüğüne Göre Dağılımı 1973.	28
2	Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı	39
3	Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatiflerinin 1981 Yılı Proje Uygulamaları	50
4	Yerleşim Yerlerine Göre Kooperatif Sayısı	97
5	Kuruluş Yıllarına Göre Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifleri	97
6	Kuruluş Yıllarına Göre Kooperatiflerin Dağılımı	98
7	Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerine Bağlı Köy Sayısı	98
8	Kooperatiflere Bağlı Köy Dilimlerine Göre Kooperatiflerin Sayısı	99
9	Kooperatiflere Bağlı Aile Sayısı	100
10	Kooperatiflere Bağlı Ortak Sayısı	101

IX

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Numarası</u>
11	Kooperatiflerin Mülkiyetlerinde Bir Çalışma Yerin Olup Olmadığı	102
12	Yer Durumu Bakımından Kooperatiflerin Dağılımı	103
13	Kooperatiflerde Çalışanların Eğitim Durumlarına Göre Sayıları	104
14	Kooperatifte Çalışanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılım	105
15	Kooperatiflerde Müdür Olarak Çalışanların Aynı Yerde Kaç Yıldır Çalıştıkları	105
16	Tarım Kredi Kooperatiflerinin Çiftçilere İlk Defa Kullandığı Girdilerin Kooperatiflere Göre Dağılımı	107
17	Girdileri Çiftçilere İlk Defa Götüren Tarım Kredi Kooperatiflerinin Sayısı ve Toplam Tarım Kredi Kooperatiflerine Oranı	108
18	Kooperatife Bağlı Köylerin Kooperatife Olan Ortalama Uzaklıkları	109
19	İlk Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumu	111
20	İlk Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumunun Kooperatiflere Göre Dağılımı	112
21	Son Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumu	113

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Numarası</u>
22	Son Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumunun Kooperatiflere Göre Dağılımı	114
23	Kooperatiflerin Hizmet Verdiği Yerlerin Eğitim Çalışmaları İçin Uygun Olup Olmadıkları	115
24	Kooperatiflerde veya Üst Birliklerinde Teknik Kadro Oluşturulması Halinde Ortakların Faydalanma Derecesinin Nasıl Olacağı	116
25	Kooperatif Yöneticilerinin Ortaklara Hangi Konularda Rehberlik Ettikleri	116
26	Kooperatiflere Ortakların Meslekleriyle İlgili Kitap Gazete Dergi Mecmua ve Broşürün Gelip Gelmeme Durumu	117
27	1982 + 1983 Yıllarında Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Pazarladıkları Ürün ve Miktarı (Kooperatif Ortaklarının)	120
28	Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1979-1983 Yılları Arasında Ortaklara Verdiği Araç Gereç Miktarı	122

K I S A L T M A L A R

Ank. İ.T.İ.A.	: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
Ank. Üni. SBF.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
B.	: Baskı
Çev.	: Çeviren
C.	: Cilt
COGECA.	: Avrupa Ekonomik Topluluğu Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi
DER.	: Dergisi
DPT.	: Devlet Planlama Teşkilatı
E.İ.T.İ.A.	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
ESADER.	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi
FAO.	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Federasyonu
FİPA.	: Uluslararası Çiftçiler ve Tarımsal Kooperatif Kurumları Federasyonu

XII

Gazi Üni.İkt.İdr.Bl.Fa.	: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ICA.	: Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO.	: Uluslararası Çalışma Teşkilâtı
İst.Üni.İkt.Fa.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İst.Üni.İşl.Fa.	: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi
Koop.	: Kooperatif
KÖY-KOOP.	: Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği
mad.	: Madde
Mec.	: Mecmua
Müd.	: Müdürlüğü
No.	: Numara
ORKÖY.	: Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü
PANKOBİRLİK.	: Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleri Birliği
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SPD.	: Sosyal Planlama Dairesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.K.K.	: Tarım Kredi Kooperatifleri
ÜBYKP.	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
vb.	: Ve benzeri
Ya.	: Yayını

G İ R İ Ő

Hangi ÷lkede veya ekonomik ve siyasi sistemde olursa olsun, ge÷miŐte olduğu gibi bug÷n de Tarımsal Kooperatifler ÷lkelerin ekonomik kalkınmasına etkileri yanında, toplumsal değişmedeki etkileri yön÷yle de önemli bir organizasyon olarak karşımıza çıkarlar. Nitekim doktrinde toplumsal değişmeyi etkileyen birçok faktörler gösterilmekle beraber bunlar arasında tarımsal kooperatiflerin en önemli faktör olduğu da açıkça ve ittifakla vurgulanmaktadır. Bu vurgulamaya rağmen doktrinde kuramsal görüş÷ açık ve seçik ortaya koyacak uygulamalı çalışmaların da pek yapılmadığı görülür. Hele yurdumuzda son senelerde hızla gelişen tarımsal kooperatifçilik hareketlerine rağmen, tarımsal kooperatiflerin toplumsal değişmeye etkileri konusu hep geri planda bırakılmış, toplumsal yönünden ziyade bu gibi kooperatiflerin ekonomik ve hukuki yapıları üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

Türkiye'deki tarımsal kooperatifçilik hareketlerinin toplumsal değişmeye ne derece etkili olduğunu ortaya koyabilmek için biz bu uygulamalı çalışmaya giriştik. Konunun incelenip gerekli araŐtırmaların Şimdiye kadar yapılmış olmaması araŐtırmamızın yürüt÷lmesinde bizi çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bıraktı. Geniş çapta yapılacak uygulamalı bir çalışmada özellikle konuyu açıklığa kavuŐturacak doyurucu ve güvenilir bilgilerin

elde edilmesinin güçlüğü bizi, konuya bir bölge çerçevesinde gü-
venilir cevap getirmek amacıyla ve ilerde geniş çapta yapılacak
çalışmalara destek olması ümidiyle Üniversitemizin kurulu bulun-
duğu Eskişehir ili sınırları içinde mevcut 28 Tarım Kredi Koope-
ratifi ile sınırlı bir çalışma yapma zorunluluğuyla karşı karşı-
ya bıraktı. Çalışmamızla ilgili uygulamaların Tarım Kredi Koope-
ratiflerinde yapılmasının nedeni, bu tür kooperatiflerin diğer
tarımsal kooperatiflere göre daha düzenli ve etkili çalışmaları
olmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, "Ta-
rımsal Kooperatiflerin Kooperatifçilikteki Yeri ve Türkiye'deki
Durum", İkinci Bölümde ise "Toplumsal Değişme ve Tarımsal Koope-
ratiflerin Toplumsal Değişmedeki Yeri" başlıkları altında araş-
tırma konumuza ilişkin teorik esaslara, çeşitli alt başlıklar i-
çinde, genel hatlarıyla değinilmiştir. Üçüncü Bölüm ise, ilk iki
bölümde konuya ilişkin verilen genel bilgiler gözönünde tutularak
Eskişehir ili çerçevesinde yapılan uygulamadan alınan sonuçların
"Tarımsal Kooperatiflerin Türkiye'de Toplumsal Değişmeye Etkile-
ri Konusunda Eskişehir Bölgesindeki Tarım Kredi Kooperatiflerin-
de Bir Uygulama" başlık adı altında değerlendirilmesine ayrıl-
mıştır. Uygulama Eskişehir il sınırları içersinde mevcut 28 Ta-
rım Kredi Kooperatifinde yapılan anket çalışmasını içermektedir.
Anket çalışmalarına hazırlık mahiyetinde önce birim kooperatif-
lerinin ve bu kooperatiflerin bağlı bulunduğu birlik yöneticile-
ri ile yüzyüze görüşme yapıldı. Bu arada ortakların kooperatif
ile olan ilişkileri gözlemlendi, ayrıca onlarla da yüzyüze görüşme
yapıldı. Buna dayanarak birim kooperatiflerin cevaplandıracağı
anket soruları hazırlandı. Daha sonra hazırlanan bu anket soru-
ları önce mevcut 28 kooperatiften ikisinde denenerek son şeklini
aldı. Bu suretle hazırlanan soruları araştırma sahasında mevcut
28 Tarım Kredi Kooperatifin hepsine, Tarım Kredi Kooperatifleri
Kütahya Bölge Birliğinin "izin ve bir an önce cevap verip geri

gönderilmesini bildiren" ön yazısı eklenerek postayla gönderildi. Peyderpey alınan cevaplar tarafımızdan değerlendirilerek yorumlu bir şekilde çalışmamızın bu bölümünde yer aldı.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızın kısaca özeti yapılarak, daha önceki bölümlerde varılan sonuçlara dayalı öğrenilerde bulunuldu.

B i r i n c i B ö l ü m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K T E K İ Y E R İ V E T Ü R K İ Y E ' D E K İ D U R U M

B i r i n c i K ı s ı m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K T E K İ Y E R İ

Ş.1. K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K V E T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R

I- K O O P E R A T İ F K A V R A M I

1. K o o p e r a t i f i n T a n ı m ı

Kooperatifi, yabancı literatürden örnek vermek gerekirse "aynı iktisadi müşküllerle mücadele eden, hak ve vecibeleri müsavat esasına göre bir araya getiren kimselerin maddi ve manevi istifadeleri için devrettikleri teşebbüsü idare ve istimal ederek mezkûr belli başlı zorlukları gidermek maksadıyla değişebilecek sayıda şahısların bir araya gelmesinden husule gelen bir

teşekküldür"(1). Veya "belli bir ideali olan ekonomik bir iş organizasyonu olup, demokrasi, sosyal güvence ve insan münasebetlerini düzenleyen bir kuruluştur"(2) şeklinde veya Türk literatüründen bir örnekle "istihsal, kredi, istihlâk ve mesken gibi ihtiyaçların tatmini maksadıyla kendi arzu ve iradeleriyle bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayeleriyle bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların teşebbüsüne kooperatif denir"(3) şeklinde tanımlamak mümkündür. Ancak hemen ekleyelim ki bunlar, yerli ve yabancı kaynaklarda yer alan tanımların hepsi değildir. Zira literatürde verilen örneklerde olduğu gibi, şu veya bu noktalardan birbirinden farklı daha birçok kooperatif tanımlarına rastlamak mümkündür. Bu bakımdan kolaylıkla diyebiliriz ki yerli veya yabancı kaynaklarda kooperatif tanımını bulmak mümkün değildir(4). Bunun kooperatiflerin farklı ekonomik ve toplumsal sistemlere kolayca uyabilen esnek bir yapıya sahip olmasından ve konu ile ilgilenenlerin kooperatife olan bakış açılarının farklılıklarından ileri geldiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan da uygulamada bir anlaşmazlığa düşülmemesi açısından her ülke mevzuatında kooperatifin ne olduğunun, kooperatifçiliğin özünden ve ilkelerinden ayrılmamak koşuluyla, tanım-

(1) Süleyman GÖKER, Kooperatif Sistem, Ankara, 1976, s.10.

(2) Marvin A. SCHAARS (Çev. Hüseyin POLAT), "Tarımsal Kooperatifler Nedir? Ne değildir?", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.3 (Ekim-Aralık, 1971), s.15.

(3) Z. Fahri FINDIKOĞLU, Türkiye'de Kooperatifçilik, İst.Üni.İkt. Fa.Ya. No.63, İstanbul, 1953, s.54.

(4) Franz G. HELM (Çev. İlhan CEMALCILAR), Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A., Ya. No.150/92, B.2, Eskişehir, 1979, s.3; Ziya Gökalp MÜLAYİM, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Ankara, 1975, s.51; Henry FAUCHERRE (Çev. Selâhaddin SÖZERT), Kooperatif, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.4, Ankara, 1951, s.12,13.

lanmasına öncelikle özen gösterildiği görülmür(5). Örnek vermek gerekirse, Örneğin Alman mevzuatında(6) kooperatif, "müşterek bir işletme vasıtasıyla ortaklarının tarımsal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş sınırsız ortaklı şirket", Hollanda mevzuatında ise(7), "ortakların girme ve çıkmalarının serbest olduğu ve ortaklarının, işlerini birleştirerek veya onlara lüzumlu maddeleri satın alarak veyahut da onlara kredi sağlamak suretiyle, ekonomik haklarını savunma amacını güden şahıs birleşmeleri" şeklinde tanımlanmış bulunmaktadır. Türk mevzuatında ise kooperatif, "tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekkül" şeklinde tanımlanmış bulunmaktadır(8).

(5) Bazı ülkelerde kooperatifler özel olarak kanun konusu yapılmamış ve genel hükümlerle yetinilmiştir. Diğer bazılarında ise Ülkemizde olduğu gibi kooperatiflerin kendi özel kanunları vardır. Bkz.: Chronologie Cooperative, Information Cooperatives Bureau International du Travail, No.2, Genève, 1973, s.65-71. Federal Devletlerden oluşan bazı ülkelerde (Avusturya, Brezilya, Arjantin) bir tek ulusal kooperatif kanunu uygulandığı halde bazılarında ise her federal devletin bir kooperatif kanunu vardır. Örneğin, A.B.D.'de her eyaletin, Kanada'da her federal devletin ayrı birer kooperatifler kanunu vardır. Bkz.: Laszio VAIKO (Çev. Muzaffer UYGUNER), "A.B.D.'de Kooperatifçilik Nasıl Başladı?" KARINCA DER., S.393 (Eylül, 1963), s.1,2; Anlowe LARSON (Çev. Rıdvan KARALAR), "Kooperatifçiliğin Evrenselliği" ESADER, C.IX, S.1 (Ocak, 1973), s.295.

(6) Federal Almanya Kooperatifler Kanunundaki bu tanım için bkz.: MÜLAYİM, s.53.

(7) Hollanda Kooperatifler Kanunundaki bu tanım için bkz.: MÜLAYİM, s.52.

(8) 10.5.1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu mad. 1.

2. Kooperatif Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Bunu Hazırlayan Ekonomik ve Toplumsal Koşullar Üzerine Toplu Bir Bakış

İnsanlık tarihi boyunca kooperatifçilik faaliyetlerine benzer nitelikte uğraşlar görülmüş, ancak bu uğraşlar, endüstri döneminin ortaya çıkardığı ekonomik ve toplumsal koşulların iticiliğiyle belirli ilkelere ve şekillere bağlanabilmiş ve bundan da sonuçta kooperatifçilik hareketi doğmuştur(9).

Endüstri dönemi teknik alandaki yeni buluşlarla başlayan ekonomik, toplumsal ve politik değişmelere neden olan bir dönemdir. Bu dönem içinde ekonomik alandaki değişmelerin başlangıcı üretim sisteminin yapısal farklılaşmasına dayanır olmuştur. İnsan emeğinin geçerli olduğu üretim biçimi endüstrileşme sonucu makinenin hakim olduğu fabrika sistemine dönüşmüştür. Yeni üretim sisteminin gittikçe yaygınlaşması eski devrin ilkel kalan üretim şeklinin tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Çünkü 1789 Fransa ihtilaliyle de desteklenen yeni üretim şeklinin devlet müdahalesinden uzak, serbest rekabet ilkelerine dayalı liberal ekonomik anlayışı, piyasayı genişleterek birbiriyle rekabet eden çok sayıda fabrika sahibi işvereni ortaya çıkarmıştı. Fabrika üretiminin gerçekleşmesi, insan emeğine dayalı, eski üretim tekniklerini kullanan küçük işletmelerin ise rekabete dayanamayarak kapanmalarına neden olmuştu. Kapanan işyerlerinin sahipleri, usta, kalfa ve çırakları fabrikalara vasıflı ve yarı vasıflı işçiler olarak girmeye başlamışlardı. Gün geçtikçe gelişen üretim

(9) FAUCHERRE, s.9-11; Z.Fahri FINDIKOĞLU, Kooperasyon Sosyolojisi, İst.Üni.İkt.Fa.Ya. No.198, İstanbul, 1967, s.6-16; G. FAUQUET (Çev. Arif Hikmet ÖZÜMERZİFON), Kooperatifçilik Sektörü, İstanbul, 1948, s.33-35; Leo. J. FENSKE, "Zirai Kooperatif Faaliyetlerinin Faydaları", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.6 (Temmuz-Eylül, 1965), s.36; Ayrıca Değişik Ülkelerdeki modern kooperatiflerden önceki dönem kooperatiflerin ilkeş şekilleri için bkz.: Nureddin HAZAR, Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Ya. No.1, Ankara, 1970, s.50-53.

tekniki işçiler arasındaki vasıflı, vasıfsız işçi ayırımını da zamanla ortadan kaldırmış, fabrika vasıfsız işçilerin iş yapabileceği bir yer haline gelmişti(10).

Ekonomik değişmeler sonucu ortaya çıkan bu durum, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmayı uman topraksız ve işsiz köylülerin kente akınını hızlandırmış, kentte işe girip çalışarak kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdüren bir kesimin ortaya çıkmasına ve giderek artmasına neden olmuştur. O döneme hakim olan "çalışma hürriyeti" ve "hukuki eşitlik" ilkeleri, çalışan ve çalıştıranın çıkarlarına uygun koşullarda akit yapmak serbestisini veriyordu. Fakat işçinin, fabrikada çalışmaktan başka alternatif olmaması ve piyasadaki işsiz sayısının artması bu ilkelere ekonomik açıdan işçi aleyhine işlemesi sonucunu doğurdu. Neticede ücretler alabildiğine düşürüldüğü içindir ki işçi ailelerinin gelirlerini artırabilmek için bir süre sonra ailenin hemen bütün fertleri çalışmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaya başladı. Teknolojik gelişmenin hem işleri basitleştirerek kadın ve çocukların çalışabilmelerine imkân vermesi, hem de insangücü yerine daha çok makine kullanılmasını sağlaması bu insanların durumunu büsbütün güçleştirmişti. Çünkü çalışabilecek durumda olanların sayısı bu yolla arttığı için iş bulabilmek daha zor hale gelmişti. İş bulabilenler ise çok düşük ücretlerle çalıştıkları için sefâlete itilmişlerdi(11).

(10) Ekz.: Nusret EKİN, Endüstri İlişkileri, İst.Üni.İkt.Fa.Ya. No.436, İstanbul, 1979, s.1,2; İhsan ERKUL, Sosyal Politika Dersleri, C.1, İstanbul, 1983, s.55-58; Ömer Zühtü ALTAN, Sosyal Politika (Ders Notları), Teksir, Eskişehir, 1983, s.17-26; Ercan GUVEN, Sosyal Politika (Ders Notları), Teksir, Eskişehir, 1974, s.4-7; Asım YÜCEL, Emek Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler, Ankara, 1980, s.95; Harun PASTANOĞLU, "Kooperatifçilik Ne Zaman Doğdu?", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.19 (Ocak-Mart, 1973), s.15-18.

(11) ERKUL, s.59-62; Ömer Zühtü ALTAN, Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Korunması, E.İ.T.İ.A. Ya. No.147, s.18-21.

Bütün bunlardan ayrı olarak endüstri alanında meydana gelen değişmelerden etkilenen tarım toplumu da zor durumda kalmaya başlamıştı. Ev ekonomisi yerine pazar ekonomisinin gittikçe hakim olmaya başlamasından sonra tarımcılar da dışa açılmaya, başka bir deyişle satmak için ürün yetiştirmeye başlamışlardır. Bundan dolayı gerekli tarımsal araç ve gereçleri satın almak için paraya ihtiyaç duyulmuştur. Bir süre sonra bunların paraya, sermayeye olan ihtiyaçlarından faydalanmak isteyen aracı, tefeci gibi menfaat grupları ortaya çıkmıştır(12).

Tek taraflı çalışan aleyhine işleyen hukuki eşitlik ilkesiyle sefâlet ortamına sürüklenen işçilerin bu durumu, dönemin bazı düşünürlerini harekete geçirerek soruna çözüm bulmaya yöneltmiştir. Bu alanda başta R. OWEN olmak üzere C. FAURRIER, L. BLANC ve W. KING gibi dönemin bazı düşünürlerinin fikir düşünce ve uygulamalarıyla, işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan kendi kendine yardım şeklindeki birleşmeler için ortam oluşturulmuştur. Bu ortamda İngiltere'nin Rochdal kasabasındaki bir grup işçi kendi aralarında birleşerek, ilk kooperatifi kurmuşlardır. Rochdal öncülerinin uğraşları sonucu bu günkü kooperatifçilik hareketinin temeli sayılan ilkeler ortaya çıkmış ve yavaş yavaş modern kooperatifler kurulmaya başlanmıştır(13). Olayların akışı içinde devletin ekonomik ve top-

(12) İ. Cevat AKYOL, Kooperatif Hareketi, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Ya. No.38, Ankara, 1967, s.99; HELM, s.1; Rıdvan KARALAR, Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarımsal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler, E.İ.T.İ.A. Ya. No.76, Eskişehir, 1975, s.31.

(13) Haşmet BAŞAR, Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ Uni.Ya. No.3-020-066, Bursa, 1983, s.44-46. Rochdal hareketinin geniş izahı için bkz.: Paul LAMBERT, "Historique Des Régles De Rochdale", LES PRINCIPES COOPÉRATIRS HIER AUJOURD'HU DEMAIN, L'institut Des Etudes Cosperatives, Paris, 1967, s.252-262.

lumsal hayata müdahalesinin gerekli olduğu konusundaki fikir ve düşüncelerin yaygınlaşması üzerine bu konuda hukuki normlar konmaya başlanmış ve sonuçta kendi kendine yardım örgütleri olarak sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri de hukuki normlara uygun olarak kurulmaya başlamıştır(14).

İngiltere'de tüketim alanında başlayan kooperatifçilik, tarımsal alanda da ilk defa F. RAIFFEISEN'in öncülüğüyle Almanya'da başlamıştır. Daha sonra kooperatifçilik hareketlerinin bütün ülkelere yayılarak evrensel boyutlara ulaştığı görülür.

II- KOOPERATİFÇİLİKTE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ

Kooperatifçilik her kesimde uygulanmakla beraber, gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de tarımsal kooperatifçilik, kooperatifçilik faaliyetleri arasında en önemli bir yer almaktadır. Gelişmiş ülkelere ait istatistikler gözden geçirildiğinde ortaya çıkan şu gerçekler, bu gibi ülkelerin tarımsal kooperatiflerden nasıl faydalandığını ve bu haliyle ülkenin kooperatifçilik faaliyetleri arasında tarımsal kooperatiflerin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, A.B.D.'de üretilen hububatın % 50'den fazlası tarımsal kooperatiflerce pazarlanmaktadır. Yine aynı ülkede petrol üretimi ve pazarlaması faaliyetlerinde dahi tarımsal kooperatiflerin önemli fonksiyonu vardır(15). Diğer taraftan Fransa'da sütün % 45'i, buğdayın % 77'si, şarap ve alkolün % 60'ı, hayvan yemlerinin % 40'ı, meyve ve konservenin % 45'i, sebze konservesinin % 42'si tarımsal kooperatifler tarafından üretilmektedir(16).

(14) ERKUL, s.70.

(15) Ali Rıza KARAÇAN, "Kooperatif Eğitiminin Dünya'da ve Türkiye'de Durumu, Türk Kooperatifçiliği İçin Eğitim ve Araştırmanın Önemi" İŞLETME DER., C.2, S.2 (1977), s.331.

(16) REVUE DES ETUDES COOPERATIVES, S.176 (1974), s.50,51.

Gelişmekte olan ülkeler açısından konuyu ele alacak olursak bu ülkelerde tarımsal kesim, öğrenim, teknik bilgi, kredi ve üretim gereçlerinin azlığı, ulaştırma düzeninin ve pazarın yetersizliği, ayrıca ekilebilir topraklardan istenilen biçimde yararlanamama gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların en kolay çözümü ise kredi, satınalma, satış, ulaştırma, tarımsal toprakların geliştirilmesi, öğretim, organizasyon ve toplumsal fonksiyonları olan tarımsal kooperatiflerle olduğu bilinir(17). Bu bakımdan da tarım kesimi koşulları kooperatifçiliğe daha elverişli bir durum gösterir. Bu nedenle de tarımsal kooperatifçilik bu ülkelerde kooperatifçilik hareketleri arasında en önemli yeri alır.

Gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerdeki önemli yeri dolaısıyla bugün yeryüzündeki bütün kooperatiflerin % 83'ünü tarımsal kooperatifler teşkil etmektedir. Coğrafi yayılım bakımından ülkelerin 85'inde tarımsal, 55'inde tarım dışında mesleki yarar ve dayanışma kooperatifleri ile tüketim kooperatifleri, 27 ülkede de konut kooperatifleri bulunur(18).

§.2. TARIMSAL KOOPERATİFLERİN İLKELERİ VE TÜRLERİ

I- TARIMSAL KOOPERATİFLERİN İLKELERİ

Hangi tür kooperatif olursa olsun, hangi ülkede uygulanırsa uygulansın, doğuşundan bu yana kooperatifler öteki işletme

(17) Hans STEINER (Çev. Celal UZEL-Haluk UZEL), Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik ve Devlet, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.36, Ankara, 1975, s.17-33.

(18) Necdet ÖZDEMİR, Kooperatifçilik, Ank. İ.T.İ.A. Ya. No.163, Ankara, 1981, s.112-113.

türlerinden farklı bir dizi ilkelere bağlı kalmışlardır. Kooperatifi evrenselletiren bu ilkeler günümüze kadar kooperatifin tanımının yapılmasında ve hukuki sınırının çizilmesinde de önemli rol oynamışlardır(19).

Rochdal Önderlerinin ilk kooperatif hareketiyle ortaya atılan kooperatif ilkelerine, ilk defa 1937 yılında uluslararası bir düzeyde incelenerek ortak bir nitelik kazandırılmıştır(20). Zaman içinde ekonomik ve toplumsal koşulların değişmesi sonucu kooperatifçilik ilkelerinin geçerliliği konusunda kooperatifçiler arasında yapılan tartışmalar, ilkelerin tekrar gözden geçirilmesini ve 1937 yılında kabul edilen ilkelere gerekli yeniliklerin yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır(21). Uluslararası Kooperatif Birliği (I.C.A.) kendine bağlı ülkelerden görüş istemiş ve bu konuda kurulan bir komisyonun değerlendirmesiyle,

-
- (19) İlhan CEMALCILAR, Kooperatifçilik Bilgisi (Ders Notları), Teksir, Eskişehir, 1979, s.11; KARALAR, s.36; LARSON, s.284-285; Laszio VALKO (Çev. Rahmi ÖNEN), "Bugünün Kooperatif İlkeleri", KARINCA DER., S.345 (Eylül, 1965), s.8.
- (20) Kooperatifçilik İlkeleri Uluslararası Kooperatif Birliğince (I.C.A.) 1930 yılında kurulan bir komisyonun çalışmasından sonra 1937 yılında Paris Kongresinde kesin olarak kabul edilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Maurice COLOMBAIN/Andre HIRSCHFELD (Çev. M. Zafer ÜSKÜL), "Rochdal Kurallarının Kalkınma Yolundaki Ülkelerde Uygulanmasının Sorunları ve Zorlukları", ESADER, C.IX, S.2 (Haziran, 1973), s.361; Ziya Gökalp MÜLAYİM, "Kooperatif İlkelerinin Tarım Kooperatiflerinde Uygulanması", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK (Ankara, 1966), s.IV/6-8; Yair LEVY, "Principes Cooperatifs et Pays en voie de développement", REVUE DES ETUDES COOPERATIVES, S.147 (Paris, 1967), s.305-309.
- (21) Porfirio DI CORPO (Çev. Ziya Gökalp MÜLAYİM), "Rochdal Prensipleri", KARINCA DER., S.347, (Kasım, 1965), s.7; VALKO, "Bugünün ...", s.9.

1966'da Viyanada yapılan 23. üncü kongrede(22) görüşülerek şu anda yürürlükteki ilkeler kabul edilmiştir. Yapılan değişiklikle eski ilkelerden bazıları çıkarılmış bazıları da birleştirilerek ilke sayısı 7'den 6'ya indirilmiştir. Eski şekliyle birincil ilkeler, ikincil ilkeler şeklindeki ayırım kalkmış ve tek grupta toplanmıştır(23).

En son olarak kabul edilen ve bugün de geçerli olan ilkelere ve anlamlarına kısaca değinecek olursak:

1. Açık Üyelik

Serbest giriş ve çıkış veya açık kapı olarak nitelendirilen bu ilke, kooperatifi diğer işletme türlerinden ayıran bir özelliğe sahip kılmaktadır. Bu ilke gönüllülük ve her türlü tarafsızlığı kapsadığından iki anlamlı olarak değerlendirilir.

1. Kooperatifçiliğin temelinde gönüllülük esası yer aldığından, hiçbir kimse üye olmaya, üyelikte kalmaya hatta üyelik -ten çıkmaya zorlanamaz(24). İlkenin bu yönü salt anlamda uygulanmamakta, coğrafi durum, çalışma alanları vs. gibi pratik gereklerle bazı giriş kısıtlamalarına da tabi tutulmaktadır. Bu kısıtlamalar kooperatif kanun ve anasözleşmelerinde açıkça belirtilmektedir. Başka bir deyişle kanunlarda ve anasözleşmelerde belirtilen

-
- (22) 23. Kongre hakkındaki geniş bilgi için bkz.: Andre HIRSCHFELD, "Le Congres de l'Alliance Coopérative International", REVUE DES ETUDES COOPERATIVES, S.147, (Paris, 1967), s.43-54.
- (23) Nureddin HAZAR, "Yeni Kooperatifçilik İlkeleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., Y.4, S.14 (Temmuz-Eylül, 1967), s.14.
- (24) CEMALCILAR, s.13,12; Antoine ANTONI, "Note Sur Les Prencipes Coopératifs", LES PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967, s.73,74; Pierre REYMAND, "Les Principes Coopératifs Et Leur Application Dans La Coopération Agricole", LES PRINCIPES COOPERATIES HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967, s.48,49.

koşullara sahip kimseler ancak kooperatiflere girebilmektedirler. Girişte olduğu gibi çıkışta da bazı sınırlamalar getirilebilmektedir(25). Bu kısıtlama ve sınırlamalar kooperatiflerin sağlıklı çalışması açısından önem taşımaktadır.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde devlet, kooperatifçiliğin başladığı ilk yıllarda geçici de olsa zorlamaya başlamaktadır(26). Devlet başlangıçta kooperatifçilik fikrini ve eylemini yaymak için kooperatife girmeye zorlayan yöntemler kullanmaktadır. Örneğin, ucuz ve elverişli krediyi sadece kooperatiflere vermek gibi(27). Bu tür zorlama yöntemleri kooperatifçilik yaygınlaştıktan sonra ortadan kalkmaktadır. Çünkü, bilinçlendikten sonra kooperatifin dışında kalmayı kimse istememektedir. "Toprak Reformu Kooperatifleri" serbest giriş ilkesinin tam uygulanamayacağı bir diğer alan olarak karşımıza çıkar(28). Bu ve buna benzer uygulamalar kooperatifçiliğin söz konusu ilkesini az da olsa aşındırmaktadır. Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) bunu önlemek için bu ülkelerdeki kooperatiflere çeşitli yardımlarda bulunmaktadır(29).

(25) MÜLAYİM, "Kooperatif ...", s.IV-11,12; ÜZDEMİR, s.89; HAZAR, "Yeni ...", s.16.

(26) CEMALCILAR, s.15.

(27) Bu yöntemler için bkz.: HELM, s.7,8; KARALAR, s.38; CEMALCILAR, s.14,15.

(28) Toprak reformu ile kooperatifçilik birbirini tamamlayan hareketlerdir. Toprak reformunun başarısı geniş ölçüde kooperatiflere bağlı olduğu için toprak dağıtımından faydalanmak isteyenlerin kooperatife girme zorunluluğu vardır. Ancak, dağıtımdan faydalanma ya da faydalanmama konusunda yine serbesttir. Konu bu yönüyle düşünülürse bu kooperatiflerde de serbest giriş ilkesinin çiğnenmemiş olduğu söylenebilir. Aynı görüş için bkz.: Z. Gökalp MÜLAYİM, "Toprak Reformu ve Kooperatifçilik" KOOPERATİFÇİLİK DÜNYASI DER., S.29 (Ağustos, 1973), s.1-8; HAZAR, "Yeni ...", s.16.

(29) Bu yardımlar "Öğretim ve Değerlendirme, Ekonomik Yardım, Moral Destek" şeklindedir. Bkz.: STEINER, s.113.

ii. Serbest giriş ilkesi kooperatiflere giriş ve çıkışta politik ve dini tarafsızlığı da kapsamaktadır. İlke bu yönüyle gerek kooperatife üye olmada ve üyelikten çıkarılmada, gerekse kooperatiften yararlanmada herhangi bir ayırımın yapılamayacağı anlamını taşımaktadır. İlke bu anlamıyla kooperatif kanun ve anasözleşmelerine, hatta devlet anayasalarına tarafsızlığı sağlayıcı hükümler şeklinde konmuştur(30).

2. Her Ortağın Bir Oy İle Yönetime Katılması

Kendi kendine yönetim ilkesi kooperatiflerin ana niteliklerinden biridir(31). Bu ilke kooperatifteki yönetimin sermayeye değil insana bağlı olduğunu gösterir. Her üye seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Üyelerin payları ve paydışı katılım miktarı ne olursa olsun, kooperatifin en güçlü organı olan genel kurulda bir oy hakkı vardır. Her üyenin bir oya sahip olması üyelere yönetimde eşitlik hakkı vermektedir. Ancak bu eşitliğin sadece yönetimle sınırlı kalıp kalmaması tartışmalıdır. Yapılan bu tartışmalarda ise yönetimle sınırlı kalması görüşü daha yaygındır(32).

Seçilen veya atanan kooperatif yöneticileri üyelere karşı sorumludurlar.

Kooperatiflerde bazı yönetim, denetleme ve genel kurul üyelerinin kooperatifçilik, ekonomi, yönetim ve işletmecilik

(30) 7 Kasım 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 171. maddesinde "..., kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar" şeklinde belirtildiği gibi zorunluluk getirmiştir.

(31) Pierre REYMOND, "Complément Au Rapport de la Fédération Nationale de la Coopération Agricole", LE PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967, s.59.

(32) CEMALCILAR, s.18; KARALAR, s.40; Helm, s.10.

gibi konularda gerekli bilgiden yoksun olmaları bu ilkenin anlamını zedelemektedir(33).

İlk önce tüketim ve kredi kooperatiflerinde daha sonra da diğer kooperatiflerde uygulanmaya başlayan bu ilke(34), birim kooperatiflerde üyeler tarafından, birliklerde ise temsilciler aracılığıyla uygulanmaktadır.

3. Risturn Verilmesi

Kooperatiflerin faaliyetleri sonucu elde ettikleri işletme fazlalıklarının ve tasarruflarının, üyelerin kooperatifle olan iş ilişkisi oranına göre dağıtılmasını ifade eder(35). Bu ilke kooperatiflerdeki eşitlik esasının diğer bir göstergesidir.

İşletme fazlalıkları üyelik paylarına göre değil, üyenin kooperatifle yaptığı iş ölçüsüne göre dağıtılır. Diğer taraftan bunların ne kadarının dağıtılacağı kooperatif kanun ve anasözleşmelerinde belirtilmektedir. Üyelere yapılacak ödemeler onların işletmedeki paylarına göredir. Bu paylar, ya mal olarak ya da başka değer olarak hesaplanır(36).

Üyelere yapılan geri ödemeler çeşitli yöntemlerle hesaplanan oranlara göre belirlenir. Oranlar işletmedeki mal ve hizmetin yapısına ve çeşidine göre tespit edilir(37).

(33) HELM, s.10; HAZAR, "Yeni ...", s.16. Kurullara seçilenler görevlerini tam olarak yerine getirememekte neticede müdahale zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde rastlanan bu tür olaylara kooperatifi geliştirmek ve yaygınlaştırmak çabasını sarfeden devletin müdahalesi de ilkeyi işlemez hale getirmektedir.

(34) ÖZDEMİR, s.82.

(35) CEMALCILAR, s.20.

(36) M. Roger RAMAEKERS, "Les Principes Coopératifs En Belgique", LE PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967, s.166,167.

(37) HELM, s.12,13; CEMALCILAR, s.20.

Risturn ilkesi, kooperatiflerin ana amacının kâr olmayıp hizmet olduğunu belirtmesi açısından önemlidir. Kooperatiflerin bazıları fazlalıkları dağıtmaz, yedek akçe ve değişik fonlarda toplarlar(38). Bu konuda uygulama alanında birlik olduğu söylenemez.

4. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi

Bu ilkedeki esas amaç, kooperatife katılmayı özendirerek, sermaye birikimini sağlamaktır. Kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran en önemli ilke budur. Kooperatiflerde sermayeye sınırlı faiz ödenir. Şirketlerde ise kâr ödenmektedir.

Sermayeye sınırlı faiz verilmesi zorunlu değildir. Başka bir deyişle kooperatif sermayeye sınırlı faiz vermiyorsa bu ilkeyi zedelemiş olmamaktadır(39). Ancak verilecekse piyasa faiz haddinden düşük ve sınırlı verilmesi bir koşuldur. Bu sınır, ülke ve kooperatif çeşitlerine göre değişmektedir(40).

Sermayeye verilecek faiz miktarı ise kooperatif ve ana-sözleşmelerinde açıkça belirtilmelidir(41).

5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi

Kooperatifçilik hareketinin başarıya ulaşmasında eğitimin

(38) HELM, s.11.

(39) CEMALCILAR, s.19; MÜLAYİM, s.65.

(40) Bazı ülkelerde bu sınır % 8'e kadar çıkabilmektedir. Bkz.: KARALAR, s.41; CEMALCILAR, s.15.

(41) Türkiye'de 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 38. maddesinde, "gelir gider farkının en az % 50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra ortakların sermaye paylarına Genel Kurul kararı ile en çok % 7 oranına kadar faiz ödenebileceği ana-sözleşmede hükme bağlanabilir" şeklindedir.

önemli bir payı vardır. Eğitime olan ihtiyaç gün geçtikçe de artmaktadır(42).

Kooperatif eğitimindeki amaç, kooperatif uygulamalarının sağlıklı olması içindir. Bundan dolayı üyelere ve yöneticilere kooperatifçilik ilke ve yöntemleri öğretilir. Diğer yandan üye olmayanlara kooperatif bilinci vererek kooperatifçiliği yaygınlaştırmak ve ilkelerin zedelenmeden uygulanmasını sağlamak için yine eğitimden yararlanılır(43). Eğitimin başka bir yönü de kooperatifçilik dışına taşmasıdır. Örneğin, işletmecilik, pazarlama, modern tarım yöntemlerinin öğretilmesi ve çeşitli konularda kurs ve seminerlerin düzenlenmesi gibi(44).

Eğitim az gelişmiş ülkeler açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu ülkelerde kooperatif bilinci ve kooperatif uygulamaları istenilen düzeyde değildir. Çünkü okur yazarlılık ve fertler arasındaki liderlik oranı düşüktür. Kooperatif bilinci ve uygulamalarını yaygınlaştırmak için eğitim ihtiyacı zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır(45).

(42) KARAÇAN, s.237.

(43) COLOMBAIN/HIRSCHFELD, s.369; HAZAR, "Yeni ...", s.17; MÜLAYİM, s.72.

(44) Harun PASTANOĞLU, "Eğitim", KARINCA DER., S.397, (Ocak, 1970), s.10; İ. Cevat AKYOL, "Kooperatifçilik Eğitiminin Temel Prensipleri", KARINCA DER., S.359, (Kasım, 1966), s.11.

(45) Shu Sheng YIN (Çev. Fazilet ETE), "Az Gelişmiş Memleketlerde Kooperatif Hareketlerinin Özellikleri", KARINCA DER., S.328, (Nisan, 1964), s.10,11; Ayrıca bkz.: R.P.B. DAVIES, "Kooperatifçilik ve Kalkınma", GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KOOPERATİFLER VE TÜRK TECRUBESİ, Ankara, 1971, s.85-92; L.E. PICKETT, "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Kooperatiflerin Gelişmesini Engelleyen Sebepler, Eğitim ve Öğretimin Rolü", GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KOOPERATİFLER VE TÜRK TECRUBESİ, Ankara, 1971, s.95-105.

Kooperatif eğitimi, ulusal düzeyde, Devlet ve kooperatifler, uluslararası düzeyde ise kooperatifçilikle ilgili çeşitli kuruluşlar tarafından yapılmaktadır(46). Diğer yandan çeşitli uluslararası kooperatif kuruluşlar da eğitim ihtiyacı olan ülke ve kooperatiflere gerekli yardımı yapmaktadırlar(47).

6. Kooperatiflerle İşbirliğinin Yapılması

Kooperatiflerin başarısı için işbirliği ilkesi getirilmiştir. Bunun için ulusal ve uluslararası yatay ve dikey bütünleşmenin sağlanması gerekmektedir(48). Bir yandan bütünleşme sağlanırken bir yandan da işbirliğinin gelişmesi istenir. Kooperatifler bütünleşme ve işbirliği sayesinde güçlenerek büyük işletmelerle rekabet edebilecek, dolayısıyla ekonomik ve toplumsal amaçlara kolayca erişebilecek duruma gelebilirler(49) Yoksa birim kooperatifler cılız kalıp güçsüz duruma düşecekler ve amaçlarına ulaşamayacaklardır.

Bu ilke ulusal ve uluslararası kooperatifçilik politikasının tesbitinde de önemli rol oynamaktadır. Diğer yandan bütünleşme ve işbirliği sayesinde kooperatiflerde iyi bir denetim ve haberleşme de sağlanmış olmaktadır.

(46) KARALAR, s.45,46; LARSON, s.285.

(47) I.C.A.'nın amaç ve görevlerinde eğitim, açıkça belirtilmiştir. Bkz.: Şimşek ARMAN, "Uluslararası Kooperatifler Birliği", KARINCA DER., S.394 (Ekim, 1969), s.25; Ayrıca bkz.: Uluslararası Kuruluşlardan Birleşmiş Milletlere Bağlı FAO'nun "Kooperatifler, Krediler ve Kırsal Sosyoloji Bölümü", kanalıyla kooperatiflerin gelişmesi için eğitim yardımı yapmaktadır. Bu konuda bkz.: Hasan Tahsin EROL, "Tarımsal Kooperatifler ve FAO", KARINCA DER., S.392 (Ağustos, 1969), s.11,12. Uluslararası eğitim yardımları konusunda ayrıca bkz.: KARAÇAN, s.328.

(48) Yatay ve dikey bütünleşme konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Van HULLE (Çev. Celâl UZEL), "Tarımsal Kooperatiflerde Toplaşma" KARINCA DER., S.481 (Ocak, 1977), s.45-48; HELM, s.167-186

(49) MÜLAYİM, Genel ..., s.72,73.

II- TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TÜRLERİ

1. Tarımsal Alım Kooperatifleri

Teknik, ekonomik ve kimyasal değişmeler tarım kesiminde girdi kullanmayı zorunlu hale getirirken üreticiyi de dışa karşı bağımlı kılmıştır(50). Ekonomik ve teknik bakımdan güçsüz olan küçük üreticiler için girdileri maliyetine en yakın fiyatla ve en elverişli koşullarla tedarik etme ve bunların akılcı kullanımı konusundaki beceriyi sağlamada Tarım Alım Kooperatifleri en iyi seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Bu kooperatifler girdilerin tedariki yanında tarım tekniğinin gelişmesinde de önemli rol oynarlar. Bu bakımdan Tarım Alım Kooperatifleri üyelerinin hem ekonomik hem de teknik önderidir(51).

Tarım Alım Kooperatifleri ticari özelliğe sahip olduğundan zarar etmemeye çalışırlar. Ancak ticari işletmeden farklı olarak, fazla kâr yerine üyelerine girdileri ucuza tedarik etme konusunda daha fazla yararlı olacak şekilde hareket ederler. Bunun yanında zarar etmemek için serbest rekabet koşullarını her zaman gözönünde bulundurmak zorundadırlar. Yoksa zarar etme ve piyasadan silinme riskiyle karşı karşıya kalırlar.

Sadece amaçları bakımından diğer işletmelerden farklı olan tarım alım kooperatiflerinde, pazarlama hizmetleri daha ağırlıktadır. Neyi, nereden, ne kadar, alacağı ve ne fiyatla satacağı onların ana politikasını oluşturmaktadır.

Tarımsal alım kooperatiflerinin çeşitli şekilde bütünleşmeleri yoluyla üyelerine girdi sağlamada daha yararlı olacağı açıktır(52).

(50) HELM, s.59; MÜLAYİM, Genel ..., s.172-173; KARALAR, s.54.

(51) HELM, s.59; MÜLAYİM, Genel ..., s.174; KARALAR, s.54.

(52) KARALAR, s.55.

Tarımsal kooperatiflerin olduğu ülkelerin bir kısmında, tarım tekniğinin gerektirdiği girdilerin kullanılması alışkanlığının yayılmış olmamasından ve çeşitli kuruluşların ve diğer tarımsal kooperatiflerin bu görevi üstlenmesinden dolayı tarımsal alım kooperatifleri gelişmemişlerdir(53).

2. Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi, diğer kesimlerde olduğu gibi tarım kesiminin gelişmesinde de önemli bir araç olarak ortaya çıkar. Ancak kredinin geri dönme güvencesini sağlayan teminat koşulu ve krediyi alan üreticinin ekonomik durumu, kredi kaynaklarını sınırlandırmaktadır. Başka bir deyişle kredi kaynakları da üreticilerin büyüklüğüne göre değişmektedir. Devlet kurumları ve bankalar büyük üreticilere, özel kişiler ve tüccarlarla, kırsal kooperatif kredi ortaklıkları da küçük üreticilere kredi vermektedir. Küçük üreticiler için özel kaynaklardan para veya mal kredisi sağlamak akılcı bir hareket olmamakla birlikte, başka kaynakların olmaması veya kısıtlı olması bunu zorunlu hale getirmektedir(54). Bu durumda tarım kredi kooperatifleri küçük üreticilerin uygun koşullarla kredi tedarikinde önemli bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır.

(53) Türkiye'de bağımsız olarak tarımsal alım kooperatifleri yoktur. Ancak girdileri sağlamada, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, Ziraî Mücadele, Yem Sanayii, Teknik Ziraat Müdürlükleri gibi Devlet kuruluşları ile Tarım Kredi, Tarım Satış, Pancar Ekicileri İstihsal, Çaycılar Yardımlaşma ve Köy Kalkınma Kooperatiflerinin önemli rolleri vardır. Bkz.: MÜLAYİM, Genel ..., s.183-185

(54) Türkiye'deki küçük tarım üreticisinin özel kaynaklardan kredi sağlanması konusunda bkz.: Ümit HASSAN, "Tarımsal Kredi Sorunları-Özellikle Tefecilik", ANK. ÜNİ. SBF. DER C.XXV (Aralık, 1970), No.4, s.87.

Diğer kredi kaynaklarından farklı olarak tarım kredi kooperatifleri, küçük tarım üreticisine kredi sağlaması yanında bunun kullanımını denetler, üyelerini bu konuda eğitir ve ayrıca bankacılık işleri yaptığından kırsal tasarrufları da yönlendirir(55).

Bugün birçok ülkede uygulanan tarım kredi kooperatiflerinde, Alman RAIFFEISEN'in kurduğu ve geliştirdiği tarım kredi kooperatiflerinin kuralları temel alınır(56).

3. Tarımsal Pazarlama Kooperatifleri

Tarımsal ürünlerin üreticiden tüketiciye en kısa yoldan devrini sağlayan bunun için de aradaki kurumları azaltan veya ortadan kaldıran bir kuruluştur. Serbest rekabet sistemindeki bir piyasada güçsüz olan küçük tarım üreticileri, kendi başlarına bu işi gerçekleştiremezler. Onlar, mallarını zorunlu oldukları için aracı bir kuruma vermektedirler. O zaman da tüketicinin mala ödediği fiyattan çok az pay alırlar ve ürünleri değerlendirilmemiş olur. Bu kooperatifler küçük üreticileri birleştirmekle güç kazanarak üreticinin mallarını değerlendirmekte ve ayrıca pazar araştırması ve üretim konusunda onlara yardımcı olmaktadır(57).

Küçük üreticiler, ürünlerini kooperatif kanalıyla pazarlamakla herşeyden önce büyük ölçekli bir işletmenin ve örgütlenmiş bir piyasanın ekonomik ve toplumsal avantajlarından

(55) HELM, s.73-74.

(56) RAIFFEISEN ilkeleri için bkz.: MÜLAYİM, Genel ..., s.188-194; KARALAR, s.56.

(57) CEMALCILAR, s.44,45.

yararlanmaktadır(58). Diğer yandan birim tarım satış kooperatiflerinin yatay ve dikey şekilde bütünleşmeleri(59) bu avantajları daha da arttırmaktadır(60).

Tarım satış kooperatifleri güçlü bir pazarlama sistemi kurmakla hem üreticileri hem de tüketicileri korumuş olmaktadır. Aracı kurumların ortadan kalkması veya azaltılmasıyla ürünler üzerindeki aracı kazanç payı da düşmüş veya ortadan kalkmış olacağından ürün fiyatları da düşecektir. Sonuçta, pazarlama kooperatifleri, üreticilerin ürünlerini değerlendirirken tüketicilerin düşük fiyat ödemelerini de sağlamaktadır(61).

Tarım satış kooperatifleri, pazarlama yanında üyelerine girdi ve kredi konusunda da yardımcı olurlar(62).

4. Tarımsal Sigorta Kooperatifleri

Tarım kesimindeki işletmeler doğa ile iç içedirler. Bu nedenle çeşitli risklerle karşı karşıya kalırlar. Doğal afet, hastalık vb. riskler bu kesime büyük ölçüde zarar vermektedirler. Üreticiler, her ne kadar mücadele, sulama gibi tarım yöntemleri kullanarak riskleri azaltabilirse de elinde olmayan nedenlerden dolayı ortaya çıkan diğer birçok riskleri tüm olarak

(58) MÜLAYİM, Genel, s.253,254.

(59) Tarım satış kooperatifleri bazı ülkelerde ürünlere göre bütünleşirler, bazılarında ise bütün ürünler için bir birlik oluşturulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: MÜLAYİM, Genel, s.260.

(60) Erkan REHBER, "Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Ekonomik Yapı ve Amaç", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.55 (Ocak-Mart, 1982), s.26-32.

(61) KARALAR, s.63; MÜLAYİM, Genel, s.251.

(62) MÜLAYİM, Genel, s.263.

ortadan kaldıramazlar(63). Sonuçta riskin gerçekleşmesi halinde güçsüz ve yoksul duruma düşerler. Bu gibi durumlarda devlet zararın derecesine göre çeşitli yardım programları uygular. Bu yardımlar borç erteleme, zararın tazmini, yiyecek sağlanması vs. şeklindedir(64). Yardımların sürekli olması üreticiyi tembellestireceği için üretimi düşürecek ve riskleri azaltan önlemlerin alınmasını da yavaşlatacaktır. Bunun için tarımsal sigorta uygulamasına gidilmiştir. Bu uygulama şirket ve kooperatif biçiminde ortaya çıkmıştır. Her iki biçimde de ortak ilkeler söz konusu olduğundan kooperatif ve şirketleri ayırt etmek zordur(65).

Sigorta kooperatifleri diğer tür kooperatifler gibi pek yaygınlaşmamıştır. Bu kooperatiflerin risk karşılama oranı ülkelere göre farklılık göstermektedir(66).

Az gelişmiş ülkelerdeki tarımsal sigorta kooperatifçiliği bazı güçlüklerle karşı karşıyadır. Güçlükler az gelişmiş ülkelerin tarımsal yapısından, teknik ve mali yetersizliklerden doğmaktadır(67). Bundan dolayı az gelişmiş ülkelerde tarımsal sigorta kooperatifçiliğinin gelişmesi ve yaygınlaşması için başlan-

(63) HELM, s.89; CEMALCILAR, s.65.

(64) HELM, s.88.

(65) Sigorta şirketleri ile sigorta kooperatifleri arasındaki ortak esaslar "karşılıklı yardım", risk ve kârın ortaklar arasında dağıtımıdır. Bkz.: İ. Cevat AKYOL, "Sigorta Kooperatifçiliği", KARINCA DER., S.360 (Aralık, 1966), s.12.

(66) Kooperatiflerin risk karşılama oranı A.B.D. de % 50, Almanya'da % 28, İsveç'te % 12'dir. Bkz.: AKYOL, "Sigorta" s.15.

(67) CEMALCILAR, s.68,69; Çev. Celâl UZEL-Halûk UZEL, Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmalarında Kooperatiflerin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya., Ankara, 1977, s.37,38; KARALAR, s.58; HELM, s.95.

gıçta devlet desteği uygun görülmektedir(68).

Tarımsal sigorta kooperatiflerinin bölgesel ya da ulusal bütünleşmeleri risklerin dağıtılması açısından önemlidir. Bu durum birim kooperatifleri güçlendirdiğinden risklerin karşılama oranını da arttırmaktadır(69).

Tarımsal sigortanın karşıladığı riskler genel ve özel diye ikiye ayrılır(70). Diğer yandan sigorta belirli bir riske karşı yapıldığı gibi birkaç riski kapsayacak şekilde de yaptırılabilir(71). Ancak uygulamada tek bir riske karşı yapılan sigorta daha yaygındır.

5. Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler

Amaçları bakımından yine tarım kesimini ilgilendiren fakat yukarıda anlatılanlar kadar pek yaygın olmayan tarımsal amaçlı diğer kooperatifler türlü adlarla kurulmaktadır. Bunların gruplandırılmış ve özetlenmiş şekilleri aşağıdaki gibidir.

A) Kullanım Kooperatifleri

a- Makina Kullanım Kooperatifleri

Yetersiz güç ve çalışma kapasitesinden dolayı küçük tarım üreticisi kendi başına tarımsal tekniğe sahip olamaz. Onların kullandıkları ilkel sayılabilecek teknik, pek verimli ol-

(68) Arıkan M. ERZURUMLU, "Kooperatif İşletmeleri ve Tarımsal Sigorta İşletmeleri", KARINCA DER., S.416 (Ağustos, 1971) s.31.

(69) KARALAR, s.57; HEİM, s.89.

(70) Genel riskler tarımcının karşılaştığı yangın, hayat, kaza, hırsızlık vb. gibi risklerdir. Özel riskler ise tarımsal ve hayvansal üretimde karşılaşılan risklerdir. Bkz.: CEMALCILAR, s.67.

(71) HEİM, s.90,91.

madığından üretimde verimliliği sağlamak için modern makina kullanımı zorunlu olmaktadır. Bu ihtiyacı gidermek de ancak küçük üreticilerin karşılıklı yardımlaşma ilkesine göre kurdukları makina kullanım kooperatifleriyle olmaktadır(72). Batı Almanya'daki "Makina Birlikleri" örneğinde olduğu gibi bu kooperatiflere benzer kuruluşlara raslamak da mümkündür(73).

Makina kullanım kooperatiflerinin amacı az bir masrafla, büyük işletme gibi makine parkına sahip olmak ve ondan en iyi şekilde faydalanmaktır. Ancak bu da, ortaklarca uyulması zorunlu çalışma planının uygulanması, sürenin uzun olması, çalışma kapasitesinin tam olması gibi koşulların yerine getirilmesiyle mümkündür(74).

b- Arazi Kullanım Kooperatifleri

Bu kooperatifler, mülkiyeti devlete, ortaklara ve kiraya layana ait olan arazi üzerinde üretim yapan işletmelerdir. Bunlar çok amaçlı olduklarından işletmenin bütün fonksiyonlarını yerine getirirler.

Genellikle "kooperatif çiftlikler" ya da "tarımsal üretim kooperatifleri" olarak adlandırılan bu kooperatifler(75),

(72) MÜLAYİM, Genel ..., s.346; Bu kooperatifler tarım hizmet kooperatifidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: MÜLAYİM, Genel ..., s.345; Gülten KAZGAN, Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983, s.82.

(73) Bkz.: Max CAMPERT (Çev. Atila BAYRAMGİL), "Batı Almanya'da Makine Birlikleri", KARINCA DER., S.410, (Şubat, 1971), s.16,47.

(74) KARALAR, s.58.

(75) MÜLAYİM, Genel ..., s.321-342; KARALAR, s.59; CEMALCILAR, s.39.

geniş arazi üzerinde üretim yaptıkları için büyük ölçekli işletme avantajlarından yararlanırlar(76).

Bu tür kooperatifler anlam ve uygulama bakımından, ülkelere göre farklılıklar gösterdiği gibi aynı ülke içinde bile değişik arazi kullanma kooperatiflerine rastlamak mümkündür. Diğer taraftan bu kooperatiflerde, kooperatifçilik ilkelerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadıkları tartışılmaktadır(77).

B) Tarım Hizmet Kooperatifleri

Tarımsal kesimde yukarda anlatılan tek amaçlı kooperatiflerden başka, özel amaçlı ve diğerlerine göre faaliyetleri bir konuyla sınırlandırılmış türlü hizmet kooperatifleri kurulmaktadır. Bazı ülkelerde bu kooperatiflerin görevlerini, tarım alım, tarım kredi ve tarımsal pazarlama kooperatifleri yapmaktadır(78).

Tarım hizmet kooperatifleri üretimde bulunmak için değil, tarımsal kesime hizmet götürmek için kurulurlar. Bu durumyla üretime yardımcı kooperatiflerdir.

Çeşitli ülkelerdeki uygulamalardan da anlaşılacağı gibi bu tür kooperatifler, sulama, zirai mücadele, toprak ıslahı, dondan koruma, kırsal elektrik, kırsal taşıma, muhasebe hizmetleri ve veteriner hizmeti gibi konularda kurulduğu gibi(79) tarımsal üretimi destekleyen üreticinin yaşamını iyileştiren her konuda da kurulabilirler(80).

(76) KARALAR, s.58.

(77) Nureddin HAZAR, "Rochdale İlkeleri Üzerinde Tartışmalar", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.8 (Ocak-Mart, 1966), s.58; KESSLER, s.65.

(78) HELM, s.100.

(79) Tek amaçlı kooperatiflerin ayrı ayrı sağladıkları bütün hizmetleri gören, çok amaçlı kooperatifler de kurulmaktadır. Örneğin Türkiye'deki köy kalkınma kooperatifleri gibi.

(80) HELM, s.101-104; KARALAR, s.59; MÜLAYİM, Genel ..., s.345.

İ k i n c i K ı s ı m

T Ü R K İ Y E ' D E T A R I M S A L K O O P E R A T İ F Ç İ L İ K

Ş.1. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN GEREĞİ

Türkiye tarımsal yönü ağır basan bir ülkedir. Nüfusun büyük kısmı geçimini tarımdan sağlamakta ve kırsal alanda oturmaktadır. Toplam üretim ve ihracatımız içinde en büyük payı tarım sektörü almaktadır(81).

Türkiye'nin tarımsal yapısı incelendiğinde tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğunun ekonomik olmayan, küçük aile işletmesi niteliğinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Tarımda İşlenen Toprakların Büyüklüğüne Göre Dağılımı, 1973.

Toprak Dilimi (Dekar)	Hane %	Birikimli Hane %	Toprak %	Birikimli Toprak %
1-5	10,9	10,9	0,6	0,6
6-10	14,9	25,8	1,9	2,5
11-20	19,6	45,4	4,8	7,3
21-50	25,2	70,6	13,8	21,1
51-100	16,2	86,8	18,7	39,8
101-200	8,5	85,3	19,5	59,3
201-500	3,6	98,9	18,5	77,8
501-1000	0,6	99,5	6,8	84,6
100-	0,5	100,0	15,4	100,0

Kaynak: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.12.

(81) 1983 Yılında Türkiye'de tarımın milli gelire katkısı % 22.6, nüfusun % 55'i kırsal alanda yaşamakta, çalışan nüfusun % 60'ı tarımda istihdam edilmekte ve ayrıca tarımın ihracatta olan katkısı da % 32,8 dolayındadır. Bkz.: İktisadi Rapor 1984, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ya. No.1984/6, s.28-39.

Tablodan da anlaşılabacağı gibi tarım işletmelerinin % 25,8'i on dekaradan küçük toprakları işlemekte, bu topraklar işlenen alanın % 2,5'ini oluşturmaktadır. Diğer yandan işletmelerin % 70,6'sını oluşturan, en fazla 50 dönüm büyüklükteki işletmeler tüm toprakların % 21,1'ini işlemektedir. Yine toprakların % 80'e yakın kısmını ise 50 dekaradan büyük toprağı olan işletmeler işlemekte ve bunların oranı da % 30 kadar olmaktadır.

Bu durumda 3.100.250 tarımsal işletmenin (82) yaklaşık 2 milyonunun toprak genişliği 1-50 dekar arasındadır. Buna 50-200 dönüm toprağı olan orta işletmeler de katılırsa geriye sadece 200 dönümden fazla toprağı olan ve tüm işletmelerin % 4,7'sini oluşturan ve toprakların % 40'ına yakın kısmını işleyen orta-üstü ve büyük işletmeler kalmaktadır(83).

Görüldüğü gibi Türkiye'de çok yaygın olan küçük işletmeler, öz kaynak yetersizliği ve yabancı kaynaktan kredi tedariki güçsüzlüğünden dolayı sermaye sorunuyla karşı karşıyadırlar(84). Bu işletmelerin, sermayesizlik nedeniyle makine gücü yerine büyük ölçüde hayvan ve insan gücü kullanmaları, ayrıca sulama, kimyasal gübre ve mücadele ilacı gibi girdilerin büyük bir çoğunluğunu sağlayamamaları nedeniyle üretim, verim ve gelirleri düşük olmaktadır(85). Küçük işletmelerde sermaye yetersizliğinin

(82) Çelik ARIÖBA, "Tarımsal Kalkınmada Kooperatiflerin Önemi Üzerine Bazı Düşünceler", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XXVI (Haziran, 1971, No.2, s.111.

(83) Büyüklüklerine göre tarımsal işletme ayrımı için bkz.: Ali ÖZGÜVEN, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üni. Ya. No. 3-001-005, Bursa, 1977, s.179.

(84) ARIÖBA, s.109,110.

(85) Cevat GERAY, "Toplum Kalkınması Açısından Kırsal Alanda Toprak-İnsan İlişkileri", REŞAT AKTAN'A ARMAGAN, Ank. Üni. SBF. Ya. No.516, Ankara, 1982, s.49-57; Mine ÇINAR-Oya SİLİER, Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma, Boğaziçi Üni. Ya. No.165, İstanbul, 1978, s.10.

bir başka olumsuz yönü de, genel olarak çevredeki zengin çiftçilerden ve tüccarlardan oluşan yüksek faiz ve ipotek karşılığı borç veren tefecilik denen kurumun yoğun çalışmasını sağlamış olmasıdır(86). Diğer yandan mal alma ve değerlendirme konusunda pazar bilgisi ve gücü yetersiz olan küçük üreticiler, yüksek fiyattan araç, gereç, tohum, gübre, ilaç gibi girdi(87) sağlama ve düşük fiyattan ürün satmak durumuyla karşı karşıyadırlar(88).

Bütün bunlar, verimsiz çalışan ve aşırı borç altında olan küçük üreticilerin, topraklarını ya elden çıkarmasına ya da kiraya ve ortağına vermesine neden olmaktadır. Bu da kırsal alanda toprağın belirli ellerde toplanmasını arttırmakta ve köyden kente göçü hızlandırmaktadır.

Kısaca tarımsal kooperatifçiliğin ülkemiz için taşıdığı önem burada açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Girdi ve ürün değerlendirme gibi konularda yetersiz güce ve bilgiye sahip küçük üreticilere ancak bu alanda kurulacak kooperatifler faydalı olacaktır. Bunun yanında unutmamak gerekir ki, gelişmiş ülkelerin birçoğunda görüldüğü üzere, tarımda yeniliklerin benimsenmesi ve yayılmasında tarımsal kooperatifler önemli birer araçtır(89).

-
- (86) Necat BERBEROĞLU, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Uygulaması, E.İ.T.İ.A. Ya. No.235/156, Eskişehir, 1981, s.82-85; HASSAN, s.87.
- (87) Tarımda modern girdi kullanımı konusunda geniş bilgi için bkz.: Kezban Emek KONAK, Türk Tarımında Modern Girdi Kullanımı, Ege Üni. Uluslararası Ekonomik İlişkiler Ens. İzmir, 1978, s.2-38.
- (88) Cavit ORAL, "Küçük Çiftçinin Ekonomik Davranışı ve Kooperatifler", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.18 (Temmuz-Eylül, 1968), s.7.
- (89) Ayhan ÇIKIN, "Yeniliklerin Benimsenmesi ve Yayılmasında Kooperatiflerden Yararlanma Olanakları", TARIM VE MÜHENDİSLİK DER., S.10 (Mart, 1983), s.31-34.

Ş. 2. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TEMELLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE TOPLU BİR BAKIŞ

I- TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TEMELLERİ

Kapalı bir topluluk olan kırsal kesimde, geleneklerinin hemen hemen bütününde az veya çok hissedilen ekonomik ve toplumsal dayanışmalar Türk kooperatifçilik hareketinin temelini ve en güçlü kaynağını oluşturmaktadır(90).

Türk kooperatifçiliği yepyeni bir hareket olarak birden-bire değil, kökü çok eskilere dayanan örgütlenmiş ekonomik ve toplumsal dayanışmaların ortak bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır(91).

Örgütlenmiş dayanışma şekillerinin en güçlüsü ve eskisi olan imece, bugün dahi canlılığını korumakta ve geleneksel kültürümüz içinde önemli bir yere sahip olmaktadır(92). En büyük desteğini değer yargılarından alan ve gönüllülük temeline göre işleyen imece geleneği, yöresel farklılıklar göstermesine karşın toplumsal yardımlaşma bakımından ortak özellikler taşır. İmece, yazılı kurallara göre değil toplumsal kurallara göre işleyen bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumudur.

(90) İbrahim YASA, "Toplum Kalkınması ve Köylerimizde Yardımlaşma Gelenekleri", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XVII, No.1, (Mart, 1962), s.89-115.

(91) Nail TAN, "Türklerde Sosyal Dayanışma ve Kooperatifçilik", KARINCA DER., S.532 (Nisan, 1981), s.8,9.

(92) İmece konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Nail TAN, "Türklerde İmece Geleneği", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.30 (Ekim-Aralık, 1975), s.40-49.

İmece sisteminden başka ortaya çıkan, kooperatifçiliğe benzer çeşitli kurumlar da ona kaynak olmuşlardır. Bunlar özerk birlikler oluşturarak, koydukları bir takım kurallarla toplumsal yaşamı düzenlemeye çalışmışlardır. Ancak devletin zaman zaman müdahalesiyle şekil değiştirmişlerdir. Bunların en güçlü ve uzun ömürlüsü "Ahi Birlikleri" olmuştur.

Çeşitli ekonomik ve toplumsal amaçları gerçekleştirmek için kendi kendine oluşturdukları ilke ve kurallara göre XIII-XVIII. yüzyıllar arasında faaliyet gösteren bu birlikler, başta esnaf ve sanatkârlar olmak üzere tüm mesleklerde çalışan ve çalıştıranları kapsamaktaydı(93). Seçkin kişilerin oluşturduğu bu birlikler ülkenin her yerine ve kesimine yayılarak koydukları kurallarla ve faaliyetleriyle çalışma kollarını ve dolayısıyla toplumun düzenini sağlamada devlete yardımcı olmuşlardır. Daha sonra bu birlikler, yöneticilerinin seçimi ve atanması konusunda devletin müdahalesi sonucu bazı kesimlerde yavaş yavaş çözülmeye başlamış, XVIII. yüzyılın sonuna doğru "Gedik" ve "Lonca" lara dönüşmüş ; bununla beraber özellikle ahiliğin kurucuları olan ayakkabıcılar, saraçlar ile peştemalcılar esnafı arasında ahilik geleneği Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir(94).

Ahi birliklerin azalmaya başlamasından sonra bu kuruluşların devamı sayılan "Gedik" ve "Lonca"lara ait birlikler ortaya çıkmış ve onlar da toplumun yapısını etkilemeye başlamış-

(93) Nureddin HAZAR, "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Ahi Birlikleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.118 (Ocak, 1981), s.3-10.

(94) HAZAR, "Türk Koop ...," s.4.

lardır(95). XX. yüzyılın başlarına kadar uygulaması devam eden Gedik ve Loncalar, Ahi Birliklerin devamı ve onların özelliklerini taşıdığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan Ahi Birlikleri ile kurulan ve Loncalarla devam eden Esnaf Orta Sandıkları, birliklerin bankası, aynı zamanda bir çeşit toplumun sosyal güvenliğini sağlayan bir kuruluşu olarak çalışmışlardır. Bu sandıklarla Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları arasında bir bağ olduğu anlaşılmaktadır(96)

Ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve iyileştirmek amacıyla toplumun bütün kesimlerinde kendi kendine yardım şeklinde ortaya çıkan bu örgütlerle kooperatifler arasında sıkı bir benzerlik ve bağlılık vardır. Onun için yedi yüzyıl gibi uzun bir süre toplumun ekonomik ve sosyal düzenini sağlayan bu örgütler ülkemizdeki tarımsal kooperatifçiliğin en büyük temeli olmuşlardır.

(95) Kelime olarak Gedik: "Tekel, imtiyaz, verilmiş hak" anlamındadır. Terim olarak ise "ustalık, ustalık hakkı, sanat aletleri, sanat ve ticaret yapma yetkisi" dir. Lonca, "Aynı meslekten kimselerin bir pir'in yönetiminde meydana getirdikleri birlikler ve bu birliklerin toplandığı yerdir. Türklerin batı ile teması sırasında Avrupadaki kooperasyon sistemine benzeyen lonca düzeni Türkiye'ye yerleşmiştir. Lonca örgütünün yönetimi ustalar arasından seçilen beş kişi ile esnaf tarafından seçilen Lonca Reisi ile olur. Loncaların, piyasayı düzenlemek, üyelerin eğitim ve öğretimini sağlamak, onların haklarını korumak, dul ve yetimlere yardım etmek gibi görevleri vardır. Ahi Birliklerinin çatısı altında tüm toplum toplandığı halde bir loncanın çatısı altına sadece ilgili mesleğin mensupları toplanır. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İhsan ERKUL, Türk İş Hukuku Dersleri 1475 Sayılı İş Kanunu ve Uygulaması, E.İ.T.İ.A Ya. No.175, Eskişehir, 1977, s.42-44; Nusrettin HAZAR, "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Lonca ve Gedikler", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.119 Şubat, 1981), s.13-14.

(96) Nureddin HAZAR, "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Esnaf Orta Sandıkları", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.120 (Mart, 1981), s.2,9.

II- TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de ilk kooperatifçilik hareketi tarım kesiminde başlamıştır. Mithat Paşa, 1863'de "Memleket Sandıkları" diye adlandırdığı tarım kredi örgütünü kurmakla, diğer kesimlerde olduğu gibi tarım kesiminde de o güne kadar ülkede hiç görülmemiş kooperatifçilik hareketini başlatmış olmaktadır. Çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak ve aşırı tefeciliği ortadan kaldırmak için kurulan Memleket Sandıkları daha sonra ülke içinde geniş ölçüde yaygınlaştırılmıştır(97).

Memleket Sandıkları, zaman zaman işleyiş ve şekil yönünden değişikliğe uğramasına rağmen çiftçiye kredi sağlama esasında hiçbir değişiklik olmamıştır. 1883'de bazı değişikliklerle "Menafi Sandıkları"na dönüşen bu kuruluşlar, tarım kesiminin artan kredi ihtiyacını karşılamak için 1888'de tamamen değişerek bugünkü Ziraat Bankasının ilk şeklini almışlardır(98).

Tarım kredide olduğu gibi tarımsal pazarlama koşullarındaki değişmeler de üreticinin yeni bir örgüt kurma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu alandaki gelişmeler ilk defa Ege Bölgesinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu bölgedeki aracılardan aşırı pazar güçleri üreticileri zor duruma düşürmüştür. Aracıların bu hareketlerine karşılık üreticiler de rekabet edebilmek ve zor durumdan kurtulmak için 1911 yılında örgütlenerek "Aydın İncir Himaye-i Zürra Anonim Şirketi"ni kurmuşlardır(99). Bununla beraber

(97) HAZAR, Kooperatifçilik, s.235.

(98) MÜLAYİM, Genel, s.41,46; Yusuf Saim ATASAĞUN, "Mithat Paşa ve Memleket Sandıkları", KARINCA DER., S.174 (Haziran, 1951), s.4.

(99) Mennan YİĞİTER, "Ege Kooperatifçiliğinin Doğuşu", YÜZÜNCÜ YILDA TARIM KOOPERATİFÇİLİĞİMİZ, T.C. Ziraat Bankası, Kooperatifler Müd. Ya. No.16, Ankara, 1963, s.88,89.

ortaklık, üreticileri aracılar karşısında fazla güçlendiremediğinden kısa ömürlü olmuştur(100).

Üreticilerin pazar güçlerini artıran bugünkü tarım satış kooperatiflerinin ilki sayılan "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı", "Milli Aydın Bankası"nın mali yönden desteğiyle 1914 yılında aynı bölgede kurulmuştur. Ancak savaş dönemine rastlaması nedeniyle pek fazla faaliyette bulunamamıştır(101).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında 498 sayılı "İtibarı Zirai Birlikleri Kanunu" çıkarılmıştır. Bu uygulamanın en büyük özelliği kredi ve pazarlama faaliyetlerinin aynı örgüt tarafından yapılmış olmasıdır. Bu uygulama 1926 yılında çıkarılan 865 sayılı Ticaret Kanunun uygulanmasına kadar sürmüştür. Kooperatiflerin Ticaret Kanunu içersinde gösterilmesinden sonra kuruluşları da bu kanuna göre yapılmaya başlanmıştır. Ancak 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun çıkmasıyla da bu uygulama sona ermiştir. Bu kanunla kooperatifçiliğin varlığı hukuken onaylanmış olmaktaydı(102). 1470 sayılı kanuna göre kurulan kooperatifler şimdiki tarım kredi kooperatiflerinin en eskilerini oluşturmaktadır(103).

1935 yılında 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ile 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Ancak bu kanunlardan sonradır ki tarımsal

(100) MÜLAYİM, Genel, s.47.

(101) Fenni İSLİMYELİ, "Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatifleri", YÜZÜNCÜ YILDA TARIM KOOPERATİFÇİLİĞİMİZ, T.C. Ziraat Bankası, Kooperatifler Müd. Ya. No.16, Ankara 1963, S.88 s.57.

(102) İSLİMYELİ, s.57.

(103) MÜLAYİM, Genel, s.49.

kooperatifçilik ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.

2834 Sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" halen yürürlüktedir. Aynı tarihte çıkan 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" ise 1972 yılında çıkan 1581 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri" Kanunundan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca 1970 yılında da 1196 sayılı "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifler Genel Birliği Kanunu" çıkarılmıştır. Ancak bu kanuna dayalı olarak günümüze kadar kooperatif kurulmamıştır(104).

Bütün bunlardan başka 1969 yılında 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunla, özel kooperatif kanunlarıyla işleyen kooperatiflerin dışındaki yerel kooperatifler yeni bir anlam kazanmıştır. Kanun bir taraftan özel konularda çıkarılmış kooperatif kanunlarının açıklarını kapatırken(105) diğer taraftan da devletin kooperatifler üzerindeki müdahalesini azaltmıştır(106).

Çıkarılan bu kooperatif kanunlarından başka bazı kanunlarda da (107), kooperatif kurulmasına ilişkin hükümlere raslamak mümkündür.

(104) Cemil KIVANÇ, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.48, Ankara, 1982, s.113.

(105) KARALAR, s.108.

(106) KIVANÇ, s.112.

(107) 1973 Tarihinde 1957 sayılı "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu"nun ilgili maddelerinde toprak ve tarım reformu kooperatiflerinden sözedilmektedir. Ekz.: KIVANÇ, s.113.

Türkiyede tarımsal kooperatifçilik 1961'den sonra Anayasalarda da yer almaya başlamıştır. Nitekim 1961 Anayasasının 52. maddesi, "Devlet kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" şeklindeydi. 1982 Anayasasının 171. maddesinde ise, "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasına ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar" şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye'de tarımsal kooperatifçilik 1961'den sonra devletin sorumluluğuna girdiğinden, bu tarihten sonra hazırlanan kalkınma ve hükümet programlarında da kooperatifçiliğe yer verilmeye başlanmıştır.

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planında toplum kalkınması esası kabul edilerek, kalkınma için önce toplumsal yapının ve değer sistemlerinin olumlu yönde değişmesi gerektiği, bunun da ancak kooperatif aracılığı ile uygulanan toplum kalkınması metoduyla sağlanacağı belirtilmiştir(108).

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planında olduğu gibi ikinci üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planlarında da tarımsal kooperatifçiliğe değinilerek ülkedeki tarım işletmelerinin özellikleri, toprak dağılımı, üretim ve pazarlama için tarımsal kooperatifçiliğin teşvik edileceği ve bunun için de çeşitli yöntemlerin uygulanacağı belirtilmiştir.

(108) Ekz.: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), DPT Ya. s.101.

Türkiye'de tarımsal kooperatifçilik, kanun ve tip anasözleşmelere göre Devletin çeşitli kuruluşları aracılığı ile uygulanır(109). Bugün Türkiye'de tek ve çok amaçlı olmak üzere 13 bin civarında aşağıda ana hatlarıyla üzerinde durulacak 12 tür tarımsal kooperatif bulunmaktadır(110).

Ş. 3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİF TÜRLERİ

I- TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Türkiye'de tarımsal gelişmenin ve kooperatifçiliğin itici gücü olan ve Memleket Sandıklarıyla temeli atılan Tarım Kredi Kooperatifleri, 1972 yılında çıkarılan 1581 Sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri" kanununun uygulanmasına kadar, gerek finansal, gerekse yönetim ve denetim açısından uzun bir süre Ziraat Bankasına bağlı kalmışlardır. 1581 sayılı kanunda yer alan kooperatiflerin bütünleşmesiyle ilgili hüküm ancak 1977 yılında uygulanabilmiştir. Bu bütünleşmeden sonra Ziraat Bankasına yüklenilen görev ve sorumluluklar, kurulmuş olan bölge ve Merkez Birliğine devredilerek bağımlılık azaltılmış(111), fakat ortak

(109) Tarımsal kooperatifçiliğin uygulanması ile ilgili Devlet kuruluşları: Tarım Bakanlığı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: KARALAR, s.110-113.

(110) Nail TAN, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983, s.16.

(111) Mehmet GÖNEN, "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Sorunları ve Çözüm Yolları", TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.23, Ankara, 1980, s.4,5; İ. Cevat AKYOL, "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir Nasıl Olmalıdır?", EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER KARŞISINDA TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK POLİTİKASI, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.42, Ankara, 1980, s.22-24.

ile kooperatif arasındaki biçimsel ilişki değişmemiştir(112).

1977'ye kadar tek amaçlı bir kooperatif türü olarak örgütlenen Tarım Kredi Kooperatifleri, ortakların tarımsal girdi ve diğer gereksinimlerinin uygun koşullarla sağlanması ve ürünlerinin en akılcı bir şekilde değerlendirilmesi yanında el sanatlarının geliştirilmesi, mesleki ve teknik yönden ortaklarının eğitilmesi, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle çok amaçlı kooperatifler haline dönüşmüşlerdir(113).

Aşağıda görüldüğü gibi tarım kredi kooperatiflerinin sayısal olarak büyük bir çoğunluğunun köy yerleşim yerlerinde olması, hizmetin yerinde ve zamanında yapılmasını sağlamaktadır.

Tablo 2. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

<u>Yıllar</u>	<u>İl Merkezi</u>	<u>İlçe Merkezi</u>	<u>Bucak Merkezi</u>	<u>Köy Merkezi</u>	<u>Toplam</u>
1977	44	321	561	1144	2070
1978	44	321	561	1175	2101
1979	42	357	546	1206	2151
1980	45	360	565	1266	2236
1981	45	362	565	1273	2245
1982	45	370	565	1286	2266

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1982 Çalışma Raporu, s.17.

Bugün ülke çapında 16 Bölge, 1 Merkez Birliği şeklinde örgütlenen Tarım Kredi Kooperatiflerinde bir birim kooperatife

(112) TAN, Türkiye Ekonomisinde s.18.

(113) AKYOL, "Tarım Kredi" s.25-27.

birden fazla köy bağlı olduğu için 1981'de merkez dahil toplam 23.538 köy, Tarım Kredi Kooperatifine bağlanmış bulunmaktaydı. Diğer yandan 1977 yılında 1.325.846 olan ortak sayısı da, 1981 yılı sonuna kadar % 8 artarak 1.454.071 olmuştur(114). Kooperatif ve kooperatiflere bağlı köy sayılarındaki artışın yanında ortak sayılarındaki artış, Tarım Kredi Kooperatiflerin ülke çapında gittikçe yaygınlaştığını göstermektedir.

Tarım kredi kooperatifleri ve birliklerinin 1981 yılı özvarlıkları toplamı yaklaşık 5 milyar civarındadır. Buna Ziraat Bankasınca açılan 36 milyar kredi de eklendiğinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1981 yılı sonunda toplam ikraz gücü yaklaşık 41 milyar T.L. olmuştur(115).

Ortaklara daha etkin hizmet götürebilmek için 1581 sayılı Tarım Kredi ve Birlikleri Kanunu, Merkez Birliğine "Kooperatif ve bölge birliklerinin üretim ve zorunlu tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, imal etmek ve ortak ürünlerinin değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetleri rasyonel bir şekilde düzenlemek ve bu konularda her türlü teşebbüse girişmek veya iştirak etmek ve gerekli tesisleri kurmak, faaliyet konusuna giren hususlarda ithalat ve ihracat yapmak" yetkilerini vermiştir(Mad.3). Buna dayanarak Merkez Birliğide,

(114) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1982 Çalışma Raporu, s.17,18.

(115) 1981 yılında Ziraat Bankasının Tarım Kredi Kooperatiflerine açmış olduğu kredinin 27 milyar lirası kısa vadeli (Çevirme, Tohumluk, Gübre Dağıtımı, Tüketim, El Sanatları, Pazarlama), 10 milyar lirası orta vadeli (Donatma, Tesis, İştirak)dir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1981 Çalışma Raporu, s.23.

tarımsal girdi üretimi yapan kurulaşlara iştirakte bulunmuş(116) ve ayrıca bir Tarım Araçları Fabrikasına sahip olmuştur. Diğer yandan Akaryakıt bayiliği, soğuk hava tesislerinin kurulması ve mevduat toplama izni için girişimler sürdürülmektedir(117).

II- TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ

Türkiye'de Tarım Satış Kooperatiflerinin temeli, üreticilerin aracılarcı istismar edilmesi nedeniyle 1911 yılında Aydın incir üreticilerinin "İncir Himayef Zürra Anonim Şirketi" adı altında kurdukları ortaklıkla atılmıştır(118) Ekonomik ve toplumsal nedenlerden ortaya çıkan bu kooperatifler 1935 yılına kadar türlü değişmelere uğramış, ancak 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanununuyla bu tür kooperatifler bugünkü yapılarına sahip olmuşlardır.

Her ne kadar ortakların ürünlerini değerlendirmek bu tür kooperatiflerin temel amacı ise de, 2834 sayılı Kanunun 3. maddesinde "Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve gereçleri toptan ucuz alarak edinip dağıtmak gibi çıkan ürünlerini

(116) Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği; Toros Gübre ve Kimya Endüstri A.Ş.'ne % 15, Gübre Fabrikaları T.A.Ş.'ne % 13, Elsan Ambalaj Sanayi ve Tic. A.Ş.'ne % 57, Petlas Lastik Sanayi ve Tic. A.Ş.'ne % 15, Köytaş Tarım ve Sanayi Makinaları A.Ş.'ne % 12, Tareks Tarım Ürünleri Araç-Gereç ve İthalat İhracat Tic. A.Ş.'ne % 70, Tarsan Tarım Endüstri Yat. A.Ş.'ne % 49, Uzyem Yem San. ve Tic. A.Ş.'ne % 40, Bafay Ayçiçek Yağ Fab. Halka Açık A.Ş. %35, Bumaş Bulgur San. ve Tic. A.Ş.'ne % 10 olmak üzere toplam 12 kuruluşu yaklaşık 800 milyon lira ile ortaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1981 Çalışma Raporu, s.32,33.

(117) Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1981 Çalışma Raporu, s.32,33.

(118) YİĞİTER, "Ege" s.86.

ucuza maletmek kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak ve bunların ulusal piyasalarda en iyi fiyatla satışını sağlamaktır" şeklinde gösterilen diğer görevleri yanında Tarım Satış Kooperatifleri Ana Sözleşmesinin 56. maddesinde belirtildiği gibi üretimin geliştirilmesi konusunda ortaklara yardımcı olmak gibi görevleri de vardır. Diğer yandan Devlet de destekleme alımı ve taban fiyat uygulamalarını bu kooperatifler kanalıyla yapmaktadır. Ülkenin tarımsal politikasının yönlendirilmesinde önemli araç olan bu kooperatifler faaliyetleriyle piyasayı etkileyerek de tüketicileri korumaktadırlar(119).

Ülkemizdeki Tarım Satış Kooperatifleri örgütleniş açısından incelendiğinde yıllara göre sayısal olarak arttığı halde bunların yatay ve dikey bütünleşmeyi tam sağlayamadıkları görülmür. 1970 yılında toplam 618 olan birim satış kooperatiflerin 487'si birliğe bağlı, 131'i ise bağımsız olarak çalışmakta iken, 1981 yılında toplam kooperatifler 854'e yükselmiş, bunlardan birliğe bağlı kooperatifler 605'e bağımsız kooperatifler 249'a yükselmiştir. Yine birlik sayısı da 1970 yılında 32 iken 1981 yılında 34'e çıkmıştır. Diğer yandan kooperatif ve birlik sayısı yanında ortak sayılarında da artış görülmektedir. 1970 yılında ortak sayısı 239.402 iken 1981 yılı sonunda 591.919'a ulaşmıştır(120).

III- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Türkiye'de kırsal kesimin sosyo-ekonomik gelişimini

(119) Mustafa KETEN, "Tarım Kredisinde ve Pazarlamada Kooperatifler", TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ VE KOOPERATİFÇİLİĞİMİZDEN BEKLENEN GELİŞMELER, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.44, s.33; TAN, Türkiye Ekonomisinde ..., s.24.

(120) T.C. Ziraat Bankası 1981 Çalışma Raporu, s.20-25.

sağlamak için 1965 yılından itibaren Türk Ticaret Kanununun Kooperatif Şirketlere ilişkin hükümlerine göre kurulmaya başlayan Köy Kalkınma Kooperatifleri, daha sonra 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na bağlı olmuşlardır.

Kırsal yerleşim alanlarında işsizliği azaltmak, yurt dışında elde edilen bilgi görgü ve gelirlerin istihdam imkanı sağlayıcı yatırımlara kanallize etmek gerekçesiyle uygulaması 1965 yılının ikinci yarısında başlayan "dış ülkelere işgücü sevkinde kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesi" sonucu kooperatif sayıları artmış fakat kooperatifçilik bilinci ve uygulaması gelişmemiştir(121). Daha ilerki yıllarda bu proje Köy Kalkınma Kooperatiflerinin başarısız olmalarının en önemli nedeni olarak görülmeye başlanmıştır(122).

Çok amaçlı olmalarından dolayı diğer tarımsal kooperatiflerden farklı olan Köy Kalkınma Kooperatifleri 1163 sayılı Kanunun çıkmasından sonra onaylanan, ana sözleşmeye göre hareket ederler. Bu Anasözleşmenin 6. ve 7. maddeleri incelendiğinde kooperatiflerin, tarımsal üretim için girdi sağlanması ve ortak kullanımı, ürünlerin değerlendirilmesi nedeniyle pazarlama faaliyetlerinin yapılması gibi ekonomik amaçları yanında sosyal, kültürel ve sağlık koşullarının iyileştirilmesini içeren toplumsal amaçlarının da varlığı göze çarpmaktadır. Köy Kalkınma Kooperatifleri,

(121) Mesut BAŞKAYA-Mukbil BİRERÇİN, "İşgücü İhracı ve Köylerde Kooperatifleşmenin Başarı Şartları", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. Ankara, 1966, s.333-342.

(122) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüsnü KURTOĞLU, "Dış Ülkelerden Dönecek İşçilerimizin Toplum Kalkınmasındaki Muhtemel Roller ve Kooperatif İşgücünü Değerlendirme Projesi", SOSYAL SİYASET KONFERANSLARI XVIII, İstanbul 1966, s.163-170; Mukbil BİRERÇİN, "Dış Ülkelere İşgücü Sevkinin Sosyal ve Ekonomik Hayatımızdaki Etkileri", SOSYAL SİYASET KONFERANSLARI XVIII, İstanbul, 1966, s.201-203.

bu yönleriyle aynı amaçları taşıyan "toplum kalkınması" hareketine benzemektedirler(123).

Kooperatiflerin kuruluş, etüd, proje yatırımların finansmanı, eğitim ve denetim gibi faaliyetleri, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığına bağlı Kooperatifler Genel Müdürlüğü yapmaktadır.

Ağustos 1983 tarihi itibarıyla sayıları 6533 olan Köy Kalkınma Kooperatiflerinden 1479'una 97 ayrı çeşitte proje, uygulanmıştır. Diğerleri ise etüd ve proje konusunun tespiti aşamasındadırlar. Bu tarihe kadar proje uygulamasına başlayan kooperatiflere 633 milyon TL hibe, 2 milyar 980 milyon TL kredi olmak üzere toplam 3 milyar 613 milyon TL yardım yapılmıştır. Diğer yandan devlet yardımlarından % 2 gibi çok az faiz ve masraf alınmaktadır(124).

Bugüne kadar 108 bin kişi kooperatifçilik, 5128 kooperatif ortağı teknik, 1519 kooperatif ortağı ise mevzuat ve muhasebe eğitimine tabi tutulmuştur. Ayrıca 150 kooperatif ortağı ve görevlisi eğitim için yurtdışına gönderilmiştir. Diğer yandan kırsal kesimdeki işsizliği giderici faaliyetler arasında,

(123) Toplum Kalkınması; karşılıklı yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde güçbirliği yaparak yerel toplulukların özellikle köylerin, toplumsal ekonomik, kültürel sorunlarını çözmek amacıyla Devlet ve halkın işbirliği yapmasıdır. "Kooperatifçilik ile toplum kalkınması arasında amaçlar açısından olduğu gibi, kaynaklandıkları düşünceler, dayandığı ana öğeler açısından da bir koşutluk söz konusudur". Kırsal kalkınma sahasında bu iki hareket birbirini tamamlamaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Cevat GERAY, Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik, Ankara, 1981, s.20-23.

(124) Köy Kalkınmasında Köylüyle Beraber, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Kooperatifler Genel Müdürlüğü Ya. Ankara, 1983, s.2,3.

uygulamaya dönük el sanatları konusu da geliştirilmeye başlanmıştır(125).

Köy Kalkınma Kooperatifleri 1969'da çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa dayanarak bütünleşmeye gitmişler ve 1871 yılında da Merkez Birliğini oluşturmuşlardır. 1977 yılında 647 kooperatif bu birliğe bağlanmıştır. Diğer yandan dönemin ekonomik koşullarına göre ortaklarına elverişli ortam hazırlayan Merkez Birliği (KÖY-KOOP), "1976 yılında 2885 traktörü karaborsa fiyatının oldukça altında satarak, hem kâr hem de ortakların ihtiyaçlarını karşılamıştır"(126). Daha sonra yöneticilerin politik davranışları sonucu Merkez Birliği feshedilmiş bölge birliklerinin de ancak birkaçı çalışır halde kalmıştır.

IV- TOPRAK-SU KOOPERATİFLERİ

Bu kooperatifler 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurularak işlemektedirler. Ana amacı tarımsal sulama olan Toprak-Su Kooperatifleri, verimliliği yükseltmek için sulama ile beraber gidebilecek hizmetleri de götürmek amacını gütmektedirler. Başka bir deyişle sulamanın, verimlilikteki etkinliğini artırıcı hizmetler de bu kooperatiflerin amacı içine girmektedir.

Toprak-Su Kooperatiflerinin anasözleşmesinde belirtilen amaçlar şöyle özetlenebilir(127). Suyun tarımda kullanılması için ilgili tesisler kurmak ve bunları işletmek, sulama tekniğinin ve verimliliğin gerektirdiği koşulları yerine getirmek (arazi

(125) Köy Kalkınmasında ..., s.2.

(126) BAŞAR, s.163.

(127) Ticaret Bakanlığının 12.2.1970 gün ve 207 sayılı Onayı ile kabul edilmiş Anasözleşme mad. 2.

birleştirmek, arazi ıslah çalışmaları vs.), ortaklara bu konuda eğitici ve öğretici bilgiler vermek. Ortakların, kooperatif amacına yönelik girdi ve tüketim maddelerini en elverişli koşullarda elde etmelerini sağlamak ve tarımsal sigortacılık yapmak.

Görüldüğü gibi Toprak Su Kooperatifleri de çok amaçlı kooperatifler niteliğine dönüşmüştür.

Kooperatifin kurulabilmesi için Toprak-Su örgütünce kooperatifin kurulması istenen yerde gerekli ön etüd ve araştırma yapılır. Uygun görülürse kooperatif kurulur ve proje uygulamasına başlanır(128).

1964 yılında kurulmaya başlanan bu kooperatifler 1966 yılında 466 adet olmuştur. 1982 yılı sonu itibariyle sayıları 1618 olan Toprak Su kooperatiflerinin 882'sine yeraltı, yerüstü ve gölet şeklinde toplam 1558 proje uygulanmıştır. Uygulanan projeler sonucu 131.240 çiftçi ortağına ait 244.028 hektar arazi sulanmıştır. Diğer yandan yapılan yatırımın miktarı da yaklaşık 7 milyar TL tutarında olmuştur(129).

Toprak-Su Kooperatiflerine yapılan yatırımların büyük bir kısmı devlete aittir. Bunun için yapılan tesislerin sadece kullanma hakkı kooperatife verilmiştir. Mülkiyeti ise Devlete aittir(130).

(128) Toprak-Su Kooperatiflerinin Kuruluşunda Takip Edilecek Yol, T.C. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Toprak-Su Genel Müdürlüğü Ya. s.3.

(129) Toprak-Su Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 1982, s.17.

(130) Kooperatifçilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya. No.872-SPD.199, s.15.

V- PANCAR EKİCİLERİ ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

Türkiyedeki şeker sanayinin genişletilmesinde, toplu halde çiftçi desteğinin sağlanması için kooperatif şeklindeki ortaklık kurulması öngörülmüştür. Buna dayanarak 1951 yılında ilk olarak Adapazarı Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifi kurulmuş daha sonra 1984 yılında kurulan Niğde-Bor Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ile Kooperatif sayısı 22 ye yükselmiştir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun çıkmasıyla da 1972 yılında Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) oluşmuştur.

Pancar Ekicileri Üretim Kooperatiflerinin amaç ve çalışma konuları özet olarak şöyledir(131).

Pancardan başka diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve veriminin arttırılması konusunda ortaklara yardımcı olmak. Ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sağlamak için yatırımlar yapmak ve yatırımlara ortak olmak, ortakların tarımsal ve diğer ihtiyaçlarının bizzat ve aracılık yoluyla giderilmesini sağlamak. Tarımsal ve diğer konularda sigortacılık yapmak. Ortakların toprak sulama işlerine yardımcı olmak.

Bölge ya da aracı birlik oluşturmada bütünleşen bu kooperatifler amaçlarının yerine getirilmesinde PANKOBİRLİK'in yol gösterici ve destekleyici hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

Ortakları, pancar ekicileri, pancar ekimi ve şeker ürünü ile ilgili özel ve kamu iktisadi kuruluşlar olan Pancar Ekicileri Üretim Kooperatiflerinin sayısı 1984 yılı ortalarında 22, ortak sayısı 847 bin, taahhüt edilen sermaye yaklaşık 2,4 milyar TL, ödenen sermaye ise 1,5 milyar TL sıdır (132).

(131) Sınırlı Sorumlu Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi Anasözleşmesi mad.3.

(132) Pankobirlik 1981 Faaliyet Raporu, s.20

Ödenen sermayenin 1,091 milyon TL sı şeker sanayine ve bunu destekleyen yan sanayiler ile tarımsal sanayie dönük yatırımlara ortaklık şeklinde bağlanmış(133), kalanı ise ortakların ihtiyacı için kullanılmıştır.

Pankobirlik kooperatiflere tarım alet ve makina ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda yardımcı olmaktadır. 1981 yılında kooperatiflere yaklaşık 1,4 milyar TL tutarında tarımsal araç ve gereç, 3490 motopomp, 2069 santrofüj ve çeşitli güçte 701 adet traktörün temini sağlanmıştır(134). Bunun yanında ayçiçek yağı ve renkli televizyon gibi zorunlu ve dayanıklı tüketim mallarının temini konusunda faaliyetler sürmektedir. Böylece bu kooperatiflerin tarımsal ürünleri değerlendirme, üretim ve tüketim malları sağlama, üretimi geliştirme gibi faaliyetlerle gittikçe çok amaçlı bir kooperatif görünümü kazanacağını göstermektedir.

VI- ORMAN KÖYÜ KALKINDIRMA KOOPERATİFLERİ

Ülkemizde 1970 Nüfus sayımına göre, tarıma elverişli olmayan, hayvancılığa dayalı, verimsiz, küçük işletmelere sahip 7456 orman içi, 8647 orman kenarı olmak üzere toplam 16103 köyde yaklaşık 8 milyon kişi yaşamaktadır(135). Devlet, ekonomik durumları yetersiz olan bu kesimin ormanlara olan olumsuz bas-kılarını kaldırmak, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarını gidermek için bir dizi tedbirler almak yoluna girmiştir.

(133) Pancar Ekicileri Üretim Kooperatiflerinin İştirakleri, Pankobirlik, 5 Özel Şeker Fabrikası, Şekerbank, Şeker Sigorta, Tarımsal Amaçlı 19 iştirak, 3 süt fabrikası, 10 yem fabrikası ve 10 diğer iştirakler şeklindedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Pankobirlik 1981 Faaliyet Raporu, s.29.

(134) Pankobirlik 1981 Faaliyet Raporu, s.40,41.

(135) "Orman İşletmeciliği ve Kooperatif İlişkisi", ORMAN KÖYLÜ-SÜ İÇİN KOOPERATİFÇİLİK BİLGİLERİ, Orman Bakanlığı ORKÖY Ya. Ankara, 1978, s.185-189.

1970 yılında aile işletmelerine, kooperatif ve birliklere, köy tüzel kişiliklerine ekonomik ve teknik konularda yardımcı olmak için Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Orman-Köy ilişkileri Genel Müdürlüğü (ORKÖY) kurulmuştur(136). Proje uygulamaları ve yardımlar bu kuruluş aracılığı ile yapılmaktadır.

1163 sayılı Kooperatifler Kanununa tabi Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatiflerinin başlıca amacı: "Ortaklara iş sahası temin etmek, emeklerini değerlendirmek, ekonomik ve sosyal gelişmelerine yardımcı olmak ve kalkınmalarını sağlamak"tır (137).

İlk yıl, yani 1970'de 30 olan bu kooperatifler 1975'de 530'a yükselmiş, ancak bu sayı aynı yıl "daha büyük projeler uygulamak için finansman kaynağı yaratmak gerekçesiyle orman işletmeciliğinde, hammadde üretimi, değerlendirme ve pazarlanmasında kooperatiflere giriş imkanı veren kanunun çıkması ve 1977'de uygulanmasıyla" daha da artarak 1980 yılında 1732'ye, ortak sayısı da 123.235'e ulaşmıştır(138).

Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifleri 1970'den 1982 sonuna kadar 1.584.700.218 TL kredi, 68.242.433 TL bağış olmak üzere toplam 1.652.942.712 TL tutarında devlet tarafından desteklenmiştir. Uygulanan proje sayısı 280'dir. Projelerin yatırım alanlarına göre dağılımı aşağıdaki gibidir(139):

(136) "Orman İşletmeciliği ve ...," s.31.

(137) 22.6.1970 tarihli Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi Anasözleşmesi, mad.3.

(138) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet AYDIN, "Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.59 (Ocak-Mart, 1983), s.32-34.

(139) ORKÖY Grup Başkanlığı 1981 Faaliyet Raporu, s.4.

Tablo 3. Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatiflerinin 1981 Yılı Proje Uygulamaları

Sektörler	Proje Sayısı	Proje Tutarı	ORKÖY YARDIMI	
			K r e d i	B a ğ ı ş
Tarım ve Orman	104	190.705.755	65.973.502	763.277
İmalat ve Gıda San.	73	1.320.973.625	970.825.231	42.543.525
Orman Ürün San.	15	212.506.880	116.209.517	10.895.132
Dokuma ve Giyim	52	267.520.939	203.239.683	6.623.867
Tarımsal Araç ve Ger.	32	63.767.573	40.037.780	2.285.976
Kimya	1	160.023.372	112.049.419	4.493.345
İmalat ve Muhasebe	3	62.518.185	52.366.086	637.307
T o p l a m	280	2.278.016.279	1.584.707.218	68.242.433

Kaynak: ORKÖY Grup Başkanlığı 1981 Faaliyet Raporu

VII- TARIMSAL AMAÇLI DİĞER KOOPERATİFLER

Ülkemizde, yukarda anlatılan tarımsal kooperatiflerin dışında, uygulamada diğerleri kadar etkin olmayan ve genellikle ortaklarına sağlayacağı hizmetler açısından aynı amacı taşıyan başka tarımsal kooperatifler de vardır.

Balık üreticilerini korumak, onların araç gereçlerini zamanında ucuz sağlamak, balık ürününü değerlendirmek, kültür balıkçılığını geliştirmek ve ortaklararası toplumsal gelişmeyi sağlamak gibi amaçlarla balıkçılık kooperatifleri kurulmuştur (141). Bunların 1983'deki sayısı 323'tür(142). Ancak sayıca

(141) Ayrıntılı bilgi için bkz.: İrfan ŞAHİN, "Türkiye'de Su Ürünleri Kooperatifleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.50 (Ekim-Aralık 1980), s.39; H. Emre ERDOĞAN, "Balıkçılık Alanında Kooperatifleşme", KARINCA DER., S.548 (Ağustos, 1982), s.19,20.

(142) TAN, Türkiye Ekonomisinde ..., s.17.

çoğalmasına karşın, idari, teknik, hukuki ve kredi gibi sorunlarını çözemediğinden bu kooperatifler uygulamada ortaklarına pek yardımcı olamamışlardır(143).

1940 yılında Çay Kanunu çıkmasından sonra, çay üretimini artırmak, ortakların üretim ve tüketim ihtiyaçlarını sağlamak ve kredi imkanlarını genişletmek amacıyla ilk olarak 1946 yılında Rize'de "Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi" kurulmuştur. Bugün de faaliyetlerini sürdüren bu kooperatifler yöresel olduklarından ülke çapında gelişememişlerdir(144). Bugünkü sayıları da 95'dir.

Bu kooperatiflerden başka, kırsal kesimde, Hayvancılık kooperatifleri, Üretim ve Satış Kooperatifleri, Elektrik kooperatifleri gibi kooperatifler de kurulmuştur.

-
- (143) Süleyman ARISOY, "Türkiye'de Balıkçılık Kooperatifleri", KOOPERATİFLER DÜNYASI DER., S.146 (Mayıs, 1983), s.5; ARISOY, "Türkiye'de Balıkçılık Kooperasyonu İlkeleri ve Sorunları", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.43 (Ocak-Mart 1979), s.6.
- (144) Kooperatif Sorunları Araştırması, C.II-B, DPT Ya. No. 785-SPD. 183, Ankara, 1969, s.342.

İ k i n c i B ö l ü m

T O P L U M S A L D E Ğ İ Ŗ M E V E T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N T O P L U M S A L D E Ğ İ Ŗ M E D E K İ Y E R İ

B i r i n c i K ı s ı m

T O P L U M S A L D E Ğ İ Ŗ M E

Ŗ.1. TANIMI VE KAPSAMI

Toplumsal değişme, BERELSON ve STEINER'e gre "Toplumun yapısındaki temel ve geniş (ailenin rgtlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojideki) değişmelerdir. A. BOSKOFF toplumsal değişmeyi, "belli toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişmeler" şeklinde tanımlanmıştır(1).

MOLINOWSKY ve OGBURN toplumsal değişmeyi, toplumun kültüründe beliren bāřkalařma, diğer bir deyişle maddi ve manevi

(1) Bkz.: Emre KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbül, 1981, s.52.

kültürdeki farklılaşma olarak tanımlamaktadırlar(2). Diğer taraftan bu tanımda yer alan kültürün de C. WISSLER tarafından (3), "toplumun yaşama tarzı" dır şeklinde tanımlanmış olması, kültürel değişimin toplumun yaşam tarzında meydana gelen başkalaşma anlamına gelebileceği de vurgulanmaktadır.

Kültürel değişmeden MOLINOWSKY'ı (4), "... bir cemiyetin siyasi yapısında, idari müesseselerinde ve toprağı yerleşme ve iskan tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddi alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, ictimai iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tehavvüller" in anlaşılacağını belirtmiştir.

Verilen bu örneklerden anlaşılacağı üzere toplumsal değişimin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlar arasında bazı farklılıklar bulunmakla beraber, dikkat edilirse hemen hepsinde "Toplumsal değişme" kavramı toplumun yapısındaki değişimleri ifade etmektedir. Toplumsal yapının, toplumsal kurumların ortaya çıkardığı ilişkilerden meydana geldiği düşünülürse(5) toplumsal değişme, insanlar arasındaki yerleşik ilişki biçimlerinde, kurumlarda, kısacası yaşamdaki farklılaşmadır(6). İnanç, bilgi, dil, örf ve adet ve maddi araç gereçle de meydana

(2) Bkz.: Orhan TÜRKDOĞAN, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, B.2, 1977, s.43.

(3) Mümtaz TURHAN, Kültür Değişimleri, İstanbul, 1969, s.39; Atilla BARANSEL, "Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme", İST. ÜNİ. İŞL. FA. DER., C.3, S.2 (Kasım, 1974), s.85

(4) TURHAN, s.58.

(5) KONGAR, s.52,53.

(6) Özer OZANKAYA, "Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.28, S.3-4 (Eylül-Aralık, 1973), s.35.

gelen farklılaşma toplumsal yapıyı doğrudan etkilediği için(7) bunların da toplumsal değişmeye neden olduğu kolayca ileri sürülebilir.

§.2. NİTELİĞİ

Toplumsal değişme, insanla birlikte ortaya çıkmış ve o zamandan beri devamlı inceleme konusu olmuştur. Ancak kavram olarak o kadar eski değildir. "Toplumsal değişme" yerine kullanılan daha önceki kavramların, değer yargıları taşıması ve amprik metodun sosyolojide gerekli olduğunun anlaşılması üzerine toplumsal değişme kavramı kullanılmaya başlamıştır(8). Diğer yandan önceki kavramlar, Toplumsal Gelişme, Toplumsal İlerleme gibi kavramlarla sürekli karıştırılmış ve aynı anlamda kullanılmıştır. Toplumsal gelişme ve toplumsal ilerleme, belli bir durum temel alınarak o duruma göre ilerleme veya gelişmeyi belirtir. Onun için bu kavramlar değer yargısı taşımaktadırlar. Oysa toplumsal değişme değer yargısı taşımaz. O, temel alınan duruma göre farklılaşmayı belirtir. Bu farklılaşma gelişme olabileceği gibi gerileme de olabilmekte(9) yahut toplum lehine olabileceği gibi aleyhine de olabilmektedir. Toplumsal değişme incelemeleri sadece farklılaşmayı belirten durum tespiti şeklindedir. Kısacası, "Toplumsal Değişme", "Toplumsal Gelişme" veya "Toplumsal İlerleme" kavramlarını da içeren, daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Toplumsal Değişme, sosyolojik bir kavram olduğundan(10) toplumsal gerçeği tespit etmekle yetinir.

(7) Ülkü GÜRKAN, "Sosyal Değişmeler", YAVUZ ABADAN'A ARMAĞAN, Ank. Üni. SEF. Ya. No.280, Ankara, 1969, s.464.

(8) GÜRKAN, s.455.

(9) Amiran KURTKAN, "Köy Sosyolojisi", İst. Üni. İkt. Fa. Ya. No.243, İstanbul, 1968, s.192; GÜRKAN, s.455; KONGAR, s.56; Barlas TOLAN, "Toplum Bilimlerine Giriş", Ankara, 1975, s.278.

(10) Bkz.: KONGAR, s.23.

Yoksa değişimin toplumsal değer yargılarına uyup uymadığını konu edinemez. Değişimde sadece olan ile olacak olan tespit edilir, olması gereken, istenen ile uğraşılmaz(11). Böyle bir araştırmada araştırmacı değişik zaman boyutu içinde gruptaki ya da toplumdaki sadece farklılaşmayı veya başkalaşmayı gözler ve sonuçları kendi değer yargıları(12) dışında belirtir.

Toplumsal değişme, her toplumda, toplumun her ögesinde aynı yön, hız ve zamanda gerçekleşmez. Yani toplumsal değişimin hızı, yönü ve zamanı toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde kurum ve ögelere göre farklılık gösterir(13).

§.3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ AÇIKLAYAN MODELLER

Modeller, bir konunun daha iyi açıklanabilmesi için kullanılır. Her modelin bakış açısının değişik olması ve konunun sadece bir kısmını açıklayabilme özelliği, tek konu üzerinde birden fazla değişik modellerin kurulmasına neden olmaktadır(14).

Toplumbilimlerinde, toplumu açıklamak ve toplumsal olayları yorumlamak için birbirini tamamlayan ve bazen de çatışan, birçok modeller oluşturulmuştur(15).

Birim olarak insanlık tarihini yani evreni ele alan organizmacı evrimci ve diyalektik modeller, büyük boy kuramlar şeklinde, kapsam olarak toplumu ele alan yapısal fonksiyonel ve

(11) İhsan ERKUL, Sosyoloji Dersleri, Teksir, Eskişehir, 1976, s.24-27.

(12) Araştırmacı değişmeyi benimseme ve benimsememe gibi bir tavır takınamaz. Bkz.: GÜRKAN, s.456; Aksi görüş için bkz.: OZANKAYA, "Toplumsal Değişme ...", s.41,42.

(13) TOLAN, s.282.

(14) KONGAR, s.40.

(15) Bkz.: Emre KONGAR, "Toplum ve Toplumsal Değişme", HACETTEPE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ, C.1, S.2 (Ekim,1969), s.163.

çatışmacı modeller orta boy kuram şeklinde ve gruptaki değişmeyi inceleyen psikolojik ve sosyal psikolojik modeller de küçük boy kuramlar olarak sınıflandırılmıştır(16). Başka bir sınıflandırma da süreye göre yapılmıştır(17).

Büyük boy kuramlar tarihsel inceleme yoluyla tüm insanlığın değişmesini ilgilendiren kanunları bularak diğer birim toplumlara uygulamaya çalışırken(18) büyük boy kuramlara tepki olarak ortaya çıkan orta boy kuramlar ise, bütün insanlığı ilgilendiren değişimin kanunlarını ancak toplumları ayrı ayrı inceleyerek ve sonunda genellemeye gidilmesiyle bulunabileceğini savunurlar. Onun için toplumları tek tek incelemeye çalışırlar. Orta boy kuramlar daha çok nüfus ve ekolojik değişmeler, göç, kentleşme, alt kültürler, toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik gibi konuları incelerler(19). Diğer yandan küçük boy kuramlar da gruptaki değişmeyi incelerler. Daha çok grup yoluyla bireyde sağlanan değişmeler ve tüm grubun değişmesi üzerinde dururlar(20).

Toplumsal değişmelerin süreye göre sınıflandırılmasında üçlü ayırım esas alınmıştır. Bunlar, kısa zamanlı, orta zamanlı ve uzun zamanlıdır. Kısa zamanlı toplumsal değişme incelemeleri, genellikle bir grupta ya da toplumda ortaya çıkan değişimin nedenlerini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu araştırır(21). "Köyde kooperatifleşme ve makineleşmenin nedenleri ve ne gibi etkiler yarattığının araştırılması" buna bir örnektir. Orta zamanlı

(16) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.54,55.

(17) Ekz.: Özer OZANKAYA, Toplumbilimine Giriş, B.4, Ankara, 1982, s.347-349.

(18) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.55; TOLAN, s.281.

(19) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.145.

(20) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.193.

(21) OZANKAYA, Toplumbilimine ..., s.347,348.

değişim incelemeleri ise, ortaya çıkan değişimi ve sonuçlarını 30-50 yıllık dönemler içinde inceler(22). Kooperatifçiliğin 50. yılı "teknolojik değişimde tarımın 30. yılı" örneklerinde olduğu gibi. Uzun zamanlı değişim incelemelerinde de incelemenin süresi ve kapsamı diğerlerine göre genişler. Yüzyıl ve yüzyılı aşkın tarihsel incelemeleri içine alır. Örneğin, "Osmanlı imparatorluğunun toplum düzeni", "ekonomik sistemleri ortaya çıkaran toplumsal yapılar" ın incelemesi gibi.

Değişmeyi açıklamaya çalışan bu kuram, model ve sınıflandırmalar dışında, kültürlerle ilgilenen antropologlar da kültürel yayılım (diffüzyon) ve kültürleşme (akkültürasyon) ile sağlanan, toplumun kendi içinde ve toplumlararası etkileşim sonucu ortaya çıkan toplumsal değişme üzerinde dururlar(23).

§.4. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE YOLAÇAN NEDENLER

Toplumsal değişme sürecinin karmaşık olması, değişmeyi kesin ve tek bir nedene bağlamanın hatalı olacağını ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, değişimin dinamiğini oluşturan bazı etkenler (nüfus hareketleri, doğal olaylar, savaş gibi) bütün toplumlar için geçerli olmasına karşın bazı etkenler de (sınıf çatışmaları, radyo, televizyon, turizm gibi) çeşitli koşulların değişmesi sonucu ortaya çıktıklarından bütün toplumlar için geçerli değildir(24).

Toplumsal değişimin nedenleri Max WEBER'e göre manevi kültür, CHILD'e göre maddi kültür, ARISTO'ya göre nüfus artışı,

(22) OZANKAYA, Toplumbilimine ..., s.348.

(23) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.55.

(24) GÜRKAN, s.475.

DURKHEIM'e göre işbölümü, MARX'a göre üretim-mülkiyet ilişkileri, OGBURN ve LINTON'a göre de yeniliktir(25). Ortaya çıkan bu farklılık, toplumsal değişme kanunlarını bulmak için kullanılan yöntemlerden ve kapsam farklılığından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, bazıları birey, grup ve toplumdan sonra bütün insanlığı etkileyen kanunların bulunacağını savunurken bazıları da tersini savunmaktadırlar. Buna karşın değişimin nedenlerini açıklayan modellerin birbirlerini tamamladıkları söylenir(26).

Görüldüğü gibi toplumsal değişimin nedenlerine bakılacak olursa, hemen hemen bütün toplumsal değişmelerin temelinde "yenilik" olayı yer almaktadır. Bu da değişimin ana nedeninin yenilik olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

I- YENİLİK

1. Anlamı

Genel olarak toplumsal değişme yenilik olayı ile başlar. Yani temelinde yenilik vardır(27). Yenilik, değişimin dinamiğini ve itici gücünü oluşturur. Değişme yenilikten kaynaklandığı gibi yenilik de değişmeden kaynaklanmaktadır. Buradaki etki-tepki ilişkisi yeniliğin sürekli (28) olduğunu ortaya koymaktadır.

(25) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.61-214.

(26) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.265.

(27) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.21. TÜRDOĞAN, s.54; GÜRKAN, s.481.

(28) Yeniliğin sürekli olduğu konusunda bkz.: Sulhi DÖNMEZER, Sosyoloji, B.8, Ankara, 1982, s.437.

Yenilik, var olan kültür öğelerinin yeni düzenleniş biçimidir(29). Bu nedenle, kültür birikiminden doğar ve özü daha önceki kültüre bağlıdır. Örneğin, tarımda kullanılan biçer-döğer, daha önce var olan motor, biçme ve batöz makinesinden, bugünkü kooperatifçilik de imece şeklindeki dayanışma geleneğinin hukuk kuralları ile birleşmesinden meydana gelmiştir. Dolayısıyla her yenilik onu ilgilendiren bir sonraki yeniliğin ögesi olmakta ve bu durum gittikçe ilerleyerek yeni kombinasyonların oluşmasına neden olmaktadır. Diğer yandan kültür öğelerinin birleşme, kaynaşma ve bütünleşme yapıları, yeniliğin hızlı ya da yavaş ortaya çıkışını belirlemekte ve uygulamasını sağlamaktadır(30).

2. Kültür Öğelerine Göre Yenilik

A) Maddi Kültürde Yenilik

Bu tür yenilik, araç gereçlerde, teknik bilgide kısaca teknolojik alanda meydana gelen değişmeyi kapsar. Bu değişme birdenbire değil de birikimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Endüstri döneminde meydana gelen teknolojik yeniliklerin, insanlık tarihi boyunca oluşan birikimlerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu bilgi birikimleri teknolojinin değişmesi için yeni sentez imkanları sağlamaktadır. Bunun için teknolojik yenilik yeni bir sentez ve yeni bir bilgi patlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (31).

Endüstri döneminde görülen teknolojik gelişmenin kökeni XV. asıra kadar dayanmaktadır. KOPERNİK'in (1473-1543) dünya,

(29) DÖNMEZER, s.437.

(30) GÖRKAN, s.474.

(31) Beşir ATALAY, Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), DPT. Ya. No.1917, Ankara, 1983, s.20.

VESALIUS'un (1514-1564) anatomi, FERNEL'in (1490-1558) fizyoloji ve tıp alanındaki buluşları(32) buna örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan yine aynı devrede birçok sanayi kollarında özellikle demir sanayiinde odun ve odun kömürü yerine maden kömürünün kullanıldığını görüyoruz(33).

Teknolojik alanda meydana gelen değişmelere, maddi kültürde oluşan birikimlerin yanında maddi olmayan kültürlerdeki değişmeler de etkili olmuştur. Özellikle 1570 yılından sonra inanç ve düşünce yapısında önemli değişmeler olmuştur. Bu değişmeler, derebeyliklerin yıkılması, reform olayları, hürriyet akımları ve liberalizm hareketleri şeklinde kendini göstermiştir(34).

İnsanların birbirine devrettikleri maddi ve maddi olmayan kültürlerin değişmesiyle ortaya çıkan sanayileşme, endüstri alanı gibi tarımsal alanı da yakından etkilemiştir. Endüstride teknolojinin giderek karmaşıklaşan ve uzmanlaşma gerektiren makinelerin ortaya çıkması, bir yandan insan ve hayvan gücünden yararlanan bir tarımı azaltarak yerini makineli tarıma bırakırken diğer yandan da tarımsal üretim sisteminin bütününe etkileyerek çeşitli ekonomik ve toplumsal değişmelere neden olmuştur.

B) Maddi Olmayan Kültürde Yenilik

Maddi olmayan kültürdeki yenilik örf, adet, hukuk, eğitim, inanç, fikir ve değer gibi çeşitli sosyal kurumların meydana getirdiği davranış ve düşünce(35) yapısındaki değişmedir.

(32) John D. NEF, (Çev. Erol GÜNGÖR), Sanayileşmenin Kültür Temelleri, İstanbul, 1970, s.25-27.

(33) NEF, s.71-74.

(34) NEF, s.82-84; ERKUL, Sosyal ..., s.58.

(35) GÜRKAN, s.466,467.

Toplum halinde yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yapının büyük bir kısmı, çeşitli koşullara göre değişikliğe uğrayarak yenileşmekte fakat ortadan kalkmamaktadır. Yaşamı toplumdaki daha uzun süreli olabilmektedir(36). Maddi kültürün değişmesine zemin hazırlayan bu kültür, zaman zaman patlamalar şeklinde ortaya çıkarak ekonomik ve toplumsal sonuçları bakımından önemli sayılabilecek dönemleri ortaya çıkarmıştır.

Değişmenin, kültür öğelerinden hangisinde daha önce başladığı konusunda devamlı tartışma vardır. Ancak bu, toplum yapısı gibi çeşitli faktörlere göre değişmektedir. Maddi kültürdeki değişme genellikle maddi olmayan kültürden daha öncedir. Fakat bazı toplumlarda maddi olmayan kültürün de önce başladığı görülmüştür(37).

Maddi kültürle maddi olmayan kültürün birbirini karşılıklı olarak etkilemesi, değişmeye süreklilik kazandırmaktadır.

Kültürler zamanla değişebilmektedir. Ancak değişme hızı koşullara ve zamana göre farklılıklar göstermektedir(38).

Kültür öğelerinden birinde meydana gelecek yenilikten dolayı diğeriyle uyumsuzluğa girmesi OGBURN tarafından, "kültür boşluğu"(39) olarak adlandırılmaktadır. Bu boşluk toplumların

(36) KURTKAN, s.308.

(37) TURHAN, s.29,30; GÜRKAN, 468.

(38) TÜRKDOĞAN, Toplum Kalkınması, B.2, Erzurum, 1977, s.106; GÜRKAN, s.468.

(39) KONGAR, s.139. "Kültürel boşluğu" bazı yazarlar "kültürel gerileme" veya "kültür geriliği" olarak adlandırmaktadırlar. Bkz.: GÜRKAN, s.468; TÜRKDOĞAN, Toplum ..., s.107.

yapısına göre değişiklik göstermektedir(40). Yenilik, ister icat edilsin isterse başka toplumdan transfer edilsin kültür öğeleri arasındaki uyum bazı toplumlarda düşük bazı toplumlarda ise fazladır.

3. Yeniliğin Kabulü ve Yayılması

İcat ya da keşif, yeniliğin ortaya çıkış safhasıdır. Bu safhada yenilik bazen de transfer edilir. Haberleşme ve Ulaşım alanlarında olduğu gibi çeşitli teknolojik gelişmelerin ve toplumlararası ilişkilerin artması nedeniyle kültürlerin etki alanları genişlemiş dolayısıyla kültür transferi de artmıştır. Ortaya çıkan ya da transfer edilen yenilik, önce haberdar edilir, denenir, denemenin sonunda kabul ya da reddedilir. Kabul edilirse uygulanır(41). Daha sonra da yayılarak, unsurları arasında uyum sağlar. Kabul edilme, uygulama ve yayılma bazen kendiliğinden gerçekleşir. Bazen de yönlendirme gerekir. Sömürgeciliğin azalması, sosyal değişmelerin planlanması, ülkelerarası temasların artmış olması, günümüz toplumlarındaki kültürel değişmeyi hızlandırmıştır(42).

Yenilik, bazı toplumlar tarafından kabul edilirken bazı toplumlarda hatta aynı toplum içindeki grup ya da gruplarda reddedilir. Bu durum geniş ölçüde, yeniliğe(43) ve yeniliği kabul edecek toplumun yapısına bağlıdır.

(40) OGBURN, kültürel değişme açısından toplumları, durgun ve değişken toplumlar olarak ikiye ayırmakta ve "günümüzde durgun toplumların kalmadığını, bütün toplumların değişen toplumlar haline geldiğini" söylemektedir. Bkz.: KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.162,163.

(41) ÇIKIN, s.33; TÜRKDOĞAN, Toplum ..., s.111-114.

(42) BARANSEL, s.86.

(43) ÇIKIN, s.33; TÜRKDOĞAN, Toplum ..., s.122-124.

İcat ya da keşif yoluyla ortaya çıkan veya transfer yoluyla elde edilen yeniliğin, topluma maledilmesinde ilk safha, uygulayıcılara haberdar etmektir. Bu ise planlı ya da plansız şekilde yapılır. Yeniliğin planlı şekilde haberdar edilmesinde çeşitli kanallar kullanılır. Bunlar üniversite ve bakanlık gibi kamu kuruluşları yanında özel kuruluşların yayım servisleri örneğin: Radyo-televizyon(44) gazete gibi kitle araçlarıdır. Plansız şekilde haberdar edilme ise, arkadaşlar, komşular ve çevreden tesadüfi farkına varma şeklinde olmaktadır(45). Tarımsal kooperatiflerin, yeniliklerin transferi ve çiftçiye haberdar edilmesinde önemli bir araç olduklarına daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Haberdar olunan yenilik, yaygın bir şekilde uygulanmadan önce denenir. Deneme olayı yeniliği değerlendirmek için yapılır. Sonuçta yararlı olduğu anlaşılırsa uygulanır. Yararlı değilse reddedilir. Yenilik bazen de denenmeden reddedilir.

Deneme sonucunun olumlu olması, peşinden uygulamayı gerektirir. Yeniliğin ilk uygulayıcıları genellikle yeniliğe açık kimselerdir. Toplum olarak değişken veya açık toplumlardır. Kapalı veya durgun toplumlar, çeşitli nedenlerden dolayı yeniliğe karşı direnirler. Direnme nedenlerini LA PIERRE kısaca; tutuculuk, alışkanlıklardaki değişme korkusu, geleneksel ve felsefi tutum ve örgütlü direnmeler şeklinde özetlemiştir(46). Bu

(44) Ünsal OSKAY, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Ank. Üni. SBF. Ya. No.316, Ankara, 1971, s.72-78.

(45) TÜRKDOĞAN, Toplum ..., s.121. Federal Almanyadaki çiftçilerin yeniliği hangi kaynaklardan haberdardıkları konusu için bkz.: TÜRKDOĞAN, Tarımsal Yenilik Tekniklerinin Yayılması, Federal Almanya Örneği, Atatürk Üni. Ya. No.321, Erzurum, 1973, s.12.

(46) KONGAR, Toplumsal Değişme ..., s.206.

safhada yenilikçi liderlerin önemi büyüktür. Böyle liderler toplumsal prestiji olan ve kişisel nitelikleri bakımından başkaları tarafından izlenen kişiler olduklarından yeniliklerin uygulanması ve yayılmasında önemli rol oynarlar.

Topluma mal olan yeniliğin son safhası "tamamlama"dır. Bu ise daha önce değindiğimiz maddi ve maddi olmayan kültürler arasındaki uyumdur.

II- DİĞER NEDENLER

Maddi ve maddi olmayan kültürlerdeki yeniliklerden başka, fiziki olaylar (deprem, salgın hastalık, su baskını vs.) biyolojik koşullar (kalıtım vs.) da, nüfus hareketleri (azalıp çoğalma, iç ve dış güçler) yeni liderlerin ortaya çıkışı, rejim değişiklikleri, çevre ile ilişkilerin artması, haberleşme alanındaki gelişmeler, bilimsel kongreler, turizm hareketleri, ekonomik ve sosyal planlamalar, harp vb. gibi koşullar da toplumsal değişmeye neden olurlar(47).

(47) GÜRKAN, s.470; TURHAN, s.98-100; KURTKAN, s.307.

İ k i n c i K ı s ı m

T A R I M S A L K O O P E R A T İ F L E R İ N T O P L U M S A L D E Ğ İ Ŗ M E D E K İ Y E R İ

Ŗ.1. TARIMSAL ÜRETİM YAPISININ FARKLILAŖMASINA NEDEN OLACAK SOSYO-EKONOMİK KOŖULLARIN SAĞLANMASINDA KOOPERATİFLERDEN YARARLANMA OLANAKLARI

I- ÜRETİM YAPISINI DEĖİŖTİRECEK YENİLİKLERİN TEDARİKİ, UYGULANMASI VE YAYILMASINDA KOOPERATİFLERİN ETKİNLİKLERİ

1. Yeniliklerin Tedarikinde Kooperatifler

Dünya nüfusunun artmasına karŖılık, tarımda ekilebilen alanların sabit kalması ve bundan dolayı ihtiyaçların karŖılanması güçlüğü, birim başına verimin arttırılması çabalarını kö-rüklemiş ve birbirinden daha etkin ve güçlü üretim teknikleri-nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tarımda yenilik, üretim yapısında bir takım değişmelere neden olurken, bir yandan da üst yapıda yani maddi olmayan kül-tür yapısında da değişmelere neden olmaktadır. Bu etkilerinden dolayıdır ki yenilik, toplumsal değişmenin, temel unsurlarından birisi olmaktadır. Tarımsal kooperatiflerin yenilik yaratma ve transfer konusundaki çabaları, onların toplumsal değişmeyi ya-kından etkilediğini göstermektedir. Bu ise ülkelerin gelişmiş-lik ve kooperatifçiliğin yaygınlaşma düzeyine göre farklılık göstermektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde tarımsal kooperatifler, araştırma kurumları, ıslah istasyonları gibi araştırma geliştiri-me birimleri oluşturarak yenilik yaratırlarken(48) az gelişmiş

(48) Ayhan ÇIKIN, "Yeniliklerin ...", s.32.

ve gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal kooperatifler ise, sermaye yetersizliği, örgütlenme ve bilgi eksikliği, davranış ve alışkanlıklara olan aşırı bağlılık gibi ekonomik ve toplumsal nedenlerden dolayı yenilik yaratma konusunda etkinlik göstere-memekte, ancak başka ülkelerde yaratılmış yeniliklerin trans-feri konusunda etkili olmaktadır(49).

Tarımsal kooperatiflerin, yenilik transferi konusundaki dayanağı, kooperatifçiliğin işbirliği ilkesinden doğmaktadır. Nasıl, endüstriyel ve ticari işletmelerin holdingleşme ve çok-uluslu şirketler şeklinde bütünleşmeleri onlara ekonomik ve toplumsal yararlar sağlıyorsa kooperatiflerin de yerel, ulusal ve uluslararası şekilde bütünleşmeleri yarar sağlar(50). Onun için bütünleşmek ve işbirliği yapmak kooperatifçilikte ilke o-larak benimsenmiştir.

Kooperatifler yenilik transferini iki yolla gerçekleşti-rirler. Birincisi işbirliği ilkesine dayanarak yaptığı faaliyet-lerle, ikincisi ise dış ticaret faaliyetleriyle olur.

Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası çeşit-li kuruluşlar özellikle az gelişmiş ülkelerdeki kooperatiflere teknik, ekonomik ve eğitim yardımı yapmaktadırlar(51). Bunun gi-bi devletler arasında yapılan ekonomik ve teknik işbirliği an-laşmalarında da kooperatifler teknoloji transferi konusunda -nemli araç olmaktadır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'nın amaçları a-rasında, eğitim, geliştirme ve ekonomik koşullarda uluslararası

(49) Şimşek ARMAN, "Teknoloji Aktarması ve Kooperatifler", KA-RINCA DER., S.506 (Ocak, 1979), s.25.

(50) ARMAN, s.26.

(51) Alex F. LAIDLAW (Çev. Haluk UZEL), 2000 Yılında Kooperatif-ler, Yol-Koop. Ya. No.7, Ankara, 1981, s.120.

düzeyde kooperatiflerarası işbirliği faaliyetlerini yürütmek başta gelmektedir. Bugüne kadar eğitim ve geliştirme konularında başarılı faaliyetler yapılmıştır(52).

Birleşmiş Milletlere bağlı organizasyonlardan Gıda ve Tarım Teşkilatı(FAO)'nın alt bölümü olan "Kooperatifler, Krediler ve Kırsal Sosyoloji Bölümü", faaliyetleriyle üye ülkelerin tarımsal kooperatiflerine(53) proje konusunda yardımcı olur. Etüd ve eğitim konusunda burs sağlar. Kooperatiflere, konuları ile ilgili son yenilikler ve teknik gelişmeler hakkında bilgi alışverişine imkan sağlayacak bölgesel toplantılar düzenler. Yine üye ülkelerdeki kooperatiflere teknik ekipman ve literatür temin eder.

Avrupa Ekonomik Topluluğunun Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA) ile bütün ülkelerin çiftçi ve tarımsal kooperatif federasyonlarının oluşturduğu (FİPA) üretim ile uğraşan bütün kişi ve kurumlar arasında işbirliği yapmayı amaç olarak benimsemişlerdir(54). Kooperatiflerin uluslararası düzeydeki ilişkilerin yoğunlaşması çok uluslu kooperatifler kurma fikrini doğurmuştur(55). Bu tür birleşmeler azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yenilik transferi açısından özellik arz etmektedir.

-
- (52) İ. Cevat AKYOL, "Kooperatifçilikte Tamamlama (Integration)", KOOPERATİFÇİNİN SESİ DER., S.61 (1976), s.9; ARMAN, 25.
- (53) EROL, "Tarımsal", s.11,12.
- (54) Ekz.: A. HIRSCHFELD (Çev. M. Zafer ÜLKÜL), "Fransız Tarım Kooperatifçiliğinin Evrimi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ÜZERİNE ÇEVİRİLER IV, E.İ.T.İ.A. Ya. No.140/86, Eskişehir, 1975, s.136; Haluk UZEL, "FİPA nedir?", KARINCA DER., S.350 (Şubat 1966), s.35.
- (55) Turan GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ya. No. 49, Ankara, 1983, s.24.

Kooperatiflerin yenilik transferi konusundaki bir diğer etkinliği dış ticaret kanalıyla olmaktadır. Günümüzde, kooperatiflerin dış ticaretteki payları gittikçe artmaktadır. Kooperatifler dış pazarlara açılmakla kendilerine rakip olan birçok firmalarla karşı karşıya gelmektedirler. Onlarla rekabet edebilmek için gelişmiş teknikleri kullanmak ister ve kendini bu konuda zorlar. Bu durum kooperatifler için yeniliklerin üretimi veya transferi konusunda itici güç olmaktadır. Diğer yandan kooperatiflerin mal ve hizmet sattığı ülke alıcıları ile sürekli temas halinde olmaları, yeni üretim ve pazarlama tekniklerinin yurda gelmesini kolaylaştırmaktadır(56). İhracatta olduğu gibi ithalat yönünden de, hükümetlerin kooperatiflere yetki vermesi, gelişmiş makina ve techizatın yurda zamanında ve ucuz girmesini sağlamaktadır. Kısacası kooperatifler, dış pazara açılmakla uluslararası alandaki yeniliklerden haberdar olmakta ve bunların yurda girmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece üst birliklerce gelen yenilikler birim kooperatiflerden ortaklara kadar ulaşmaktadır.

2. Yeniliklerin Kabul Edilmesinde ve Yayılmasında Kooperatifler

Kooperatifler üreterek ya da transfer ederek elde ettikleri yenilikleri ortaklarına ulaştırırlar.

Yeniliklerin iletilmesinde ve uygulanmasında çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Bunlar yeniliklerin özellikleri(57), yeniliği iletecek araçların yapısı ve çalışması, yeniliği alacak toplumun yapısı vb. etkenlerdir.

(56) GÜNEŞ, s.209.

(57) Bkz.: ÇIKIN, "Yeniliklerin Benimsenmesi" s.32-33.

Yeniliği iletecek araçlar, kitle haberleşme araçları (radio, televizyon vs.)(58) tarımsal ve mesleki örgütler (Ziraat Odaları, Kooperatifler, çeşitli bakanlık kuruluşları), basın (mesleki dergi, broşür, gazete, kitap vs.) Eğitim, sergi vs.'dir. Aynı yenilik üzerinde tüm araçların kullanılması işi kolaylaştıracağı gibi tek birinin kullanılması da işi zorlaştırmaktadır. Bu araçlar arasındaki işbirliği yeniliklerin çabuk iletilmesini ve kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır(59). Yeniliği iletecek araçların etkinliği, yeniliği alacak olan toplumun yapısına göre de farklılık göstermektedir. Almanya'nın Baden-Wurtemberg eyaletine bağlı Stuttgart'ın ilçe ve köylerinde 64 çiftçi üzerinde yapılan bir araştırmada(60) çiftçilerin % 57'si ilk okuldan sonra meslek eğitimini tamamlamış, % 33'ü ilkokulu bitirmiş, % 11'de ilk okuldan ayrılmış. Türkiye'nin Erzurum iline bağlı köylerinde yapılan bir araştırmada ise 116 çiftçiden sadece % 40'ının ilk okul mezunu olduğu görülmüştür. Araştırmaya konu olan iki ülkenin çiftçilerine, "çiftçilikle ilgili yeni bilgileri en iyi şekilde hangi kaynaklardan sağlıyorsunuz?" sorusuna Alman çiftçilerinin % 85'i, Türk çiftçilerinin de % 1,7'si, "mesleki dergilerden" cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi kültür durumu yeniliğin iletilmesini ve kabul edilmesini yakından etkilemektedir.

Tarım topluluklarının yapısı, yeniliklerin iletimi, kabulü ve uygulanmasını geciktirir niteliktedir. Çünkü bu toplumlarda genellikle, tutucu düşünce yapısı hakimdir(61). Bu ise

(58) OSKAY, s.86-92.

(59) OSKAY, s.86.

(60) TÜRKDOĞAN, Tarımsal Yenilik ..., s.1-34.

(61) Mahmut TEZGAN, "Sosyolojik Yönden Köy", AMME İDARESİ DER., C.3, S.3 (Eylül, 1970), s.174.

geleneklere bağılılıktan değişikliğe karşı korku ve güvensizlik-ten doğmaktadır. Onlar için yenilik yerine eskiyi kaybetmeme, yani içinde bulunduğu hayat koşullarını devam ettirme önemli-dir(62). Bu topluluklarda değişiklik korkusu ve ona karşı ya-pılan direnç yeniliklerin girmesini zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda bu gibi topluluklar, sonucunu görmediği şeye inanmaz-lar(63). Bundan dolayı kırsal topluluklara yeniliği yaymak i-çin onu fiili bir şekilde göstermek lâzımdır. Tarımsal koope-ratifler yenilikleri mahallinde uygulayarak göstermek açısın-dan önemli bir merkez görevini görmektedirler. Kooperatifle-rin en uzak ve en küçük gruplara kadar uzanabilmesi ona bu öz-zelliği vermektedir.

Kooperatifler sürekli olarak üyelerini birbirleriyle i-lişkiler içinde tutabildiğinden, yenilikler konusunda olup bi-tenleri onlara aktarmakta ve dolayısıyla dışa açılmayı sağla-maktadır. Bu nedenle kooperatifler yeniliklerin yayılması ko-nusunda etkileyici bir faktör durumundadırlar(64). Kooperatif-ler, tarım kesiminde gruplaşmayı sağladıklarından, kişi olarak yeniliklere direnç göstermeye veya karşı çıkmayı ortadan kaldı-rıp yeniliklere grup olarak katılmanın avantajlarını sağlamak-tadırlar(65). Diğer taraftan Milletlerarası Çalışma Konferansı-nın 49. toplantısına, Milletlerarası Kooperatifler Birliği ve Milletlerarası Tarım Üreticileri Federasyonu'nun sunduğu bildi-ride, kalkınma yolundaki ülkelerin iktisadi ve sosyal kalkınma-sına yardım etmek için kooperatiflerin ortaya koyabileceği araç

(62) Leyla SAYAR, "Memleketimizde Köy Topluluklarının Ekonomik ve Sosyal Sorunlarının Hallinde Kooperatifler", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. C.II, Ankara, 1967, s.173.

(63) TEZCAN, s.174.

(64) TÜRKDOĞAN, Tarımsal Yenilik ..., s.20.

(65) OSKAY, s.91.

ve faydalar arasında, tarımcılar için teknik eğitimin yayılması konusunda (resmi organlar tarafından yapılırsa karşı koyma ortaya çıktığından) kooperatiflerin önemli rol oynadıkları belirtilmiştir(66).

Yeniliklerin uygulanması ek masraflar ortaya çıkardığından örgütlenmemiş toplumlarda yeniliği kabul etmek ve uygulamak zorlaşmaktadır. Buna karşılık kooperatifleşme tasarrufları geliştirdiği ve güç birliğini sağladığı için yeniliklerin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Tarım kesiminde, yeniliklerin toplanması ve dağıtılması konusunda kooperatifler önemli bir merkez olmaktadır. Aynı zamanda kooperatifler, tarımsal yeniliklerin kabul edilmesi ve uygulanmasında da önemli merkez olabilmektedirler. Çünkü kooperatifler, yeniliklerin tanıtılması ve benimsetilmesinde yöre merkezi durumunda kullanılabilirler. Yeniliklerin hangi tip işletmelere öncelikle ulaştırılması gerektiği konusunda yayımcı kuruluşlara rehberlik edebilirler. İlişki kurulması gereken farklı statüdeki işletmelerin statüsüne uygun yayım yapmada, yeniliklerin uygulanma stratejilerinin yerel koşullara göre düzenlenmesinde katkıda bulunabilirler. Çiftçilerin uyguladığı yeni teknik ve bilgilerin sonucunda elde edilen üretimin değerlendirilmesi ve izlenmesinde yayımcıya yardımcı olabilirler. Kooperatifler ortaklarını daha iyi tanıdıklarından yenilikleri öncelikle benimseyebilecek öncü çiftçilerin seçiminde de yardımcı olabilirler(67).

(66) Çev. Ayhan EROL, "Kalkınma Yolundaki Ülkelerin Sosyal ve İktisadi Gelişmelerinde Kooperatiflerin Rolü", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.21 (Ekim, 1967), s.41-42.

(67) ÇIKIN, "Yeniliklerin", s.34.

Kısacası tarımsal kooperatifler tarım kesiminde yenilik sağlama ve bu sağlanan yeniliklerin uygulanmasını gerçekleştirmede önemli bir araç ve aynı zamanda da metod olabilmektedirler.

II- KOOPERATİFLERİN EĞİTİM KONUSUNDAKİ ETKİNLİKLERİ

Kooperatifler ekonomik fonksiyonlarından başka eğitim fonksiyonlarıyla da ortaklar üzerinde etkili bir rol oynamaktadırlar. Onun için sosyal reformcular da kooperatiflerin halk eğitimindeki yerine ve önemine inanarak onları bu yönüyle incelemişlerdir(68).

Kooperatiflerin eğitim ve öğretim fonksiyonları az gelişmiş ülkeler açısından farklı bir özelliğe sahiptir. Bu ülkelerde devletin ve özel kurumların temel ve genel eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yetersiz kalması, kooperatiflerin eğitim konusundaki etkinliklerini artırmaktadır.

Bilindiği gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde tarım sektörünün payı büyük olmaktadır. Bu ülkelerde tarımsal üretimin miktar ve kalite yönünden arttırılması, büyük ölçüde yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına bağlıdır. Bu konuda eğitim etkin bir rol oynamaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki tarım bilgisi kökleri çok gerilere kadar giden geleneklere dayanmaktadır. Girdilerin ve tarım üretim metodlarının modernleşmesi yeni tarım bilgilerini gerektirmektedir. Bunun için de tarımsal yayına, eğitime ve araştırmalara ihtiyaç vardır. Tarımsal üreticilerin kooperatif şeklinde bütünleşmeleri, eğitim konusunda yararlı olmaktadır. Çünkü girdi

(68) Celal UZEL, "Kooperatif Eğitimi ve Tarım Kooperatifleri", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. C.I, Ankara, 1967, s.VIII,27.

sağlamada etkinlik gösteren tarımsal kooperatifler bunların kullanılması yenilerinin araştırılması gibi faaliyetleri de gösterirler. Diğer yandan kooperatiflerin kuruluş yapıları, ortakların eğitim ihtiyacının ortaya çıkarılmasını ve onların eğitime grup olarak uygulamalı bir şekilde katılmalarını sağlar. Böyle bir eğitimin resmi organlar tarafından yapılması halinde kırsal kesim tarafından genellikle karşı koyma şeklinde tepki gösterilmektedir(69). Kooperatiflerin yaptığı eğitimin bir özelliği de yerinde yapılmasıdır. Böylece, eğitimin uygulamalı, yerinde ve grup olarak, ortaklar tarafından kurulan bir organ tarafından yapılması etkinliği daha da artırmaktadır.

Kooperatiflerin eğitimi, doğrudan ve dolaylı şekilde olmaktadır. Doğrudan yapılan eğitim, kooperatif tarafından düzenlenen kurs, seminer, konferans vb. gibi direkt eğitim faaliyetleriyle, dolaylı şekildeki eğitim ise kooperatifin ortaklara götürdüğü hizmetlerle birlikte olmaktadır. Dolaylı eğitimde ortaklar, belirli bir eğitim programına katılmamakta fakat kooperatifin faaliyetlerinden bir takım bilgiler edinmektedirler. Doğrudan yapılan eğitim önceden planlanarak yapılır. Onun için kooperatifler bünyelerinde eğitim daireleri oluşturmuşlardır. Örneğin; Kuzey Avrupa ülkelerinde tarımsal pazarlama kooperatifleri ortak ürünlerinin pazarlanması yanı sıra üretim metodlarının modernleştirilmesi için teknik hizmetler götüren yayım servisleri oluşturmuşlardır. Diğer yandan Norveç'te de süt kooperatifleri süt kooperatifleri işletmelerinde rasyonalizasyonu ve modernizasyonu sağlamak için ıslah edilmiş ırkların bakımı beslenmesi gibi konularda ortaklarına hizmet götürececek teknik elemanlar istihdam etmektedirler(70).

(69) Ayhan EROL, s.42.

(70) İ. Hakkı İNAN, "Ülkemizde Tarımsal Kooperatifçilik Modellerinin Kooperatifçilik Anlayışı Teorisi Açısından Eleştirisi" KARINCA DER., S.506 (Ekim, 1979), s.17.

Tarımsal alanda kurulmuş her kooperatifin eğitim konusunda az veya çok bir etkinliği olmaktadır. Bu durum kooperatifin çeşidine ve yaptığı faaliyete göre değişmektedir. Örneğin tarım kredi kooperatifleri ortaklarına kredi kullanımı, faiz, vade, tasarruf gibi konularda bilgi verirken, tarımsal sanayi konusunda yatırım yapan kooperatifler proje ve yatırımcılık konularında, pazarlama kooperatifleri de yüksek kaliteli ürün üretimi, pazar için üretim, malın kalitesine göre ödeme, paketlenme, ambalajlama, standartlaştırma konularında ortaklarını eğitirler. Ayrıca bütün kooperatiflerin ortaklaşa eğitim fonksiyonları vardır ki bunlar da şöylece sayılabilir(71): Çoğunluk sistemine göre karar olma, grup temsilciliği sorumluluğu, istek ve dileklerin iletilmesi ve tartışılması, seçme ve seçilme, vekalet verme, faaliyetlerin rapor edilmesi, yetki ve sorumluluk, yöneticilik, deneticilik vb. gibi konular.

Tarımsal kooperatifler eğitici yönleriyle, kooperatife ortak çiftçilerin tutum ve davranışlarını değiştirecek bilgi ve beceriler sağlamaktadırlar. Ayrıca kırsal kesimin yeniliklere karşı koyma direncini kırarak yeni teknolojiyi kullanabilmelerini ve yeni çalışma şartlarına uyabilmelerini sağlamaktadır. Böylece tarımsal kooperatifler ortaklarını meslekleri ve yaşayışlarıyla ilgili konularda eğiterek bu yönüyle kırsal kesimdeki toplumsal değişimin etkili bir aracı olmaktadır.

III- KOOPERATİFLERİN ORGANİZE OLMAMIŞ TARIMSAL KREDİ VE PAZARIN OLUMSUZ TOPLUMSAL SONUÇLARININ GİDERİLME- SİNDEKİ ETKİNLİKLERİ

1. Organize Olmamış Tarımsal Kredi Karşısında Kooperatifler

Bugün olduğu gibi geçmişte de tarımsal kredi, bütün

(71) UZEL, "Kooperatif Eğitimi ...," s.VII.27,28.

lkelerde çözümü zor bir sorun olmuştur(72). Fakat bugünkü tarım teknikleri ile geçmişteki teknikler arasındaki değişme kredi talep nedenlerini de değiştirmiştir. Çünkü tarım tekniklerinin ilkel olduğu yıllarda kredi taleplerini genellikle harpler, kuraklık, su baskını ve çiftçinin özel masraflarının karşılanması gibi belirsiz ve olağanüstü nedenler oluşturmaktaydı(73). Şimdi ise tarımsal üretim metod ve tekniklerde yenilikler ortaya çıkmış ve küçük büyük bütün iştletmeler (reticiler) bunlardan haberdar olmuştur ve olmaktadır. Diğer yandan az gelişmiş ülkelerdeki nüfusun büyük bir kısmı tarımda çalışmakta ve bu kesimde nüfus artış oranı fazla olmaktadır. Ayrıca miras hukuku gibi toprak insan ilişkilerini düzenleyen kanunların da etkisiyle, tarım iştletmeleri parçalanmakta, sonuçta hem kendini yenileme hem de büyüme gayreti içine giren bir çok küçük iştletme ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan tarım iştletmeleri kooperatifleşme, köy şehir ilişkilerinin artması gibi çeşitli nedenlerle kapalı ekonomik yapıdan kurtularak pazar için üretim yapmaya başlamışlardır. Bu nedenle daha fazla üretim yapma ihtiyaı doğmuştur. Üretimin arttırılması, işlenen toprak miktarının sınırlı olması nedeniyle, ancak toprak ıslahı, yeni makinelerin ve tekniklerin uygulanması gibi tedbirlerle mümkün olmaktadır(74). İşte bu ve buna benzer değişmeler tarımsal iştletmelerde kredi ihtiyaını arttırmış ve buna süreklilik kazandırmıştır.

Üreticiler ihtiyaçları olan kredileri çeşitli kaynaklardan temin etmektedirler. Bunlar, organize olmuş ve organize olmamış kredi kaynakları şeklinde iki ana gruba ayrılmaktadırlar(75).

(72) Pierre FROMONT, Economie Rurale, Paris, 1957, s.498.

(73) F. NEUMARK, (ev. Sabri F. LGNER, Turgut TKEL), Ekonomi Politikası Dersleri, C.1, İstanbul, 1945, s.270.

(74) BERBEROğLU, s.49.

(75) İbrahim AKSÖZ, Tarımsal Kredi, Atatürk ni. Ya. No.227, Erzurum, 1972, s.17.

Tarımsal kredi ihtiyacının süreklilik kazanmadığı yıllarda şahıslardan yani organize olmamış kredi kaynaklarından alınan krediler daha yaygındı. Bugün kamu ve özel kredi kuruluşları ve tarım kredi kooperatifleri kurulmuş olmasına rağmen yine de tarım kredisinin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Şahıslardan alınan krediler ve borçlar genel olarak yakınlardan (akraba, komşu, dost vb.), büyük toprak sahiplerinden, tüocarlardan ve faizle borç para veren kişilerden sağlanmaktadır(76).

Organize olmuş tarımsal kredi kaynakları içinde de kamu fonlarından yararlanan resmî kurumlar ve kredi kooperatifleri yaygınlaşmıştır. Özel kurumlar tarımsal üretimin yapısından kaynaklanan kredi özellikleri(77) dolayısıyla kredi vermekten kaçınmaktadırlar(78).

Organize olmuş tarımsal kredi kurumlarından olan bankaların, gerek merkez, gerekse bölge ve şube teşkilatlarının ülkenin en küçük yerleşim birimlerine kadar örgütlenmemiş olmaları ve sadece tarımsal kredi konusunda her ülkede ihtisaslaşmamış olmaları gibi koşulları bunların tarımsal kredi konusundaki etkinliklerini azaltmaktadır. Bunun için bankalar kooperatiflerden faydalanmaktadırlar(79). Organize olmuş kredi kuruluşları arasında kooperatifler daha etkin kuruluşlardır. Çünkü bunların ülke düzeyine yaygınlaşmış olmaları onlara bir takım avantajlar sağlamaktadır. Herşeyden önce kredi dağılımının ve kontrolünün sağlıklı yapılmasını sağlamak ve maliyeti düşürmek gibi ekonomik avantajlar yanında kredi takip edenler ile ilişkilerini canlı tutması, sınırlı bir üyeye sahip olması, ortakların durumlarını

(76) AKSÖZ, s.18; BERBEROĞLU, s.52.

(77) FROMONT, s.500-502.

(78) Jean VALARCHE, L'Economie Rurale, Paris, 1959, s.80.

(79) Feridun ERGİN, Para Siyaseti, İstanbul, 1966, s.130.

bilmesi gibi sosyal avantajları da vardır. Diğer taraftan kooperatifler krediyi verirken bunun kontrolünü de birlikte yaparlar. Onun için kooperatiflerin kredi konusundaki etkinlikleri diğer kuruluşlardan daha farklıdır.

Kredi kooperatifleri, tarımsal kredi talebinin karşılanması yanında organize olmamış kredi kaynaklarına bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır. Çünkü akrabalar arasındaki borçlanmalar dışındaki şahıs kredileri, organize olmuş kredi kaynaklarına göre esnek olmasına rağmen borcun geri ödenmeme ihtimali zayıf olduğundan faiz yüksektir. Diğer yandan borç veren şahıs ile borç alan kişi arasındaki ilişkiler bu alışverişe süreklilik kazandırmakta fakat sonuç hep borç alan aleyhine ağır olmaktadır.

Ülkemizde yapılan bir araştırmadan da görüleceği gibi(80), tüccarların ve yüksek faizle borç verenlerin köylü üzerinde etkin bir nüfuzu vardır. Ekonomik ilişkilerde kredi, faiz, vade tüccar tarafından kararlaştırılır. Kredi ihtiyacı ürünün yetiştiği dönemin dışındaki bir zamanda doğmaktadır. Bunu da en kolay olarak tüccardan sağlamaktadırlar. Bu arada hiçbir formaliteye ihtiyaç duyulmaz, her istediğinde alınabilir. Tüccar, ticari ilişkiler yanında hastalık, anlaşmazlık, kaza gibi olaylarda da etkin bir rol oynamaktadır. Sonuçta tüccarın köylü üzerinde ekonomik ve sosyal güvence sağladığı inancı yaratması, köylü-tüccar ilişkilerinin boyutunu ve süresini azaltmaktadır. Yeni olan tüccar, aracı gibi kurumlar toplumsal değişme sonucu ortaya çıkmış denge sağlayıcı tampon müesseselerdir. Bunlar durum-

(80) Mübaccel BELİK KIRAY, "Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası", Ankara, 1964, s.61,62.

larının sarsılmaması için değişmeye karşı çıkarlar(81). Onun için bu sistemi ortadan kaldırıcı veya etkilerini azaltıcı bütün tedbirlere cephe alırlar.

Tüccar ve faizciden alınan kredi, nakti olması halinde fazla faiz, aynı olması halinde de pahalı olmaktadır. Bu da çiftçinin bu kaynağa dayanarak modern girdi kullanmasını ve toprağını ıslah etmesini zorlaştırmaktadır. Bu güçlüklerin yanı sıra kötü mahsul dönemlerinde ödemenin gecikmesi ve imkânsızlığı gibi durumlar, ilişkilerin çiftçi aleyhine işlemesine neden olmaktadır. Bu yüzden toprağı az olan küçük çiftçiler çok kere toprağını kaybetmektedirler. Bu sınıfsal yapı değişikliğini destekleyen başka bir olgu da küçük toprak sahiplerinin modern girdi alma imkânlarının yetersizliği dolayısıyla bu işi bırakmaları, onun için de toprağını kısa dönemde kiraya ya da ortağına vermekte; uzun dönemde de elden çıkarmaktadır. İşte bu gibi durumlar hem topraksızların hem de büyük toprak mülkiyetinin artmasına neden olmaktadır(82). Buna rağmen çiftçinin bu kaynağı tercih etmesi borçlanmadaki kolaylık ve formlitelerin azlığı, borçlanmada üretim veya tüketim arasında bir ayırımın yapılmamasıdır(83).

Tarımsal kooperatifler, şahıs kredilerinin çiftçiyi özendiren şartlarını yerine getirmesi halinde üretici kredisi, kooperatifler tarafından sağlanacak dolayısıyla yüksek faizle borç veren şahısların ve tüccarların üreticiye kredi sağlamaktan doğan gücünü ve bunların köylü üzerindeki nüfuzunu azaltmış

(81) Mübeccel KIRAY, "Türkiye'de Köy ve Köylü Sorununa Kalkınma Planlarının Yaklaşımı", TOPLUMBİLİM YAZILARI, Gazi Ünl. İkt. İdr. Bil. Fa. Ya. No.7, Ankara, 1982, s.233-235.

(82) KIRAY, "Türkiye'de ...", s.5,6.

(83) AKSÖZ, s.18; GERAY, s.30.

olacaktır. Diğer yandan üreticinin kooperatifle olan borçlanması belirli şekle bağlı kalacağından, daha önce şahıs kredilerinde şekle bağlı olmayan borçlanmalardan doğan anlaşmazlıklar ortadan kalkmış olacaktır. Böylece kooperatifler bir taraftan bu sistemi ortadan kaldırırken diğer taraftan da tarımsal gelişmeyi sağlayıcı faaliyetleriyle gelir seviyesini artırıp tüccar-çiftçi ilişkisinin nedenini ortadan kaldırmış olacaktır. Çünkü,

- i. Kooperatif, aynî ve nakdî olarak verdiği kredinin kontrolünü yapar.
- ii. Faiz, vade, taksit vb. gibi şartları kanunlarla tespit edilir.
- iii. Krediyle birlikte hizmet de gittiği için bir bütünlük arzeder.
- iv. Üretim için verildiğinden gelirlerin ve yaşam düzeylerinin de artmasına neden olur.
- v. Kredi kullanan küçük toprak sahibinin toprağını elden çıkarma riski yoktur.
- vi. Kredi belirli kurallara bağlandığından sonuçta kredi veren ile alan arasında anlaşmazlık çıkmaz.
- vii. Bazı özel durumlarda ise krediler aracı ve faizcilere olan eski borçların ödenmesi veya bunların eline düşmüş toprakların kullanılabilmesi için kullanılır (84).

2. Organize Olmamış Pazar Karşısında Kooperatifler

Ekonomik, sosyal ve teknik değişmeler, her alanda olduğu gibi tarımda da birtakım değişmelere neden olmuştur. Kendi kendine yeten köy ekonomilerinin değişmesi de bunlar arasındadır.

Pazar için üretime başlandıktan sonra çiftçiler arasında başta toprak mülkiyeti olmak üzere birçok bakımdan ekonomik ve toplumsal farklılaşmalar olmuştur. İşletmelerin küçük-orta-büyük olarak farklılaşmalarının temeli üretimin para için yapılmasıdır(85). Ayrıca ürünü üreticiden alıp başka bir aracıya ya da tüketiciye ulaştıran kişi ve kuruluşlar yani aracı kesim doğmuştur. Bu durum, yeni ürün ve girdilerin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına neden olurken tarımsal pazarlamanın da önem kazanmasını sağlamıştır.

Kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş üretim yapısını değiştirirken üreticinin çevre ile olan ilişkilerini arttırmıştır. Bu dönemde köylü tüccar ilişkisi doğmuştur. Daha önce olmayan bu ilişki hızlı bir toplumsal değişimin göstergesi olmuştur. Fakat belirli bir noktada duraklayarak bundan sonraki değişmelere karşı çıkan, onları engelleyen bir yapı oluşmuştur (86). Bu yapıyı oluşturan gruplardan biri, kendi topraklarında piyasa için üretim yapan ve aracının yani tüccarın kontrolü altında olanlar ki bunlar ellerinden toprağı kaçırmamak, mülksüz hale gelmemek ve sadece varlığı korumak için çalışanlardır. Bunun karşısındaki grup yani tüccarlar da çiftçiye kontrol etme gücünü yitirmemek için hiçbir değişikliğe taraftar değillerdir.

(85) ÇINAR-SİLİER, s.2.

(86) Mübaccel KIRAY, "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi; Bugünkü ve Yarınki Türk Toplu Yapısı", TOPLUMBİLİM YAZILARI, s.124-127.

Değişmeden yana olmadıklarından değişmeyi engellemeye çalışmaktadırlar(87). İşte bu yapıda değişme dinamiği olmadığı için değişme yok gibidir. Çünkü küçük çiftçinin tüccardan başka ilişkisi olduğu kişi ya da grup yoktur. Ekonomik ve sosyal bakımdan tüccara bağlı olan küçük çiftçinin üretim ve pazar bilgisi geleneklere dayanır.

Ülkemizde bu yapı varlığını uzun süre sürdürebilmiştir. Sanayileşmiş ülkelere ise bu yapı çabuk buzularak küçük çiftçi, işçi ya da orta sınıf olarak yerini almıştır(88).

Bu alanda da tarımsal kooperatifler birtakım fonksiyonlar üstlenirler. İster tek amaçlı (pazarlama kooperatifi) isterse çok amaçlı tarımsal kooperatifler olsun, toplumsal değişmeyi engelleyen bu yapıyı bozarak yeni değişmelerin yolunu açmaktadır. Herşeyden önce işletmeler arası farklılaşmayı ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bunun için de küçük üreticilerin pazarlanabilir ürünlerini toplayarak büyük işletmeler karşısında onlara rekabet gücü kazandırırırlar. Diğer yandan pazar koşullarında birbirleriyle etkileşim halinde olan üç grup; tüccar, küçük çiftçi, kooperatif karşılaşır. Tüccar varlığını korumak ve kooperatifle rekabet edebilmek için küçük çiftçiyle olan ilişkilerini daha sıklaştıracak ve sonuçların küçük çiftçi lehine olmasını sağlayacaktır. Aynı şey kooperatif için de sözkonusudur. Fakat kooperatif bunda dinamizm kazanmaktadır. Tüccar-kooperatif rekabetinden küçük çiftçi kârlı çıkmaktadır. Kooperatif rekabet dolayısıyla tüccarın toplumsal değişmeyi kabul etmeyen zihniyetini etkileyerek zorla da olsa değişmeye karşı olan katı tutumunun değişmesine neden olur.

(87) Çev. H. UZEL - C. UZEL, s.7.

(88) KIRAY, "Toplum Yapısındaki ...", s.10-12.

Örgütlenmemiş pazar ile kredi bazen birbirine geçmiş durumdadır. Birbirinin sonucu ya da nedeni olan bu unsurların gerek ekonomik, gerekse toplumsal değişme sonuçları bakımından aynı yapıyı oluşturdıkları görülmektedir(89). İkisinin de nedeni kredi yetersizliği ve gelir düşüklüğüdür.

Pazar ekonomisinin gelişmediği devirlerde üreticiler, ürettikleri malın talebini üretimden sonra öğrenirlerdi(90). Bu ise yıllık gelir dalgalanmalarına neden olurdu. Bugün üreticiler gerek kooperatifler aracılığı ile gerekse kendisi bizzat pazar bilgisini kazanarak talep kestirmesi yapmaktadırlar. Diğer yandan üretilen malın değerini bulabilmesi için yer ve zaman faktörleri dikkate alınmaktadır. Kredi ve pazarlama bu noktada tarımsal işletmelerin önemli fonksiyonu olmaktadır. Üretici ürününü istediği zamanda ve yerde satması için krediye ihtiyaç duyar. Bu durum alımlar için de sözkonusudur. Tarımsal kooperatifler bu fonksiyonları içine alan bir yapıya sahip olduğundan bu yönüyle kırsal kesimdeki toplumsal değişimin en önemli bir unsuru olmaktadır. Çünkü kooperatifler,

- i. Küçük üreticiye pazar bilgisi verecektir.
- ii. Pazar bilgisi vermekle üreticinin pazarla özelliklerine göre üretim yapmasını sağlayacaklardır.
- iii. Gerek alımda (girdilerin sağlanması), gerekse satışta (ürünün pazarlanmasında) aracıyı ortadan kaldıracığından pazarlama kanalı kısalacak dolayısıyla aracı kazancı üreticide kalacaktır. Bu da gelirleri artıracaktır.

(89) HASSAN, s.99.

(90) Turan GÜNEŞ, Genel Tarımsal Pazarlama, Ank. Üni. Zir. Fa. Ya. No.311, Ankara, 1968, s.19.

- iv. Tüccar-çiftçi arasındaki ilişkileri azaltacak ya da ortadan kaldıracığından küçük çiftçi toprağını kaybetme riskiyle karşılaşmayacak dolayısıyla küçük çiftçi girişimcilik kazanarak yenilikleri benimser ve uygulamalar duruma gelecektir.
- v. Tüccarın veya aracının küçük çiftçi üzerindeki ekonomik ve toplumsal kontrolü ve yönlendirilmesi kalkacaktır.
- vi. Gelir ve yaşam düzeyleri artacaktır.
- vii. Piyasayı düzenlemek suretiyle üretimin ve gelirlerin istikrarlı olmasını sağlayacaktır.

Konunun başka bir yönü de dağınık ve küçük üretici gruplarının makro seviyedeki toplumsal değişmeden her an etkilenmeleridir. Genellikle bu guruplar tüketim için üretim yapmaktadırlar. Onların tasarruf ve yatırıma para ayırmak imkânları yoktur. Sadece kendi tüketimleri için üretim yaptıklarından pazarla olan ilişkileri zayıftır. Onun için büyük toplumla olan ilişkilerin koparılması onların yaşamlarının devamını etkilemektedir. Fakat bu yapı onların toplumsal değişmede pay almamalarını sağlamaktadır. İşte tarımsal kooperatifler bu gibi üretici grupların pazar ilişkilerini artırarak ve pazar için üretim yapma yapısı kazandırarak büyük toplum ile olan ilişkilerini artırmakta ve dolayısıyla toplumsal değişmeyi sağlamaktadır. Bu fonksiyonu ile tarımsal kooperatifler küçük ve dağınık üretici gruplarını pazara bağlayıcı ve birleştirici rol oynamaktadırlar.

Tarımsal kooperatifler küçük ve dağınık üretici gruplarını pazara bağlamakla bu grupların geleneksel yapılarında değişmelere neden olmaktadır. Örneğin toplumsal dayanışma ikinci plana itilmekte, kişisel davranışlar ön plana geçmektedir. Çünkü

kazanç duygusu hakim olmaktadır(91). Diğer yandan haberleşme artmakta ilişkiler yaygınlaşmaktadır. Değerler sisteminde değişimler ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da söylenildiği gibi aileler arasında ve köy içindeki toplumsal dayanışma değişerek menfaate dayalı bir şekilde oluşmaktadır.

IV- TARIMDA YERLEŞİMİN DÜZENLENMESİNDE KOOPERATİFLER

Kırsal kesimde yerleşme düzeni genellikle köy üzerine kurulmuş fakat başka isimlerle anılan kırsal yerleşme yerleri de vardır. Örneğin ülkemizdeki mera, oba, kom, çadır, höyük vb. gibi. İster köy isterse başka isim altında anılan yerleşme birimi olsun, dağınık ve düzensiz olmaları, bu kesimdeki toplumsal değişmeyi yakından etkilemektedir. Bu tür yerleşmelerde, ekonomik ve toplumsal değişimin ana temellerinden biri olan toplumsal hareketlilik ve toplumsal dayanışma zayıftır. Diğer yandan gelişmeyi amaçlayan çalışmalar, yerleşme birimlerinin küçük ve dağınık olması dolayısıyla verimsiz olmakta ve bu çalışmaları yürütecek yerel önderlerin yetişmesini ve çoğalmasını engellemektedir(92).

Kırsal kesimdeki kooperatifler birleştirici rolleriyle, küçük ve dağınık yerleşme birimlerine dinamizm getirerek toplumsal değişmeyi sağlamakta ve yerleşmeyi düzenlemede önemli bir araç olarak görülmektedirler.

Bir yerleşme biriminde kurulacak tarımsal kooperatifin, faaliyet alanını o yerleşme birimi dışına taşırmaması o koopera-

(91) SAYAR, s.174-176.

(92) H. Sami GÜVEN, "Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri" AMME İDARESİ DER., C.XV, S.2 (Haziran, 1982), s.45.

tife hem iktisadi yaşayabilirlik için yeterli bir büyüklük getirmekte hem de küçük yerleşme birimlerini ekonomik ve toplumsal olarak birbirlerine bağlamaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde (Japonya, Taiwan, İsrail, Mısır ve Kore gibi) tarımsal kooperatiflerin faaliyet alanı köy dışına taşarak birden fazla köyü içine almaktadır(93).

Dağınık yerleşim birimlerini toplu hale getirmek, kooperatifçiliğin güçlü olduğu birçok ülkede, bundan 30-40 yıl önce gerçekleştirilmiştir(94). Burada toplu hale getirmek politikalarının gerçekleştirilmesinde kooperatiflerden yararlanılmıştır. Görüldüğü gibi güçlü kooperatifçilik, yerleşimin düzenlenmesinde önemli bir araç olurken kendisinin de güçlenmelerini sağlamıştır. Sonuçta, yerleşim birimi ve yerleşme düzeni ile kooperatifçilik arasında karşılıklı etkileşim ortaya çıkmaktadır. Yani toplulaşma ile güçlü kooperatifçilik, birbirinin nedeni olarak etkilenmişlerdir.

Konunun başka bir yönü de yerleşim birimlerinin kendi içindeki yapısıyla kooperatifçilik arasındaki ilişkidir.

Kooperatiflerin küçük ve dağınık yerleşim birimlerini birleştirici yönü yanında tek bir yerleşim birimi içindeki ailelerin toplulaştırılmasını da sağlamaktadır. Belli başlı dört köy tipi vardır(95). Evleri bir arada toplu olursa toplu köy tipi, dağınık olursa dağınık köy tipi, nehir veya bir yol boyunca sıralı olursa hat köy tipi, köy meydanı etrafında

(93) Kırsal Kooperatifçilik, DBYKP Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT. Ya. Ankara, 1977, s.49.

(94) GÜVEN, s.46.

(95) Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN, Genel Sosyoloji, Kavramlar Nazariyeleri Bünye (Türkiye'de Sosyal Tabakalaşma) Değişme ve Sosyal Gelişme, B.3, İstanbul, 1982, s.118.

yuvarlak bir halka şeklinde sıralanmışsa yuvarlak köy tipi olarak adlandırılırlar. Toplu köy tipinde evler birbirine yakın olduğu için gayri resmi de olsa komşuluk gibi ilişkilerle işbirliği sağlanabilmektedir. Fakat diğer köy tiplerinde evler birbirlerinden uzak olduğu için gayri resmi ilişkiler zayıf olmakta dolayısıyla birleşme, kaynaşma ve işbirliği ihtiyacı kooperatiflerle sağlanmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için İsraill'de özel mülkiyet esasına dayanan yuvarlak köy tipleri oluşturulmuştur. Bu çeşit köy tipinde tarlalar üçgen biçiminde ve evler köy merkezine varan uç kısmında köy alanının çevresinde yuvarlak halka şeklinde dizilmiştir. Köyün ortasındaki alanda da kooperatif okul, hastane vb. sosyal tesisler bulunmaktadır (96).

Böylece bu tip köyde kooperatif aynı yerleşme birimi içinde dağınık ailelerin ekonomik ve toplumsal merkezi niteliğinde olmaktadır. Dağınık köy tipinde bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Dünyada pek çok ülkede kırsal kesimde yerleşimi düzenleme politikalarının gerçekleşmesinde kooperatiflerden faydalanılmaktadır.

Bu politikaların gerçekleştirilmesinde tarımsal kooperatifler, dağınık ve düzensiz yerleşme birimlerinin ekonomik ve toplumsal merkezi niteliğindedir.

Ülkemizde de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP)'nda (97) kırsal kesimdeki dağınık ve düzensiz yerleşmeyi önlemek için

(96) BİLGİSEVEN, s.126.

(97) ÜBYKP, 1973 Yılı Programı, DPT. Ya. No.1271, Ankara, 1972, s.259.

"Merkez Köyler" projesi planlanmış bu planlamada da araç olarak da kooperatifler düşünülmüştür.

Görüldüğü gibi yerleşimin düzenlenmesinde ortaya çıkacak toplumsal değişimde kooperatiflerin önemli etkinliği olacağı ortaya çıkmaktadır.

§.2. TARIM KESİMİNDEKİ TOPLUMSAL HAREKETLİLİK KARŞISINDA KOOPERATİFLER

I- YATAY HAREKETLİLİKTE KOOPERATİFLER

Toplumsal hareketlilik, bilindiği üzere yatay ve dikey hareketlilik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yerleşim alanları arasındaki göçler ve mesleklerarası değişimler yatay hareketlilik, bir sosyal tabakadan diğerine geçiş de dikey hareketlilik olarak vasıflandırılır(98).

Yatay hareketlilik, kesimlerdeki gelir ve sosyal hizmet (öğretim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetler ve diğer eğlence ve spor gibi kültür faaliyetleri) farklılığından ortaya çıkmaktadır(99). Endüstri ve hizmet merkezlerinde yaşayanların gelir ve sosyal hizmet imkânları, kırsal kesiminde yaşayanlara göre farklıdır. Bu fark endüstri döneminden önce olduğu gibi sonra da devam etmiş hatta birinciler lehine artarak endüstri ve hizmet merkezlerinde oldukça büyük şehirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şehirlerin gittikçe büyümesi de konut

(98) Hans FREYER (Çev. Nermin ABADAN), Sosyolojiye Giriş, Ank. Üni. SBF. Ya. No.233-215, Ankara, 1967, s.151.

(99) Gulten KAZGAN, "Şehirlere Akın ve İktisadi Değişme", İST. ÜNİ. İKT. FA. MEC. C.19, No.1-4 (Ekim, 1967), s.388-380; Sunday ÜNER, "Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler" HACETTEPE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DER., C.6, S.1,2 (1974), s.75.

açığı, çevre kirliliği vb. çevre sorunları yanında(100) göç edenlerin şehir kültürüne uyum gösterememeleri vb. gibi ekonomik ve toplumsal sorunları ortaya çıkarmıştır(101). Göç olayından kaynaklanan bu sorunlar gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin de en önemli sorunu haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin güçsüz olması sorunların bu ülkeler aleyhine daha da artmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise sahip oldukları güçlü ekonomileriyle bu sorunların üstesinden gelebilmektedirler.

Göçün asıl nedeni olan kesimlerdeki gelir ve sosyal hizmet farkları gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğundan göç olayı diğerlerine göre daha hızlıdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun büyük bir kısmı tarım kesiminde çalışmakta ve yine bu kesimde gizli işsizlik yaygın bir vaziyettedir. Diğer yandan bu ülkeler, kırsal işgücü fazlasını emecek yeterli sanayi yatırımları da yapamamaktadırlar. Kırdan kente olan göçler, gelişmekte olan ülkeler açısından arzu edilen bir olay olmadığından(102), bu olayı önlemek amacıyla çareler aranmaya başlanmış ve kooperatifçilikde bu çarelerin en başta geleni olmuştur(103).

-
- (100) Tahir AKTAN, "Çevre Sorunları ve Türkiye Yaklaşımı", ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DER., C.II, S.2 (Haziran, 1984), s.166; Arif Nuri TUĞ, "Çevre Sağlığı ve Çevre Sorunları", İKTİSAT VE SOSYAL BİLİMLER DER., C.II, S.2 (Aralık, 1981), s.47-54.
- (101) KAZGAN, "Şehirlere" s.393; AKTAN, s.163-169.
- (102) ÜNER, s.74; KAZGAN, "Şehirlere" s.393.
- (103) ÜNER, s.80; Sami GÜVEN, s.46; Yair LEVY (Çev. Haluk UZEL), "Kooperatifçilik ve Sendikalizmin Köy Şehir Dioloğuna Getirdikleri", KARINCA DER., S.359 (Kasım, 1966), s.25.

Tarımsal kooperatifler çeşitli faaliyetleriyle kır-kent göçünü düzenlemektedirler. Göçün nedenleri, tarımsal kooperatiflerin kurulmasıyla azaltılmaya hatta giderilmeye çalışılmaktadır.

Tarımsal kooperatifler bir taraftan tarımsal sanayi yatırımları ile kırsal kesime istihdam imkânları sağlarken bir taraftan da eğitim, kültür vb. faaliyetleriyle de sosyal hizmet imkânı sağlamaktadırlar.

Dünya Bankasının bir raporunda, tarımsal kooperatiflerin, "..... kırsal kalkınma programlarını destekleme açısından başka hiçbir örgütün gerçekleştiremeyeceği bir katılma ve güç birliği" sundukları belirtilmiştir(104). Bunun gibi diğer bazı uluslararası kuruluşlar da geliştirmekte olan ülkelerin kalkınması için tarımsal kooperatiflerin kurulmasını önermişlerdir(105). Tarımsal sanayi ya da kırsal alanların sanayileşmesinde kooperatiflerden faydalanma birçok ülkede çeşitli şekillerde görülmüştür. Örneğin, Fransa'da toplam tarımsal sanayinin % 18.9'i kooperatiflerle gerçekleştirilmiştir(106). Yine 1972 yılında kooperatifler süt ve ürünlerinde % 40-45, et sanayinde % 35, şarap ve alkolde % 60, meyve ve sebze konservesinde % 42-45, şekerde % 14 ve hayvan yemlerinde de % 40 paya sahiptirler(107). Aynı şekilde tarımsal sanayi alanında kooperatiflerden faydalanma,

(104) LAIDLAW, s.15'ten World Bank. Rural Development, Sectoral Policy Paper, 1975.

(105) Bkz.: Ayhan ÇIKIN, Gelişmekte Olan Ülkelerde Kırsal Alanların Sanayileşmesi ve Kooperatifler, Ege Uni. Ya. No.439, İzmir, 1982, s.17-20.

(106) ÇIKIN, Gelişmekte ..., s.23'ten Philippe NICOLAS, Les Caractères Statistique distinctifs des Sociétés, Cooperatives et le role de la Cooperation Agricole dans L'economie agroalimentaire Française, Montpellier, 1974, s.18.

(107) REVUE DED ETUDES COOPERATIVES, S.176 (1974), s.50,51.

İsrail, Japonya, Arjantin, Hindistan, Mısır, Meksika, Tunus, Endonezya, Kanada vb. gibi çeşitli ülkelerde de görülmektedir (108).

Tarımsal kooperatifler tarımsal sanayi yanında küçük el sanatlarının da yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Böylece tarımsal kooperatifler kırsal kesimde bir yandan tarımsal sanayi, bir yandan da küçük el sanatlarını yaygınlaştırmakla işsizliği azaltırken, şehirlere akın ve köylerin boşaltılması gibi toplumsal olayların olumsuz etkilerini azaltmakta ya da yok etmektedirler(109).

Tarımsal kooperatiflerin, ekonomik faaliyetler sonucu sağlanan toplumsal yararlar yanında, direkt toplumsal amaçlarla da kurulduğunu görüyoruz. Özellikle üyelerine sosyal hizmetlerin sağlanmasını amaç edinen bu kooperatiflerin amaçları şu şekilde sıralanabilir(110):

- i. Kötü gelenekleri yok etmek.
- ii. Sağlık alanında faaliyetlerde bulunmak (sağlık kurallarını öğretmek, uygulatmak, bulaşıcı hastalıklarla savaşmak vb.).
- iii. Üyeler arasında düzenli ilişkiler kurulmasını sağlamak.
- iv. Eğitim ve kültürel faaliyetlerde bulunmak.
- v. Sosyal güvenlik alanında faaliyetlerde bulunmak.

Sağlık hizmetlerini üyelerin bulunduğu yere kadar götürren sağlık kooperatifleri, Polonya'da, Japonya'da, Hindistan'da,

(108) LAIDLAW, s.11-16; ÇIKIN, Gelişmekte ..., s.23.

(109) Çev. H. UZEL - C. UZEL, s.41.

(110) Çev. H. UZEL - C. UZEL, s.35.

Seylan'da, Doğu Nijerya'da yaygınlaşmıştır. Bu kooperatifler hastalık tedavisi yanında çevre sağlığı, halk sağlığı gibi konularda da faaliyetlerini sürdürmektedirler(111). Tarımsal kooperatifler yetişkinler ve halk eğitime önem vererek eğitim ve kültürel faaliyetlerde öncülük etmişlerdir(112). Ayrıca köy yaşantısını daha çekici hale getirmek için eğlence ve spor gibi çeşitli faaliyetleri düzenleyen toplum merkezleri oluşturmuşlardır(113). Diğer taraftan sosyal güvenlik tedbirlerinin alınmasında Devletin yanısıra kooperatifler de etkinlik göstermektedirler(114).

Bütün bu ekonomik ve toplumsal nitelikli kooperatif faaliyetler toplumsal değişimi harekete geçiren unsurlara dinamizm kazandırmaktadır. Çok yönlü bir yapıya sahip olan yatay hareketlilikte kooperatifler etkin bir rol oynadıklarından kır-kent göçünü düzenlemek ve yönlendirmek isteyen ülkeler, tarımsal kooperatiflerden faydalanmışlar, onları bir araç olarak görmüşlerdir.

II- DİKEY HAREKETLİLİKTE KOOPERATİFLER

Bir sosyal tabakadan diğerine geçiş olarak bilinen "Dikey Hareketlilik", diğer kesimlerde olduğu gibi tarım kesiminde de görülmektedir.

Tarımsal kooperatifler ekonomik ve toplumsal faaliyetleri sonucu üyelerinin başta gelir seviyelerini artırmaları ve yaşayış biçimlerini değiştirmeleriyle bu kesimdeki dikey hareketliliğe etki yapmış olmaktadırlar.

(111) Çev. H. UZEL - C. UZEL s.36; LAIDLAW, s.115.

(112) LAIDLAW, s.110.

(113) Çev. H. UZEL - C. UZEL, s.39.

(114) Ferit Kaya AÇIKALIN, "Sosyal Güvenlik ve Kooperatifler" KOOPERATİFÇİLİK DER., S.25-26 (Temmuz-Eylül, 1974), s.4-8.

Tarımsal kooperatiflerce kurulan tarımsal sanayi yatırımları ve el sanatları projeleri, bu kesimde çalışanların gelir seviyelerini artırmaktadır. Diğer yandan kredi, pazarlama gibi fonksiyonları yanında yeniliklerin kabulü ve yayılması konusundaki etkinlikleriyle de üretimin artmasına dolayısıyla gelir seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Buna toplumsal fonksiyonları da eklenirse kooperatiflerin, üyelerinin tabaka değiştirmesinde ne kadar etkili oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tarım kesimindeki kooperatiflerin, sözü edilen faaliyetlerinin olmaması halinde, kredi ve girdi yetersizliği nedeniyle küçük işletmeler kendini yenileyemeyecek, aracı ve tefeci mekanizmasının da etkisiyle gittikçe küçülme ve hatta büyük toprak sahiplerinin eline geçmesine neden olacaktır. İşte kooperatifler yukarıdaki fonksiyonlarıyla küçük işletmelerin daha da küçülmesine, büyük işletmelerin daha da büyümesine, dolayısıyla toprakların belirli ellerde birikmesine engel olmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse kooperatifler, üyelerinin gelir ve yaşam düzeylerini yükselterek (115) tabakalar arasındaki gerginliği ekonomik ve sosyal mesafeyi azaltmaktadır.

Ş.3. GİZLİ KALMIŞ ÖNDERLERİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA KOOPERATİFLER

Kırsal kesimde resmi nitelik taşıyan ya da herhangi bir toplumsal kurumun başında bulunan önderlerden başka, belli konularda uzman, yenilikçi, yenilikleri toplum için kabul edip yayan doğal önderler vardır. Bu önderler gizli kalmış vaziyettedirler(116).

-
- (115) Loys L. MATHER (Çev. Rıdvan KARALAR), "Kooperatifleşmenin İlkeleri, İşlevleri ve Yararları, Geleneksel Model", ESADER, C.X, S.2 (Haziran, 1974), s.176-177.
- (116) Cevat GERAY, "Kırsal Alanda Ekonomik Yapı ve Toplumsal Değişmenin Boyutları", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XXXVII, No.3-4 (Eylül-Aralık, 1982), s.68-69.

Tarımsal kooperatifler bu tip önderlerin ortaya çıkmasını sağlarlar. Aynı zamanda bunların önderliklerini geliştirerek ve yeni güç kazandırarak yatay ve dikey olarak diğer alanlara da yayılmasını sağlarlar(117).

Kırsal kesimdeki toplumsal değişmede bu tür önderlerin etkileri büyüktür. Çünkü bunlar yenilikçidirler ve uygulama gücünü de kooperatiflerde bulurlar. Güçlü ve etkin önderler kooperatiflerin faaliyetleri sonucu ortaya çıktıkları gibi, güçlü ve başarılı kooperatifler de bu önderlerin etkinliğiyle oluşurlar(118).

Ş.4. AİLE BİÇİMİ VE AİLE İLİŞKİLERİNİN FARKLILAŞMASINDA KOOPERATİFLER

Tarımda kooperatifleşme, ekonomik ve toplumsal yapıyı yakından etkilemektedir. Bir araştırmada da belirtildiği gibi(119): "Genel olarak kooperatifleşme tarımsal üretimin ekonomik yapısı, şahıslararası ilişkiler grup ve toplumun (société) spesifik bir tipi olduğuna göre köylü (köy) topluluğunun yapısını, halkın yaşama strüktürünü değiştirdiği kabul edilir. Bununla birlikte kooperatifleşmenin derinliğine etkilediği bir başka alan daha vardır. Bu köylü ailenin iç yapısıdır". Görüldüğü gibi ekonomik ve toplumsal yapıyı biçimlendiren ana etmenler aileyi de etkilemektedirler(120).

(117) LARSON, s.299,300; KARALAR, s.80.

(118) MATHER, s.176,177.

(119) Mihail CERNEA (Çev. Ayhan ÇIKIN), "Tarımsal Kooperatifler ve Ailede Yapısal Değişmeler" TABAN DER., S.35.(Nisan, 1978), s.2.

(120) Timur SERİM, Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üni. Ya. No.D.15, Ankara, 1972, s.13.

Bilindiği gibi aile biçiminin farklılaşmasına neden olan şey, gelir düzeyi ve bunun kaynağını belirleyen meslek ve toprak mülkiyetidir(121). Farklılaşma geniş ailenin (babaerkil aile) parçalanarak çekirdek ailelere dönüşmesi şeklinde görülür.

Tarımsal kooperatifler gelir artırıcı fonksiyonlarıyla, geniş ailenin parçalanmasını önlemektedirler. Çünkü gelir seviyesinin yükseldiğini gören geniş ailenin oğulları, dışarıya işçi olarak gitmektense baba evinde kalmayı tercih etmektedirler (122).

Tarımsal kooperatifler, aile biçimi yanında aile içi ilişkilerde de değişmelere neden olurlar. Bunlar genellikle baba oğul ilişkisi, aile yakınları ile olan ilişki, karar alma sürecinde meydana gelen değişimler şeklinde ortaya çıkar. Yine bunda da en başta gelen etmen mülkiyet ilişkileri olduğu için kollektif mülkiyet esasına göre kurulmuş kooperatiflerin aile ilişkilerinde yaptığı değişiklikler diğer kooperatiflerin aile ilişkilerine yaptığı etki değişiktir. Kollektif mülkiyet esasına göre kurulmuş kooperatifler, aile içi ilişkilerde şu değişmelere neden olmaktadır(123):

- i. Üretim yapısı değiştiği için babanın aile üzerindeki yönetim ve mesleki otoritesinde bir azalma olmaktadır.
- ii. Aile içindeki her ferdin serbestlik koşullarını ve davranışlarını artırmaktadır.
- iii. İlişkileri biçimlendiren mülkiyet ve miras yapısının değişmesi, aile içinde kuşaklar arası ilişkilerin de değişmesine neden olmaktadır.

(121) SERİM, s.60,61.

(122) SERİM, s.54.

(123) CERNEA, s.3-9.

- iv. Aileyi ekonomik bir ünite olmaktan çıkardığı için bazı ilişkilerin de değişmesine neden olmaktadır.
- v. Bütün bu değişiklikler, köylü ailesinin ahlaki normlarının da değişmesine neden olmaktadır.

Yapılan bir araştırma (124) sonucunda da belirtildiği gibi "kırsal kesimde yoksulluk, baba oğul çatışmasını körüklemekte ve yeni kuşakları isyankâr yetiştirmektedir". Buna dayanarak özel mülkiyet esasına göre kurulmuş kooperatiflerin aile içi ilişkilerde yapacağı değişiklikler şu şekilde özetlenebilir: Kooperatifler, kırsal alanlara ekonomik ve toplumsal gelişme sağlayarak yoksulluktan doğan baba-oğul çatışmasını azaltabilir. Babanın her konudaki egemenliği azalabilir. Çocukların kooperatife üye olmaları onların aile bütçesi, geliri ve idaresi konularında söz sahibi olmalarını sağlar. Diğer yandan karar alma süreci eskiye göre yeni boyutlar kazanır. Kooperatifteki çoğunluk sistemi ailenin de bu yolu benimsemesini sağlayabilir. Bu durumda babanın otoriter tutumu demokratik bir şekle dönüşebilir.

(124) Müberrcel KIRAY, "Sosyo-ekonomik Hayatın Değişen Düzeni Kendiliğinden: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması", TOPLUMBİLİM YAZILARI, Gazi Üni. İkt. İdr. Bl. Fa. Ya. No.7, Ankara, 1982, s.154,155.

Üçüncü Bölüm

TARIMSAL KOOPERATİFLERİN TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE ETKİLERİ KONUSUNDA ESKİŞEHİR İLİNDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNDE BİR UYGULAMA

Birinci Kısım

BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN DURUMU

Ş.1. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ YERLERİNE VE YILLARINA GÖRE DURUMU

I- KURULUŞ YERLERİNE GÖRE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN DAĞILIMI

Bölgedeki tarım kredi kooperatiflerinin bağlı bulunduğu üst birlik (5. Bölge Birliği Kütahya)'ten alınan bilgilere göre(1) kooperatiflerin sayısı 28'dir(Tablo 4).

(1) Bundan böyle verilecek tablolar şahsi temaslarımız ve anket uygulamamız sonucunda toplanan bilgilere göre tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 4. Yerleşim Yerlerine Göre Kooperatif Sayısı

Kooperatif Merkezi	Kooperatif Sayısı
İl	1
İlçe	5
Bucak	7
Köy	15
Toplam	28

Tablo 4'den de anlaşılabacağı gibi toplam 28 kooperatiften 1'i il merkezinde, 5'i ilçe merkezinde, 7'si bucak merkezinde, 15'i de köylerde kurulmuştur.

II- KURULUŞ YILLARINA GÖRE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN DAĞILIMI

Bölgedeki tarım kredi kooperatiflerin ilki 1930 yılında kurulan İnönü Bucağı Tarım Kredi Kooperatifi, sonuncusu ise 1983 yılında Sivrihisar İlçe merkezinde kurulan Tarım Kredi Kooperatifidir(Tablo 5).

Tablo 5. Kuruluş Yıllarına Göre Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifleri

Kooperatifin Adı	Kurulduğu Yıl	Kooperatifin Adı	Kurulduğu Yıl
Alpu	1962	İnönü	1930
Ayvalı	1954	Karapazar	1962
Bardakçı	1952	Kayı	1954
Beylikahır	1947	Kaymaz	1951
Bozan	1954	Kırka	1946
Çifteler	1982	Kızılinler	1962
Çukurhisar	1931	Koyunağılı	1954
Dinek	1952	Kümbet	1956
Doğançayır	1945	Mahmudiye	1982
Dümrek	1954	Mihaliççık	1969
Esk. Merkez	1980	Seyitgazi	1948
Gümele	1932	Sivrihisar	1983
Günyüzü	1951	Türkmentokat	1962
Han	1971	Yunusemre	1952

Tablo 6'dan da anlaşılabacağı gibi kooperatiflerin en çok kurulduğu yıllar 1950-1960 dönemine (% 39), en az kurulduğu yıllar ise (% 4), 1970-1980 dönemine raslamaktadır.

Tablo 6. Kuruluş Yıllarına Göre Kooperatiflerin Dağılımı

Y ı l l a r	Kooperatif Sayısı	%
1930 - 1940	3	11
1940 - 1950	4	14
1950 - 1960	11	39
1960 - 1970	5	18
1970 - 1980	1	4
1980 +	4	14
Toplam	28	100

5.2. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN KOOPERATİFLERE BAĞLI KÖY VE ORTAK SAYISI YÖNÜNDEN DURUMU

I- KOOPERATİFLERE BAĞLI KÖY SAYISI

Eskişehir il sınırları içinde toplam 357 köy, tarım kredi kooperatiflerine bağlıdır(Tablo 7). Yine aynı ilde toplam 402 köy olduğuna göre kooperatifleşme oranının % 89 olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerine Bağlı Köy Sayısı

Kooperatifin Adı	Kooperatife Bağlı Köy Sayısı	Kooperatifin Adı	Kooperatife Bağlı Köy Sayısı
Alpu	19	İnönü	11
Ayvalı	7	Karapazar	19
Bardakçı	5	Kayı	9
Beylikahır	20	Kaymaz	9
Bozan	5	Kırka	13
Çifteler	26	Kızılınler	23
Çukurhisar	6	Koyunağılı	8
Dinek	9	Kümbet	7
Doğançayır	3	Mahmudiye	15
Dümrek	15	Mihaliççık	18
Esk. Merkez	15	Seyitgazi	19
Gümele	13	Sivrihisar	22
Günyüzü	19	Türkmentokat	9
Han	5	Yunusemre	8
		Genel Toplam	357

Tablo 8'de de görüleceği gibi bölgedeki kooperatiflerin % 14'üne 1-5 köy, % 32'sine 5-10 köy, % 22'sine 10-15 köy ve yine % 32'sine de 20-25 köy bağlıdır. Her kooperatife bağlı köy sayısı değişiktir. Burada en büyük etmenin kooperatiflerin bulunduğu merkezlerin, bağlı köylere göre ulaşım haberleşme vb. açılardan daha gelişmiş olmasıdır. Bundan da merkezlerin, çevrelerine daha ekonomik bir şekilde hizmet götürebilmelerini sağlamak için seçildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Kooperatiflere Bağlı Köy Dilimlerine Göre Kooperatiflerin Dağılımı

Kooperatiflere Bağlı Köy Dilimleri	Kooperatif Sayısı	%
1 - 5	4	14
5 - 10	9	32
10 - 15	6	22
20 - 25	9	32
Toplam	28	100

II- KOOPERATİFLERE BAĞLI AİLE SAYISI

Tablo 9'da da görüleceği gibi, kooperatiflere bağlı köylerdeki aile sayısı 57.545'dir. Bunların % 72'si (41.393) kooperatiflere bağlı köylerdeki çiftçi ailesidir. Çiftçi ailelerinin de % 38'i (15.532) bölgedeki tarım kredi kooperatiflerine bağlıdır. Bu demektir ki, kooperatiflere bağlı köylerdeki her 100 çiftçi ailesinden 38'i kooperatife üyedir. Diğer yandan kooperatiflere bağlı aile sayısının, kooperatiflere bağlı köylerdeki tüm aile sayısına oranı % 27'dir. Bu da kooperatiflere bağlı köylerdeki her 100 aileden 27'sinin kooperatife üye olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Kooperatiflere Bağlı Aile Sayısı

Kooperatifin Adı	Kooperatife Bağlı Köylerdeki Aile Sayısı	Kooperatife Bağlı Köylerdeki Çiftçi Ailesi Sayısı	Kooperatife Bağlı Aile Sayısı
Alpu	3277	2296	868
Ayvalı	1719	781	439
Bardakçı	1078	790	428
Beylikahır	4831	2595	1430
Bozan	1040	618	254
Çifteler	5278	3621	142
Çukurhisar	1982	1277	476
Dinek	1487	1251	612
Doğançayır	950	580	384
Dümrek	1678	865	861
Esk. Merkez	1218	773	220
Gümele	2447	2089	561
Günyüzü	3488	2923	1053
Han	809	809	568
İnönü	2260	1921	788
Karapazar	787	712	570
Kayı	870	870	566
Kaymaz	1369	1202	937
Kırka	1038	664	544
Kızılınler	1199	1159	561
Koyunağılı	1415	1415	361
Kümbet	940	788	476
Mahmudiye	4212	2150	159
Mihaliççık	1874	1206	682
Seyitgazi	2531	1630	1219
Sivrihisar	5741	4741	105
T. Tokat	824	663	486
Yunusemre	1204	1004	552
Toplam	57547	41393	15532

III- KOOPERATİFLERE BAĞLI ORTAK SAYISI

Aşağıda Tablo 10'da bölgedeki kooperatiflerin 1983 yılındaki ortak sayıları yönünden durumları görülmektedir. Buna göre toplam ortak sayısı 16.386'dır. Araştırma bölgesindeki Tarım Kredi kooperatiflerinin 1983 Faaliyet Raporlarından çıkarılan neticeye göre kooperatiflere bağlı köylerdeki tüm nüfus 217.584 olduğuna göre kooperatiflere bağlı köylerde her 1000 kişiden 75'i tarım kredi kooperatifine üyedir.

Kooperatiflere bağlı köylerdeki toplam aile sayısı 15.532 olmasına rağmen (tablo 9) kooperatiflere bağlı ortak sayısı ise 16.386'dır. Eğer her aileden bir ortak olsaydı, ortak sayısının da aile sayısına eşit olması gerekirdi oysa ortak sayısı aile sayısından 854 fazladır. Bundan da anlaşılıyor ki bazı ailelerde kooperatife, birden fazla ferdin ortak olma durumu söz konusudur.

Tablo 10. Kooperatiflere Bağlı Ortak Sayısı

Kooperatifin Adı	Ortak Sayısı	Kooperatifin Adı	Ortak Sayısı
Alpu	803	İnönü	768
Ayvalı	442	Karapazar	547
Bardakçı	430	Kayı	567
Beylikahır	1432	Kaymaz	944
Bozan	286	Kırka	574
Çifteler	150	Kızıllınlar	586
Çukurhisar	380	Koyunağıllı	361
Dinek	616	Kümbet	476
Doğançayır	383	Mahmudiye	159
Dümrek	950	Mihaliççık	682
Esk. Merkez	215	Seyitgazi	1225
Gümele	563	Sivrihisar	105
Günyüzü	1124	Türkmentokat	486
Han	590	Yunusemre	554
Toplam			16.386

Tablo 10'da da görüleceği gibi her kooperatifin ortak sayısı değişiktir. Örneğin 1982 yılında kurulan Çifteler Tarım Kredi Kooperatifinde 150 ortak bulunurken 1947 yılında kurulan Beylikahır Tarım Kredi Kooperatifinde 1432 ortak bulunmaktadır.

8.3. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN YER VE PERSONEL DURUMU

I- KOOPERATİFLERİN YER DURUMU

Yapılan anketten tespit edildiği üzere ve tablo 11 ve 12'de de görüldüğü gibi kooperatiflerin % 82'sinde, yani tümüne yakın bir kısmında kooperatifin çalışmalarını yürüttüğü yerin mülkiyeti kendilerine aittir. Kendine ait yeri olmayanların oranı ise % 18'dir. Diğer taraftan kooperatiflerin kuruluş tarihlerine bakılacak olursa (tablo 5) mülkiyetinde çalışma yeri olmayan kooperatiflerin % 60'ı yeni kurulan kooperatiflerdir.

Tablo 11. Kooperatiflerin Mülkiyetlerinde Bir Çalışma Yerinin Olup Olmadığı

Kooperatifin Adı	Çalışma Yeri	Kooperatifin Adı	Çalışma Yeri
Alpu	Var	İnönü	Var
Ayvalı	Var	Karapazar	Var
Bardakçı	Var	Kayı	Var
Beylikahır	Var	Kaymaz	Var
Bozan	Var	Kırka	Var
Çifteler	Yok	Kızılinler	Var
Çukurhisar	Var	Koyunağılı	Var
Dinek	Var	Kümbet	Yok
Doğançayır	Var	Mahmudiye	Yok
Dümrek	Var	Mihaliççık	Var
Esk. Merkez	Var	Sivrihisar	Yok
Gümele	Var	Türkmentokat	Var
Günyüzü	Var	Seyitgazi	Var
Han	Var	Yunusemre	Var

Hizmet binası olan kooperatiflerde lojman ve depo da vardır. Yapılan görüşmelerde özellikle depoların ihtiyaca cevap vermediği anlaşılmıştır. Bunun da sebebi, çiftçinin gübre tüketiminin gittikçe artmasıdır.

Tablo 12. Yer Durumu Bakımından Kooperatiflerin Dağılımı

Kooperatiflerin Mülkiyetlerinde Bir Çalışma Yeri-nin Olup Olmadığı	Toplam	%
Var	23	82
Yok	5	18
Toplam	28	100

II- KOOPERATİFLERİN PERSONEL DURUMU

Uygulama bölgesindeki toplam 28 kooperatifte çalışanların sayısı 69'dur(2). Bunların eğitim durumlarına göre dağılımı aşağıda Tablo 13 ve 14'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere toplam çalışanların % 22'si ilkokul mezunu (bunların çoğu odacı statüsünde çalışmaktadır), % 37,5'i ortaokul mezunu, % 37,5'i lise mezunu ve % 3'ü de yüksekokul mezunudur.

Yapılan anket sonucuna göre büro elemanı ve müdür statüsünde çalışanların % 51'i hizmetiçi eğitim ve yetiştirme kurslarına katılmıştır. Odacı statüsünde çalışanların bu tür bir eğitime ve yetiştirme kursuna katılmadıklarını düşünürsek, % 51

(2) Kooperatiflerde çalışanlar atama yoluyla göreve getirilirler. Bunların kooperatifteki statüsü müdür, büro elemanı ve odacıdır.

Tablo 13. Kooperatiflerde Çalışanların Eğitim Durumlarına
Göre Sayıları

Kooperatifin Adı	Eğitim Durumlarına Göre Personel Durumu				
	İlkokul	Ortaokul	Lise	Y.Okul	Toplam
Alpu	1	1	2		4
Ayvalı	1	1			2
Bardakçı	1	1			2
Beylikahır	1	1	2		4
Bozan		1			1
Çifteler	1	1	1		3
Dinek		1			1
Doğançayır	1	1			2
Dümrek		1	1		2
Esk. Merkez	1	1	1	1	4
Gümele			1		1
Günyüzü	1	2	1		4
Han		1			1
İnönü	1	2			3
Karapazar	1	1	1		3
Kayı		1			1
Kaymaz	1	1	3		5
Kırka		1			1
Kızılınler			2	1	3
Koyunağılı	1				1
Kümbet			2		2
Mahmudiye		1	1		2
Mihaliççık	1	1	1		3
Seyitgazi	1	2	1		4
Sivrihisar	1		2		3
Türkmentokat		1	2		3
Yunusemre		1	1		2
Toplam	15	26	26	2	69

oranının daha da yükseleceğini görürüz. Bu da uygulama bölgesindeki tarım kredi kooperatifleri personeleninin (odacılar hariç), tümüne yakın bir kısmının ayrıca eğitimden geçtiklerini göstermektedir.

Tablo 14. Kooperatifte Çalışanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Kooperatifte Çalışanların Öğrenim Derecesi	Sayısı	%
İlkokul	15	22.0
Ortaokul	26	37.5
Lise	26	37.5
Y. Okul	2	03.0
Toplam	69	100.0

Kooperatiflerde müdür ya da müdür statüsünde çalışanların aynı yerde kaç yıldır görev yaptıklarına bakılacak olursa (Tablo 15), % 50'sinin 1-5 yıl, % 25'nin 5-10 yıl, kalan % 25'nin de 10 yıldan fazla çalıştıkları anlaşılmaktadır. 1-5 yıl çalışanların % 70'i 1-2 yıl çalışanlardır. Bu durumda ortalama aynı yerde çalışma süresi yaklaşık 8 yıl olmaktadır.

Tablo 15. Kooperatiflerde Müdür Olarak Çalışanların Aynı Yerde Kaç Yıldır Çalıştıkları

Yıl	Çalışanların Sayısı	%
1 - 5	14	50.0
5 - 10	7	25.0
10 - 15	2	7.1
15 - 20	3	10.8
20 +	2	7.1
Toplam	28	100.0

İ k i n c i K ı s ı m

B Ö L G E D E K İ T A R I M K R E D İ K O O P E R A T İ F L E R İ N İ N T O P L U M S A L D E Ğ İ Ő M E Y E E T K İ L E R İ

5.1. BÖLGEDEKİ TARIMSAL ÜRETİM YAPISININ FARKLILAŞMASINA NEDEN OLAN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARIN SAĞLANMASINDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

I- YENİLİKLERİN TEDARİKİ KABUL EDİLMESİ VE YAYILMASINDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Yapılan temaslar ve anket sonuçlarından anlaşıldığı üze-
re bölgedeki kooperatifler 1960 yılına kadar sadece nakdi kredi
vermişler ve bu yıldan sonra da aynı olarak girdi kredisi verme-
ye başlamışlardır.

Girdi kredisi verirken kredilerin modern girdiler için
verilmesine dikkat edilmiştir. Bunun için de il ve ilçe Teknik
Ziraat Müdürlükleri, Ziraî Donatım Kurumu, Devlet Üretme Çift-
likleri ile işbirliği içinde çalıştıkları görülmüştür.

Tarım Kredi Kooperatifleri, tarımsal üretimin modern gir-
dileri sayılan, sunî gübre, ıslah edilmiş tohum, tarımsal müca-
dele ilacı ve sunî yem in bölgede ilk defa kullanılmasını sağla-
mışlardır.

Tablo 16 ve 17'de görüldüğü gibi sözü edilen girdilerin
ilk defa kullanılmasını sağlarken her kooperatif her girdi için
aynı etkinliği gösterememiştir. Şöyle ki kooperatiflerin % 75'i
(21) ortaklarına sunî gübreyi ilk defa götürürken, % 50'si (14)
ıslah edilmiş tohumu, % 53 (15)'i mücadele ilacını, % 50 (14)'si
de sunî yem'i götürmüştür. Kooperatiflerin % 14.3'ü (4) 1980 yı-
lından sonra kurulduğu için bu konuda etkili olamamışlardır.

Tablo 16. Tarım Kredi Kooperatiflerin Çiftçilere İlk Defa Kullandırdığı Girdilerin Kooperatiflere Göre Dağılımı

Kooperatifler	G i r d i l e r				
	Sunî Gübre	Islah Edilmiş Tohum	Mücadele İlacı	Sunî Yem	Hiçbiri
Alpu	x	x	x	x	-
Ayvalı	x	x	-	-	-
Bardakçı	x	x	x	x	-
Beylikahır	-	x	x	-	-
Bozan	x	-	x	x	-
Çifteler	-	-	-	-	x
Çukurhisar	x	-	x	x	-
Dinek	x	-	-	-	-
Doğançayır	x	-	-	-	-
Dümrek	x	x	x	x	-
Esk. Merkez	-	-	-	-	x
Gümele	-	-	-	x	-
Günyüzü	x	-	x	-	-
Han	x	-	-	x	-
İnönü	x	-	x	-	-
Karapazar	x	x	x	x	-
Kayı	x	x	x	x	-
Kaymaz	x	-	-	-	-
Kırka	x	x	x	x	-
Kızılınler	x	-	-	-	-
Koyunağılı	x	x	x	x	-
Kümbet	x	x	x	x	-
Mahmudiye	-	-	-	-	x
Mihallıççık	x	x	x	x	-
Seyitgazi	x	x	-	-	-
Sivrihisar	-	-	-	-	x
Türkmentokat	x	x	x	x	-
Yunusemre	-	x	-	-	-

Çünkü çiftçi modern girdileri kullanmaya daha önceki yıllarda başlamıştır. Bu durumda kooperatiflerin, yeni girdi kullandır-
madaki en büyük etkinliği, sunî gübrede görülmektedir(Tablo 17).

Tablo 17. Girdileri Çiftçilere İlk Defa Götüren Tarım
Kredi Kooperatiflerinin Sayısı ve Toplam Tarım-
Kredi Kooperatiflerine Oranı

G i r d i l e r	Girdileri Çiftçilere İlk Defa Götüren Kooperatif Sayısı	Toplam Kooperatiflere Oranı %
Sunî Gübre	21	75.0
İslah Edilmiş Tohum	14	50.0
Mücadele İlacı	15	53.6
Sunî Yem	14	50.0
Hiçbiri	4	14.3

Çeşitli girdilerin ilk defa üretimde girdi olarak kulla-
nılması tarımsal kesim için bir yenilik olmuştur. Bu yeniliği
tarıma götüren tarım kredi kooperatifleri bu durumlarıyla çift-
çiler için yenilikleri toplayan ve üreticilere dağıtan önemli
bir merkez niteliği kazanmışlardır.

Bölgede şimdi de halâ modern olma özelliğini koruyan gir-
dileri üreticilere ileten tarım kredi kooperatiflerinin, kırsal
kesime kredi veren ve teknik hizmet götüren diğer kuruluşlara
göre en büyük avantajı, tarımsal üretici olan ortaklarına mesa-
fe bakımından yakın olmalarıdır.

Tablo 18'de de görüleceği gibi köylerin kooperatife olan
ortalama uzaklıkları 15 km. dir.

Kooperatiflerin "köylere yakın bir yerde kurulması ortak-
lara ne gibi faydalar sağlıyor" sorusuna kooperatiflerin büyük
bir çoğunluğu genellikle şunları belirtmişlerdir.

Tablo 18. Kooperatife Bağlı Köylerin Kooperatife Olan Ortalama Uzaklıkları

Kooperatifler	Bağlı Köylerin Kooperatife Olan (km) Ortalama Uzaklıkları	Kooperatifler	Bağlı Köylerin Kooperatife Olan (km) Ortalama Uzaklıkları
Alpu	18	İnönü	12
Ayvalı	11	Karapazar	12
Bardakçı	11	Kayı	8
Beylikahır	16	Kaymaz	16
Bozan	13	Kırka	13
Çifteler	20	Kızılınler	14
Çukurhisar	14	Koyunağıllı	13
Dinek	8	Kümbet	8
Doğançayır	12	Mihalliççık	19
Dümrek	15	Seyitgazi	15
Eskişehir Merkez	18	Sivrihisar	21
Gümele	14	Türkmentokad	7
Günyüzü	10	Yunusemre	18
Genel Ortalama Uzaklık			13

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1983 Yılı Faaliyet Raporlarından Alınan Bilgiye Göre Düzenlenmiştir.

- i. Girdilerin köye taşınması masraflarını düşürmektedir.
- ii. Kooperatif ortaklarla daha rahat haberleşme sağlamaktadır.
- iii. Ortaklar kooperatifi devamlı gözlediklerinden yeni gelişmelerden anında haberdar olmaktadır.
- iv. Ortaklardan birinin kooperatiften faydalanması diğerlerini teşvik etmektedir.
- v. Ortaklar istediklerini kooperatife rahatça iletebilmektedirler.

Bölgede tarımsal üreticilere en yakın kuruluş tarım kredi kooperatifleridir.

Yeniliklerin iletilmesinde mesafenin olduğu kadar ulaşım ve haberleşmenin de önemi büyüktür. Yapılan ankete göre kooperatiflerin % 75'inde (21) telefon vardır.

Bilindiği gibi yeniliklerin iletiminde yeniliği alacak kimsenin haberdar olması gerekmektedir. Bölgedeki tarım kredi kooperatifleri, yeniliklerden ortaklarını haberdar etmek için, yeni bir girdiyi ya da araç gereci kooperatif içinde ve çevresinde sergilemektedir. Yapılan ankette kooperatiflerin % 78'i bu işi yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bölgedeki tarım kredi kooperatiflerinin yenilik üreten girişimleri yoktur. Sadece başka kuruluşlardan alınan yeniliklerden haberdar edilmesi, benimsetilmesi ve yayılması konusunda etkinlik göstermektedirler. Sonuçta kooperatifler ortakları olan tarımsal üreticilerin yeniliklere açık olmalarını sağlamışlardır. Yapılan ankette "kooperatifin girdi kredisi verdiği ilk yıllarda kooperatif tarafından yeni getirilen bir girdiyi ortakların kabul edip kullanma derecesi ne idi?" sorusuna tablo 19 ve 20'de görüldüğü gibi toplam kooperatiflerin % 67'si kullanmaktan çekiniyorlar % 21 şiddetle kullanmayı istiyorlar % 8 kullanmak istemiyorlar % 4'ü de yeni bir girdi onların dikkatini bile çekmiyor cevabını vermişlerdir.

Şiddetle kullanmayı isteyen 6 kooperatiften 4'ü 1980 yılından sonra kurulmuş kooperatiflerdir. Bundan da anlaşılıyor ki, tarım kredi kooperatiflerinin girdi kredisi verdiği ilk yıllarda tarımsal üreticilerin çoğu yeni bir girdiyi kullanmaktan çekiniyorlardı.

Fakat son yıllarda kooperatif ortaklarının tutumları değişmiştir. Yapılan ankette sorulan "Son yıllarda kooperatif tarafından getirilen yeni bir girdiyi (Örneğin yeni çıkan bir mücadele ilacı, yeni bir makina, yeni bir yem vs.) ortakların kabul

Tablo 19. İlk Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumu

Kooperatifler	İlk Yıllarda Kooperatif Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumu			
	Şiddetle Kullanmayı İstiyorlar	Kullanmaktan Çekinmiyorlar	Yeni Bir Girdi Onların Dikkatini Bile Çekmiyor	Kullanmak İstemiyorlar
Ayvalı	-	x	-	-
Alpu	x	-	-	-
Bardakçı	-	x	-	-
Beylikahır	-	x	-	-
Bozan	-	x	-	-
Çifteler	x	-	-	-
Çukurhisar	-	x	-	-
Dinek	-	-	x	-
Doğançayır	-	x	-	-
Dümrek	-	x	-	-
Esk. Merkez	x	-	-	-
Gümele	-	x	-	-
Günyüzü	-	x	-	-
Han	-	x	-	-
İnönü	-	x	-	-
Karapazar	-	-	-	x
Kayı	-	x	-	-
Kaymaz	-	x	-	-
Kırka	-	x	-	-
Kızıllınlar	-	x	-	-
Koyunağılı	-	-	-	x
Kümbet	-	x	-	-
Mahmudiye	x	-	-	-
Mihallıççık	-	x	-	-
Seyitgazi	-	x	-	-
Sivrihisar	x	-	-	-
Türkmentokad	-	x	-	-
Yunusemre	x	-	-	-

edip kullanma derecesi nedir?" şeklindeki soruya toplam kooperatiflerin % 50'si şiddetle kullanmayı istiyorlar, % 46'sı hemen kullanmak istemiyorlar (önce başka birisinin denemesini istiyorlar) şeklinde cevap vermişlerdir. Görüldüğü gibi kooperatiflerin ilk girdileri sundukları zaman karşılaştıkları tutumlar ile son yıllardaki tutumlar arasında fark vardır. İlkine göre şiddetle kullanmayı isteyenlerde % 29 artış, yine ilkine göre kullanmaktan çekiniyorlardı cevabında % 63 azalma olmuştur. Ayrıca ilkine göre hemen kullanmak istemiyorlar (önce başka birisinin denemesini istiyorlar) cevabında da % 38'lik bir artış olmuştur. Sonuç olarak denebilir ki Bölgedeki kooperatiflerin faaliyet alanlarındaki ortakların yeniliklere karşı tutum ve davranışları değişmiştir.

Tablo 20. İlk Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumunun Kooperatiflere Göre Dağılımı

Ortakların Tutumları	Kooperatiflerin Dağılımı	
	Sayı	%
Şiddetle Kullanmak İstiyorlardı	6	21
Kullanmaktan Çekiniyorlardı	19	67
Yeni Bir Girdi Onların Dikkatini Bile Çekmiyordu	1	4
Kullanmak İstemiyorlardı	2	8
T O P L A M	28	100

Ortaklar yenilikleri daha çabuk ve rahat kabul edebilir ve uygulayabilir duruma gelmişlerdir. Kooperatifler tarımsal alanda ortaya çıkan bir yeniliğin ortaklar tarafından kabul edilmemesi konusunda eskisi kadar tereddütlü değillerdir.

Kooperatif ortağı tarımsal üreticilerin bu tutum ve davranışlarındaki değişme kooperatiflerin direkt uğraşları yanında

Tablo 21. Son Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumu

Kooperatifler	Şiddetle Kullanmak İsteyenler (Meraklılar)	Kullanmaktan Çekiniyorlar	Yeni Bir Girdi Onların Dikkatini Bile Çekmiyor	Hemen Kullanmak İstemiyorlar (Önce Başka Birisinin Denemesini İstiyorlar)
Alpu				x
Ayvalı	x			
Bardakçı	x			
Beylikahır		x		
Bozan	x			
Çifteler				x
Çukurhisar				x
Dinek	x			
Doğançayır				x
Dümrek				x
Esk. Merkez				x
Gümele	x			
Günyüzü				x
Han	x			
İnönü	x			
Karapazar	x			
Kayı	x			
Kaymaz				x
Kırka	x			
Kızılınlar				x
Koyunağıllı	x			
Kümbet				x
Mahmudiye				x
Mihallıççık				x
Seyitgazi				x
Sivrihisar	x			
Türkmentokat	x			
Yunusemre	x			

ortakların çeşitli amaçlarla (genel kurul toplantısına katılmak, kredi almak, kredi vermek, yeni gelişmeleri öğrenmek gibi) bir araya gelmeleriyle de endirekt etkide bulunmaktadır. Yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde yukarıdaki amaçlarla bir araya gelen kooperatif ortaklarının, yeni tohum çeşidi, yeni girdi kullanımı gibi konularda birbirlerinden bilgi alışverişinde bulundukları görülmüştür.

Tablo 22. Son Yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Getirilen Yeni Bir Girdiye Karşı Ortakların Tutumunun Kooperatiflere Göre Dağılımı

Ortakların Tutumları	Kooperatiflerin Dağılımı	
	Sayı	%
Şiddetle Kullanmak İstiyorlar (Meraklılar)	14	50
Kullanmaktan Çekiniyorlar	1	4
Yeni Bir Girdi Onların Dikkatini Bile Çekmiyor	-	-
Hemen Kullanmak İstemiyorlar (Önce Başka Birisinin Denemesini İstiyorlar)	13	46
T O P L A M	28	100

Netice olarak söylemek gerekirse girdi ve üretim tekniğinin modernleşmesi konusunda bölgedeki kooperatiflerin birçok etkinlikleri olmuştur. Bunu birim kooperatifin faaliyet alanı için düşündüğümüzde kooperatifin o yöreye transfer yoluyla yenilik tedarik ettiğini ve yaydığını görüyoruz.

II- TARIMSAL EĞİTİM KONUSUNDA TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin eğitim konusundaki faaliyetlerini anlamak için yapılan ankette eğitim ile ilgili sorular da konulmuştur. Eğitim faaliyetlerini yapabilecek yapının mevcut olup olmadığını anlamak için sorulan "Kooperatifinizde çiftçiyi yeni teknikler konusunda eğitecek teknik kadronuz var mı?" sorusuna kooperatiflerin hepsi "hayır" cevabını vermişlerdir. Diğer yandan "Kooperatifinizin hizmet verdiği yer eğitim çalışmaları için uygun mudur?" sorusuna tablo 23'den de görüleceği gibi bölgedeki toplam kooperatiflerin % 60'ı (17) uygun olduğunu % 40 (11) i ise uygun olmadığını söylemiştir.

Tablo 23. Kooperatiflerin Hizmet Verdiği Yerlerin Eğitim Çalışmaları İçin Uygun Olup Olmadıkları

Uygun Olup Olmadığı	Kooperatif Sayısı	%
Uygun	17	60
Uygun Değil	11	40
T O P L A M	28	100

Anket sonucundan da anlaşılabacağı gibi bütün kooperatiflerde eğitim için personel sorunu yanında % 40'ın da yer sorunu mevcuttur.

Kooperatif ortaklarının meslekleriyle ilgili konularda eğitim ihtiyacının olup olmadığını öğrenmek için "Eğer kooperatifinizde veya üst kuruluşlarınızda (Bölge veya merkez birliğinizde) teknik kadro (Veteriner, Ziraat, Makina ve kimya mühendisliği ya da teknisyenlik) oluşturulsa ortakların faydalanma derecesi ne olur" sorusuna, tablo 24'de de görüleceği gibi kooperatiflerin % 64'ü (18) çok faydalanırlar % 28'i (8) az faydalanırlar ve kalan % 8'i (2) hiç faydalanmaz şeklinde cevap

vermişlerdir. Bu durumda kooperatiflerin çoğu faydalanabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 24. Kooperatiflerde veya Üst Birliklerinde Teknik Kadro Oluşturulması Halinde Ortakların Faydalanma Derecesinin Nasıl Olacağı

Ortakların Faydalanma Derecesi	Kooperatif Sayısı	%
Çok Faydalanırlar	18	64
Az Faydalanırlar	8	28
Hiç Faydalanmazlar	2	8
T O P L A M	28	100

Bölgedeki tarım kredi kooperatiflerinin girdi yanında onun nasıl ve ne şekilde kullanılacağı konusunda faaliyeti yoktur. Sadece ortakların kooperatif çalışmaları amacıyla biraraya geldiklerinde birbirlerinden ya da kooperatif yöneticisine sorarak öğrendikleri görülmüştür.

Tablo 25. Kooperatif Yöneticilerinin Ortaklara Hangi Konularda Rehberlik Ettikleri

K o n u l a r	Kooperatif Sayısı	%
Kredinin Kullanılışı	22	78
Yatırımcılık, Muhasebecilik, Pazarlama, Bankacılık	4	14
Tarımsal Üretim Metot ve Teknikler Konusunda	8	28
Genel Konularda	9	32

Bölgedeki tarım kredi kooperatifleri yöneticilerine "Ortaklara hangi konularda rehberlik ediyorsunuz?" sorusuna kooperatiflerin % 78'i kredinin kullanışı(3), % 14'ü yatırımcılık, muhasebecilik, pazarlama ve bankacılık, % 28'i Tarımsal üretim metod ve teknikler konusunda, % 32'si de genel konularda ortaklarına rehberlik ettiklerini belirtmişlerdir (Tablo 25).

Görüldüğü gibi kooperatif yöneticisi birçok konularda ortaklarına rehberlik etmektedir. Diğer yandan kooperatif yöneticileri, gelişmiş teknikleri uygulayan çiftçilerden almış olduğu bilgileri diğer çiftçilere aktarmakta ve ortakların yeni teknikleri uygulamasından doğan sorunların ilgili kuruluşlarca ele alınmasını sağlamakla da eğitim yapmış olmaktadırlar.

Kooperatifler çalıştıkları yerlerde ortaklarının faydalanabileceği kitap, gazete, dergi vb. gibi kaynakları bulundurmakla da ortaklarının eğitimine katkıda bulunmuş olmaktadırlar. Bunun için "Kooperatifinize ortakların meslekleriyle ilgili (tarım, ormancılık, hayvancılık, kooperatifçilik vb.) konularda kitap, gazete, dergi, mecmua, broşür geliyor mu?" sorusuna toplam kooperatiflerin % 43'ü "geliyor", % 57'si "gelmiyor" cevabını vermiş-

Tablo 26. Kooperatiflere Ortakların Meslekleriyle İlgili Kitap, Gazete, Dergi, Mecmua ve Broşür'ün Gelip Gelmemesi Durumu

Kooperatifler Tarafından Verilen Cevaplar	Kooperatif Sayısı	%
Gelıyor	12	43
Gelmiyor	16	57
T O P L A M	28	100

(3) Tablo 25'in incelenmesiyle de görülebileceği gibi her kooperatifin bir veya birden fazla konuda ortaklarına rehberlik ettiği gözden uzak tutulmamalıdır.

tir (Tablo 26). "Gelen bu kaynakların ortaklar tarafından nasıl okunduğu" sorulduğunda "kooperatife geldiklerinde okuyorlar" "kooperatif yöneticisi bunları okuyarak yeri geldiğinde ortaklara aktarıyor" "Ortaklar emanet olarak evinde okuyor" şeklinde cevaplar alınmıştır.

III- BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ORGANİZE OLMAMIŞ TARIMSAL KREDİ VE PAZARIN OLUMSUZ TOPLUMSAL SONUÇLARININ GİDERİLMESİNDE ETKİLERİ

1. Organize Olmamış Tarımsal Kredi Karşısında Tarım Kredi Kooperatifleri

Bilindiği gibi tarım kredi kooperatiflerinin asıl amacı ortakların kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu nakti kredi olabileceği gibi aynı kredi de olmaktadır. Yapılan görüşmelerde kooperatiflerin 1963 yılına kadar nakti kredi, 1963 yılından sonra da aynı kredi vermeye başlamışlardır. Bugün kredinin büyük bir kısmı aynı kredidir. Kooperatiflerin aynı kredileri artırmaları tarımda girdilerin modernleşmesini dolayısıyla tarımsal gelişmeyi sağlamışlardır. Aynı kredinin kontrolü diğer krediden daha kolay olduğundan diğer krediden daha etkili olmaktadır.

Resmi kredi kaynakları yanında resmi olmayan kredi kaynakları da vardır. Bunlar aracı, tefeci, yüksek faizle borç veren kimselerle akrabalarlardır. Bölgede yapılan araştırmaya göre, mevcut kooperatiflerin % 43'ünün bölgesinde aracı, tefeci ve yüksek faizle borç verenlerin var oldukları anlaşılmaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin kredi etkinliği ile diğer kaynakların kredi etkinliğini karşılaştırdığımızda, kooperatiflerin tarımsal gelişmeye daha etkili oldukları görülmektedir. Bölgede yapılan ankette aracı ve tefecilerin bulunduğunu

söyleyen kooperatiflerin % 83'ünde nakit bazan de aynı kredilerin nişan, düğün, hastalık, kaza vb. ihtiyaçların giderilmesi için, %17'sinde de kuraklık, su baskını, don gibi kötü hava şartlarından ortaya çıkan mağduriyeti ortadan kaldırmak amacıyla verildiği belirtilmiştir. Oysa tarım kredi kooperatiflerin kredileri üretimi artırmak için kullanılmaktadır.

Kredilerin geri ödenmesinde kooperatif kredilerinin diğer kaynaklara göre daha kolay koşullar ileri sürdükleri görülmüştür. Diğer yandan kooperatif kredileri üretimi arttırmak için verildiklerinden geri dönmesi daha çabuktur. Diğer krediler üretimi arttırmadıkları için geri dönüşü de güçleşmektedir. Bunun için de küçük toprak sahiplerinin toprağını kaybetmesine bile neden olabilmektedir.

Yapılan ankette bölgedeki kooperatiflerin hiçbirinde borcundan dolayı ortağın toprağı satılmamış ya da kiraya verilmiştir. Bölgedeki kooperatiflerin % 18'inde dolu, su baskını, kuraklık, donma gibi kötü hava şartları nedeniyle son on yılda 5 kez kooperatif borçlarının ertelendiği tespit edilmiştir. Bu da kooperatiflerin ortaklarını borçlarından dolayı aracı, tefeci gibi güç durumunda bırakmadıklarını göstermektedir.

Yapılan ankette aracı ve tefecinin bulunduğunu söyleyen 12 kooperatif, "Geçmiş yıllara göre aracı ve tefeci miktarında değişme var mı?" sorusuna 10 kooperatif (% 83) "evet" 2 kooperatif (%17) "hayır" cevabını vermiştir. Diğer yönden aracı ve tefeci miktarının değiştiğini söyleyen 10 kooperatiftan 8'i (% 80) değişimin azalma, 2'si (%20) de artma yönünde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca tefecinin bulunduğunu söyleyen 12 kooperatif, "Kooperatifinizin kredi ve pazarlama faaliyetlerinden sonra çevredeki aracı, faizci ve tefecilerin köy üzerinde etkinlikleri ne oldu?" sorusuna 5 kooperatif (% 42) "değişmedi", 7 kooperatif (% 58) ise "azaldı" cevabını vermiştir.

Görüldüğü gibi aracı ve tefecilerin bulunduğu kooperatiflerin çalışma alanlarında aracı ve tefeci miktarında ve köy üzerindeki etkilerinde bir azalma olmuştur.

2. Organize Olmamış Tarımsal Pazar Karşısında Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarımsal üreticilerin çeşitli ihtiyaçlar için başvurduğu kredi kaynaklarından birisi de tüccarlardır.

Bunlar tarımsal üreticilerle kredi anlaşması yaparken mal alışverişinin de yapılmasını zorlarlar. Bu durumda üretici malını ucuz satmak, alacağı malı da pahalı almak zorunda kalmaktadır. Böylece tarımsal üretici tüccara bağımlı olmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri, kredi ve pazarlama faaliyetleriyle organize olmamış kredilerde olduğu gibi pazarı da etkilemeye çalışırlar. Bunun için tarım kredi kooperatifleri ortakların ürünlerini değerlendirirler ve onların pazardan alacakları girdileri daha ucuz ve elverişli koşullarla tedarik ederler.

Tablo 27. 1982+1983 Yıllarında Bölgedeki T.K.K.'nin Pazarladıkları Ürün ve Miktarı (Kooperatif Ortaklarının)

Kooperatifler	Ürün	Miktar (Kg)
Alpu	Arpa	178.510
Beylikahır	"	134.486
Kaymaz	"	695.000
T O P L A M		1.007.996

Araştırma bölgesindeki tarım kredi kooperatiflerinin ortakların ürünlerini değerlendirme faaliyetleri yeni yeni başlamıştır. Yapılan anket çalışmasıyla tablo 27'de de görüldüğü gibi

toplam 28 kooperatiften 3'ünde (% 11) son iki yıldır (1982-1983) ortakların arpa ürünlerininideğerlendirdikleri (pazarladıkları) görülmüştür.

Bölgedeki kooperatiflerin ortakların ürünlerini değerlendirmenin yanında onlara girdi sağlamakla girdi pazarını etkiledikleri görülmektedir.

Sunf gübre, ıslah edilmiş tohum, mücadele ilacı gibi girdilerden başka tarımsal araç, gereç ve bazı tüketim mallarını toptan alarak ucuza ve elverişli koşullarla ortaklara sunmaktadırlar. Suni gübre ve ıslah edilmiş tohum gibi girdileri pazarlamakla fiyat konusunda pek etkili olamamaktadırlar. Çünkü bunların fiyatının ve üretiminin tesbitinde devlet etkili olmaktadır. Fakat diğer girdilerin üretimi ve fiyatı serbest rekabet piyasasına bağlı olduğu için satış fiyatında ve üretiminde kooperatifler etkili olmaktadır. Çünkü üretici firma sayısı fazladır. Bu da kooperatiflere hangi firmadan mal alacağı konusunda seçim hakkı vermektedir. Araştırma bölgesindeki kooperatiflerin bölge düzeyinde bütünleşmiş olmaları pazarlık gücünü arttırmaktadır. Yapılan ankette kooperatiflere "Kooperatifinizin ortaklarına gübre, yem, ilaç, tohumluk, araç, gereç vb. gibi girdileri hangi fiyattan veriyor" sorusuna bütün kooperatifler "piyasa fiyatına göre ucuz veriyor" cevabını vermiştir. Diğer yünden kooperatife ortak olmayanların da kooperatife bedelini peşin ödemek kaydıyla aynı fiyattan alabildikleri bildirilmiştir.

Yapılan anket çalışmasında Tablo 28'de de görüleceği gibi araştırma bölgesindeki 28 kooperatif 1978-1983 yılları arasında ortaklarına 100 traktör, 380 pulluk, 615 Mibzer, 1077 traktör römorku, 256 ilaç makinası, 351 Gübre makinası, 689 motopomp, 585 kazayağı, 153 harman makinası yanında tırmık, sulama borusu, mazot tankı, motorlu testere, tesfiye küreği, ekin biçme makinası, elavator ve traktör kabini pazarlamışlardır. Bedelini kooperatifin açtığı kredi ile ödeyen ortaklar gelişmiş araç ve gereçleri

Tablo 28. Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1979-1983 Yılları Arasında Ortaklara Verdiği Araç Gereç Miktarı

Kooperatifler	A r a ç G e r e ç l e r								
	Trak-tör	Pul-luk	Mib-zer	Traktör Römorku	İlaç Mak.	Gübre Mak.	Moto-pomp	Kaza-yağı	Harman Mak.
Alpu	3	40	51	93	17	28	62	35	29
Ayvalı	-	-	29	36	4	31	21	19	7
Bardakçı	11	2	18	22	-	-	25	34	16
Beylikahır	-	73	49	34	32	20	102	94	-
Bozan	-	6	9	29	4	15	37	9	-
Çifteler	-	-	8	8	4	2	30	-	-
Çukurhisar	4	16	19	26	13	16	24	16	11
Dinek	4	2	-	7	30	-	11	4	8
Doğançayır	-	4	8	3	2	-	24	-	-
Dümrek	30	25	26	45	3	-	11	6	3
Esk. Merkez	7	15	24	12	21	24	37	46	-
Gümele	-	1	-	2	-	-	12	-	-
Günyüzü	3	46	30	39	3	15	15	52	-
Han	1	2	-	5	-	4	3	4	26
İnönü	-	24	28	40	5	41	37	37	-
Karapazar	3	16	39	37	23	33	30	24	6
Kayı	7	11	22	13	13	7	13	14	15
Kaymaz	2	39	66	40	35	43	46	52	-
Kırka	4	3	28	53	9	-	15	8	-
Kızılınler	2	9	17	30	-	10	8	11	8
Koyunağılı	2	6	10	11	3	3	4	26	12
Kümbet	7	1	-	15	4	-	22	7	12
Mahmudiye	1	3	7	10	3	2	9	-	-
Mihallıççık	-	19	26	32	6	5	36	27	-
Seyitgazi	-	2	10	15	11	15	20	24	-
Sivrihisar	-	2	14	10	2	-	6	-	-
Türkmentokad	9	2	34	18	4	15	19	35	-
Yunusemre	-	11	53	45	1	22	2	11	-
T O P L A M	100	380	615	1077	256	351	689	595	153

kredi güvencesiyle rahatça deneyebilmektedirler. Herşeyden önce kooperatifin onlara yaramayacağı araç gereci getirmeyeceği kanısı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu araç gereçlerden başka bazı kooperatifler (Beylikahır T.T.K. Yunusemre T.T.K.) ortaklarına yemlik yağ pazarlaması yapmaktadırlar.

Ortakların tarımsal üretimi arttırıcı çeşitli girdi ve araç gereci kooperatif kredisi ve aracılığı ile alması kooperatiflerin kredi ve aracılık yoluyla ortakların üretimi arttırıcı girdi ve araç, gereç ihtiyacını karşılaması hem verimi artırıp gelir seviyesinin yükselmesine neden olacak hem de tüccara olan bağımlılığı azaltacaktır.

Ortakların kendisinden ayrılmasını istemeyen tüccar ve aracılar değişmeyi istemediklerinden kooperatifin bu ana fonksiyonunu engellemeye çalışmaktadırlar. Nitekim anket ile bölgedeki kooperatiflere "tüccar, aracı ve tefeciler kooperatifinizi nasıl görüyorlar?" şeklinde sorulan soruya 13 kooperatiften 8'i kötülüyorlar; 3'ü kooperatifin yıkılması için çaba harcıyorlar, 2'si de kooperatife karışmıyorlar şeklinde cevap vermişlerdir.

IV- TARIMDA YERLEŞİMİN DÜZENLENMESİNDE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Araştırma bölgesinde idari bakımdan köy kanunu uygulandığı yerleşme birimi sayısı 402'dir. Yine aynı bölgede köy-altı denen az haneli yerleşme birimleri vardır. Mevcut Tarım Kredi Kooperatifleri sayısına göre yerleşme birimleri sayısının fazla olması, kooperatiflerin her yerleşme birimine değil, merkez sayılabilecek yerlerde kurulduğunu göstermektedir. Nitekim yapılan ankette araştırma bölgesindeki kooperatiflerin % 14'üne 1-5 köy bağlı olurken % 32'sine 5-10 köy, % 22'sine 10-15 köy, % 32'sine de 20-25 köy bağlıdır(Tablo 18). Bu durum hem kooperatiflere iktisadi yaşayabilirlik için yeterli büyüklük hem de

küçük yerleşme birimlerini çeşitli hizmetler götüren kooperatif bünyesinde toplamaktadır.

Bu durumyla bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifleri, kırsal kesimdeki dağınık ve düzensiz yerleşmeyi önlemek için düşünülen "Merkez Köyler" projesinin kısmen uygulama aracı durumundadır.

§.2. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞE ETKİLERİ

I- YATAY HAREKETLİLİKTE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Bilindiği gibi yatay hareketlilik denince ilk akla gelen şey kırsal kesimden şehire göçtür. Araştırma bölgesinde yapılan ankette "kooperatifinizin bulunduğu ve bağlı olduğu köylerden şehire göç eden var mı?" şeklindeki soruya, kooperatiflerin % 61'i (17) "evet, % 39 (11) i "hayır" cevabını vermiştir. Diğer yandan "Kooperatif ile köyden şehire göç arasında bir ilişki var mı?" sorusuna, kooperatiflerin % 86'sı (24) "evet", % 14 (4) ü "hayır" cevabı vermiştir. Köyden şehire göç ile kooperatif arasında ilişki olduğunu söyleyenler kooperatiflerin yeni üretim girdilerinin kullanılmasını yaygınlaştırdığı için üretimin arttığını dolayısıyla gelirlerin de arttığı gerekçesiyle göçün kooperatifler tarafından azaltıldığını söylemektedirler. Ayrıca kooperatifler tarafından küçük toprak sahiplerine açılan kredilerin arttırılmasıyla göçün daha da azaltılabileceğini belirtmişlerdir.

Yapılan araştırma bölgedeki kooperatiflerin tarıma dayalı sanayi alanında yatırımlarının olmadığı, ancak bütünleşerek (dikey bütünleşme) oluşturdukları Merkez Birliğinin bu tür yatırımlara yeni yeni başladığı tespit edilmiştir.

Araştırma bölgesindeki kooperatiflere "Kooperatifinizin nasıl ve ne çeşit faaliyeti olursa göç olayı azalmış veya önlen-

miş olacaktır" şeklinde soru sorulduğunda kooperatiflerin hepsi kooperatifimiz istihdam ve gelir arttırıcı tarıma dayalı yatırımlar yaparsa sosyal hizmetler konusunda tesis ve imkânlar sağlarsa (sağlık, eğitim, haberleşme, konut, eğlence, spor vb.) pazarlama ve kredi konusunda yeterli bir hizmet sunarsa, sosyal güvence imkanı sağlarsa göç olayı azalmış veya önlenmiş olacaktır şeklinde cevap vermişlerdir.

Şimdiye kadar sadece aynî ve nakdî kredi veren tarım kredî kooperatifleri pazarlama gibi faaliyetlere de başlamasıyla çok amaçlı kooperatif özelliklerine sahip olmaya başlamışlardır. Bölgedeki kooperatiflere "Kooperatifinizin gittikçe çok amaçlı olması kooperatifin bulunduğu yöre için gerekli midir" sorusuna bütün kooperatifler "evet" cevabını vermişlerdir. Bundan da anlaşılıyor ki kooperatiflerin bulunduğu yörelerde çok amaçlı kooperatife ihtiyaç vardır. Bu kooperatifler ortakların daha başka ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmesi halinde göçün nedeni olan köy-şehir farkları azalmış olacaktır. Diğer yönden ihtiyaçların kooperatif tarafından karşılanması köy ile şehir arasındaki geliş gidişleri de azaltmış olacaktır. Zaten şimdiki faaliyetleriyle de bunu az da olsa sağlamış durumdadırlar. "Kooperatif kurulduktan sonra ya da faaliyetlerini geliştirdikten sonra köy ile şehir arasındaki ilişkiler ne yönde gelişti" sorusuna bütün kooperatifler "azalma" olduğunu, sebebinin de ortakların daha önce şehirden aldığı şeyleri kooperatiftan alması olduğunu söylemişlerdir. Böylece kooperatifler ortakların şehire daha az gitmesine neden olmuşlardır. Konunun başka bir yönü de kooperatiflerin birden fazla köye hizmet götürmesi, dolayısıyla köyler arasındaki ilişkileri artırması ve üreticilerin kaynaşmasına neden olmasıdır. "Kooperatif köyler arasındaki ilişkileri etkiledi mi?" sorusuna bütün kooperatifler "etkiledi" cevabını vermiştir. Sebebinin ne olduğu sorulunca da "Kooperatife bağlı köylerdeki ortakların kredi almak, yatırmak ve diğer tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için zaman zaman kooperatifte karşılaşmaları" şeklinde cevap vermişlerdir.

II- DIKEY HAREKETLİLİKTE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ

Bölgedeki tarım kredi kooperatifleri ortakların bir üst gelir dilimine yükselmesine neden olmuştur.

Kooperatiflere "Kooperatif, ortakların gelirlerini değiştirdi mi?" sorusuna hepsi "evet" cevabını vermiştir. "Sebebinin kısaca belirtiniz?" dendiğinde de cevap verenler aşağıdaki şekilde belirtmişlerdir. Kooperatif sayesinde,

- Verimin yükselişinden
- Peşin para bulup alamadığı girdileri kısa ve orta vadeli kredilerle karşıladığından
- Modern makine, mücadele ilacı ve ıslah edilmiş tohum kullanmasından
- Tarımsal üretim konusunda ortaklara yenilik götürdüğünden
- Hizmeti yerinde sunduğundan
- Modern tarıma yönelmesini sağlamada katkısı olduğundan.
- Her türlü bilgi ve diğer imkanları zamanında karşıladığından
- Çeşitli girdi ve kredi tedarikinden ve bunları sağlama kolaylığından
- Teknik araç, gübre ve sertifikalı tohumluk ile sanayi yemi gibi girdileri kredi yoluyla sağladığından
- Kredi verme ve ödemede kolaylık sağladığından
- Tarımsal araç ve gereçleri elverişli şartlarla ortakların istifadesine sunması ve tarım teknolojisinde meydana gelen gelişmeleri anında ortakların bilgisine sunduğundan.

Yapılan ankette tespit edilen cevaplardan da anlaşılacağı gibi kooperatiflerin tüm faaliyetleri doğrudan gelirlerin artmasına neden olmaktadır.

Ş.3. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN ÖNDERLİK KONUSUNDAKİ ETKİLERİ

Bilindiği gibi kırsal kesimin toplumsal değişmesinde önderlerin rolü büyüktür. Tarım Kredi kooperatifleri, Müdür ya da büro personeliyle resmi önder niteliği taşımaktadır. Diğer yönden çevredeki gizli kalmış önderler kooperatif yönetimine girerek köy toplumsal değişmesinde etkili olmaktadır.

Kooperatif Müdürleri uzun yıllar aynı yerde görev yapmakta çevrenin ve ortakların sosyo-ekonomik durumunu öğrenmektedirler. Nitekim yapılan ankette "Ortakların yüzde kaçının sosyal ve ekonomik durumlarını biliyorsunuz?" sorusuna kooperatif yöneticileri ortalama olarak % 75'ininkini "biliyoruz" cevabını vermişlerdir. Diğer yönden köyde gizli kalmış önderler kooperatif yönetimine girerek önderlik faaliyetlerini orada gösterirler bunların arasında emekli öğretmen, subay, astsubay, işçi de vardır. Yapılan ankette "Üst birlik temsilciliklerinde yönetim ve denetim kurulumunda memur ve işçi emeklisi var mıdır?" sorusuna tüm kooperatiflerin % 22'si "evet" cevabını vermiştir.

Bu durumda kooperatif müdürleri de kooperatife bağlı köylerde önder durumuna çıkmışlardır. Yani köylerdeki mevcut önderlere kooperatif müdürleri de katılmıştır.

Ş.4. BÖLGEDEKİ TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN AİLE BİÇİMİ VE AİLE İLİSKİLERİNE ETKİLERİ

Yapılan araştırmada bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin

ortakların gelirlerini artırdığı ortaya çıkmıştı(5). Bilindiği gibi gelir düzeyi, aile yapısının farklılaşmasına neden olan en önemli etkidir(6). Bu durumda gelirleri artan kooperatif ailelerde parçalanma olmamaktadır. Çünkü gelir seviyesinin yükseldiğini gören geniş ailenin bireyleri dışarıya işçi olarak gitme yerine ailede kalmayı tercih etmektedirler.

Bölgedeki kooperatifler aile içi ilişkilerde de değişimlere neden olmuştur. Kooperatifler çoğunluk yönetim sisteminin aileye de girmesini sağlayarak, babanın otoriter gücünü zayıflatmışlardır. Çünkü aile reisi yanında çocuklar da kooperatife üye olmaktadır. Yapılan araştırmada ortak sayısının aile sayısından 854 fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki her aileden bir kişiye bazı ailelerde birden fazla kişi kooperatife ortak olmuştur. Bu da erişkin çocukların kooperatife üye olduğunu göstermektedir. Kooperatife üye olan çocukların, aileyi baba ile birlikte temsil etmesi, karar almada çocuğun da etkili olduğunu göstermektedir.

(5) Bkz.: Üçüncü Bölüm, İkinci Kısım, s.40.

(6) Bkz.: İkinci Bölüm, İkinci Kısım, s.35.

S O N U Ç

Çeşitli ekonomik ve toplumsal ihtiyaçları gidermek amacıyla karşılıklı yardım ve dayanışma temeline dayalı olarak kurulan kooperatifler, Endüstri döneminin ekonomik ve toplumsal bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Çeşitli ekonomik ve toplumsal sistemlere kolayca uygulanabilen bir yapıya sahip olmaları nedeniyle de yaygınlaşarak evrensel boyutlara ulaşmışlardır.

Bugün hemen her alanda kooperatifçilik uygulamalarına rastlamak mümkündür. Ancak kooperatifçiliğin yapısı dolayısıyla en çok uygulanan alan olarak tarım kesimi gösterilebilir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de tarımsal kooperatifçilik genel kooperatifçilik içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Konu gelişmekte olan ülkeler açısından ayrı özellik arz etmektedir. Bu ülkelerdeki tarımsal kesim, teknik bilgi, kredi ve üretim gereçlerinin azlığı; ulaştırma düzeninin ve pazarın yetersizliği; ekilebilir topraklardan istenilen biçimde yararlanamama gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların çözümünde ekonomik ve toplumsal yararlar sağlayan tarımsal kooperatifler, en önde gelen çareler arasında görülmektedir. Gittikçe yaygınlaşmasıyla beraber bu kooperatifler, doğuşundan bu yana fazla değişmeyen bir dizi ilkelere

bağlı kalmışlardır. Aynı kesim içinde ihtiyaçların çeşidine göre kurulan kooperatifler, karşıladıkları ihtiyaca göre adlandırılmaktadırlar. Bunun yanında birden fazla ihtiyacı karşılayan çok amaçlı tarımsal kooperatiflerin kurulduğu da görülmektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tarımsal kesim çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Toprak-insan ilişkilerinin bozuk olması ve bunun sonucu olarak küçük işletmelerin gittikçe yaygınlaşması, üreticilerin girdi kullanma ve ürün değerlendirme gibi konularda yetersiz güce ve bilgiye sahip olması, aracı ve tefeci gibi menfaat kurumlarının ortaya çıkması ülkenin tarım sektöründe çalışanların temel sorunları olmaktadır. Bütün bu sorunların çözümünde de tarımsal kooperatifler, ülkemizde önemli bir araç olarak görülmektedir.

Türk kooperatifçilik hareketinin temelinde kökü çok eskilere dayanan ekonomik ve toplumsal dayanışmalar yatar. Bunların başlıcaları İmece, Ahi Birlikleri, Gedik ve Loncalardır. 1863'de Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları diye adlandırdığı tarım kredi örgütünün kurulmasıyla kooperatifçilik yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu gelişme Cumhuriyetin ilânından sonra da devam etmiş, nihayet 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri" Kanununun çıkmasıyla dayeni boyutlara ulaşmıştır. Daha sonra 1963'ü izleyen yıllarda Anayasa ve kalkınma planlarına girerek kooperatifçilik bugünkü şeklini almıştır.

Bugün ülkemiz tarım kesiminin önemli bir unsuru haline gelen tarımsal kooperatifler, faaliyetleriyle söz konusu kesimin toplumsal değişmesini gittikçe etkiler duruma gelmişlerdir. Nitekim Eskişehir Bölgesindeki tarımsal kooperatiflerden sadece Tarım Kredi Kooperatifleri ele alınarak yapılan anket uygulaması da bu görüşteki isabeti ortaya koymuş bulunmaktadır.

Yapılan anket uygulamasına göre bölgede Tarım Kredi Kooperatifleri girdi ve üretim tekniğinin modernleşmesi konusunda

Üreticilerin en yakın kuruluşu haline gelmişlerdir. Özellikle tarımsal üretimde modern girdi olarak kabul edilen sunf gübre, ıslah edilmiş tohum, tarımsal mücadele ilacı ve sunf yemin bölgede ilk kez kullanılması sağlamışlardır. Ayrıca bu bölgedeki tarım kesimini yeniliğe açık hale getirmişlerdir. Bu durum da kooperatiflerin, yeniliklerin kırsal kesime iletilmesi ve yaygınlaşması konusunda etkili olduklarını ortaya koymaktadır.

Bölgedeki kooperatiflerin düzenli ve sürekli eğitim çalışmaları olmakla beraber, Tarım Kredi Kooperatifleri tarımsal eğitim konusunda ortaklarına dolaylı yoldan yardımcı olabilmışlerdir. Ortakların çeşitli amaçlarla kooperatiflere gelmeleri, hem birbirlerinden bilgi alışverişi yapmalarını hem de kooperatif yöneticilerinin çeşitli konularda kendilerine yardımcı olmalarını sağlamıştır. Ayrıca bu konuda kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri binada ortakların meslekleriyle ilgili dergi, gazete, broşür, kitap bulundurmaları, ortakların zaman zaman bunlardan faydanarak bilgi edinmelerini sağlamıştır.

Tarım Kredi Kooperatifleri bölgede kredi ve pazarlama faaliyetleriyle, organize olmamış kredi ve pazarın olumsuz toplumsal sonuçlarını da gidermektedirler. Çünkü üreticilerin kredi ve pazar ihtiyacı karşısında ortaya çıkan aracı ve tefeci gibi kurumlaşmış menfaat gruplarının bu ihtiyacı üretici açısından elverişsiz koşullarla karşılaması, bir taraftan tarımsal gelişmeyi sınırlarken diğer taraftan da toplumsal değişmenin yönünü etkilemekteydiler. Bu duruma tepki olarak ortaya çıkan kooperatifler, aracı ve tefeci gibi menfaat gruplarının bu konudaki etkinliklerini azaltmıştır. Çünkü kooperatiflerin üreticiye sağladığı kredi ve pazar koşulları, aracı-tefecici gibi gruplara göre daha fazla üretici lehinedir.

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin her yerleşim birimi yerine, belirli merkezlerde kurulmaları ve çevredeki küçük ve dağınık yerleşim birimlerinin bu kooperatiflere bağlı olmaları,

hem bağılı olan bu yerleşim birimlerinin kooperatif faaliyetlerinden ekonomik olarak faydalanmalarını sağlamakta, hem de kalkınma planlarında kırsal kesimdeki dağınık ve düzensiz yerleşmeyi önlemek için düşünülen "Merkez Köyler" projesi için uygulama ortamı oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle kooperatifler, yerleşimin düzenlenmesinde etkili olabilmişlerdir.

Tarım Kredi Kooperatifleri faaliyetleriyle bölgede köy ile şehir arasındaki sosyo-ekonomik farkları azaltarak köyden şehire olan göçün kısmen de olsa azalmasına neden olmuşlardır. Diğer yandan kooperatife, birden fazla köyün bağılı olması köyler arasındaki ilişkiyi artırarak kaynaşmayı sağlamıştır. Kooperatif kurulmadan önce ortaklar bazı ihtiyaçlar için şehir merkezine gitmekteydiler. Bu ihtiyaçların kooperatif tarafından karşılanmaya başlamasıyla ortakların şehire gitme ihtiyacı azalmıştır. Konunun başka bir yönü de kooperatiflerin istihdam ve gelir artırıcı tarıma dayalı yatırımlar yapması, sosyal hizmetler (sağlık, eğitim, haberleşme, konut, eğlence, spor vb. gibi) konusunda tesis ve imkânlar sağlaması halinde köyden şehire göç olayının daha da önleneyeceği gerçeğinin ortaya çıkmasıdır. Kooperatif faaliyetleri sonucu tarımsal üretimde verimin, buna dayanarak da gelirlerin yükseldiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu da kooperatif ortağı üreticilerin bir üst gelir dilimine yükseldiğini göstermektedir. Sonuç bütünüyle düşünülrse tarımsal kooperatiflerin toplumsal hareketlilik konusunda etkili oldukları ortaya çıkmaktadır.

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifleri, toplumsal değişme ile yakından ilgili olan önderlik konusunda da etkili olmuşlardır. Hem ortaklar arasında gizli kalmış doğal önderleri ortaya çıkarak onların aktif hale gelmesine neden olmuş, hem de her yönüyle kuruluş olarak kooperatifler önderlik vasıfları kazanmışlardır. Sonuçta kırsal kesimde resmî, kurumsal ve doğal önderlikten başka yeni bir önderliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu önderlik, toplumun kendi içinden doğduğu için kooperatifin yeniliklerin yayılması konusunda diğerlerine göre daha az dirençle

karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Bu da kooperatiflerin önder olarak toplumsal değişimde ne kadar etkili olabildiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Bütün bunlardan başka Tarım Kredi Kooperatifleri, Bölgedeki aile yapısı ve aile içi ilişkilerde de değişmelere neden olmuştur. Kooperatifler aile gelirlerini artırdığı için ailelerin parçalanmasını önlemektedir. Çünkü gelir seviyesinin yükselmesi, göçün asıl nedeni olan köy-şehir farklarını azaltmaktadır. Diğer yandan kooperatife bir haneden birden fazla kişinin (baba-oğul) ortak olması ve kooperatifteki çoğunluk yönetim şeklinin aile yönetimini de etkilemesi ailede baba otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur.

Görüldüğü gibi Tarım Kredi Kooperatiflerinin çeşitli faaliyetleri sonucu bölgedeki toplumsal değişmeyi yakından etkilediklerinin tespiti, toplumsal değişmeye yön vermek istenildiğinde kooperatiflerin de araç olarak kullanılabileceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin kendine özgü yapısı ve özellikleri nedeniyle ortaya çıkan sorunları dikkati çekmektedir. Bunların çözümünde faydalı olacak hususları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

i. Herşeyden önce tarım kredi kooperatiflerinin kredi etkinliğini artırabilmek için finansman sorunu başta gelmektedir. Bunun için de kooperatiflere sürekli, istikrarlı ve yeterli finansman sağlayacak kaynak sağlanmalıdır.

ii. Ortaklar, kooperatifçilik ve meslekleriyle ilgili konularda gerek Devlet gerekse birim kooperatifler ve birlikler tarafından yürütülecek faaliyetlerle eğitilmelidir.

iii. Tarım kredi kooperatifleri ortakların gübre, zirai ilaç, iyi cins tohum, teknik bilgiler ve benzeri zorunlu ihtiyaç-

larını tam anlamıyla karşılayabilecek kuruluşlar haline getirilmelidir.

iv. Tarım kredi kooperatifleri ortaklarına belirli girdileri tedarik etmeleri yanında bu girdilerin kullanılmasını da öğretmelidirler. Yani girdi ile girdi kullanımı hizmeti birlikte gitmelidir. Bunun için de birim kooperatiflerinde veya birliklerde teknik hizmet servisleri oluşturulmalıdır.

v. Kooperatifçilik ve ortakların meslekleriyle ilgili konularda ortaya çıkan gelişmeleri takip edecek ve bunları ortaklara yayacak araştırma ve geliştirme birimleri oluşturulmalıdır.

vi. Ülke çapındaki tüm birim tarım kredi kooperatiflerinin birbiriyle ilişki kurmalarını sağlayacak faaliyetler başlatılmalıdır.

vii. Devlet, kırsal kesimin sosyal güvenliğinin sağlanması ve tarımsal vergileme gibi konularda tarım kredi kooperatiflerinden faydalanmalıdır.

viii. Kırsal kesime sosyal hizmetlerin götürülmesi ve yaygınlaştırılmasında bu kooperatifler bir araç olarak kullanılmalıdır.

F A Y D A L A N I L A N K A Y N A K L A R

- AÇIKALIN Ferit Kaya : "Sosyal Güvenlik ve Kooperatifler"
KOOPERATİFÇİLİK DER., S.26-26 (Temmuz-
Eylül, 1974).
- AKSÖZ İbrahim : Tarımsal Kredi, Atatürk Üni. Ya. No.
227, Erzurum, 1972.
- AKTAN Tahir : "Çevre Sorunları ve Türkiye Yaklaşımı"
ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSA-
Dİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DER.,
C.II, S.2 (Haziran, 1984).
- AKYOL İ. Cevat : "Kooperatif Eğitiminin Temel Prensi-
pleri" KARINCA DER., S.394 (Kasım, 1966).
- AKYOL İ. Cevat : "Kooperatif Hareketi", Ziraat Bankası
Kooperatifler Müdürlüğü Ya. No.38, An-
kara, 1967.
- AKYOL İ. Cevat : "Kooperatifçilikte Tamamlama
(Integration)" KOOPERATİFÇİNİN SESİ
DER., S.61 (1976).
- AKYOL İ. Cevat : "Sigorta Kooperatifçiliği", KARINCA
DER., (Aralık, 1966).
- AKYOL İ. Cevat : "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Koope-
ratifçilik Politikası Nedir? Nasıl Ol-
malıdır?", EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞME-
LER KARŞISINDA TÜRKİYEDE KOOPERATİFÇİ-
LİK POLİTİKASI, Türk Kooperatifçilik
Kurumu Ya. No.42, Ankara, 1980.
- ALTAN Ömer Zühtü : Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İş-
çilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Ko-
runması, E.İ.T.İ.A. Ya. No.147, Eski-
şehir, 1980.

- ALTAN Ömer Zühtü : Sosyal Politika (Ders Notları), Teksir, Eskişehir, 1983.
- ANTONI Antoin : "Note Sur Les Prencipes Coopératifs", LES PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967.
- ARAS Ali-ÇIKIN Ayhan : "Kooperatif Sektör ve Bu Sektörün Milli Ekonomilerdeki Yeri ve Önemi" KOO- PERATİFÇİLİK DER., S.28 (Nisan-Haziran, 1975).
- ARIOBA Çelik : "Tarımsal Kalkınmada Kooperatiflerin Önemi Üzerine Düşünceler", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XXVI, No.2 (Haziran, 1971).
- ARISOY Süleyman : "Türkiye'de Balıkçılık Kooperasyonu İl- keleri ve Sorunları", KOOOPERATİFÇİLİK DER., S.43 (Ocak-Mart, 1979).
- ARMAN Şimşek : "Teknoloji Aktarması ve Kooperatifler", S.506 (Ocak, 1979).
- ARMAN Şimşek : "Uluslararası Kooperatifler Birliği", KARINCA DER., S.394 (Ekim, 1969).
- ATALAY Beşir : Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırık- kale Araştırması), DPT. Ya. No.1917, Ankara, 1983.
- ATASAGUN Yusuf Saim : "Mithat Paşa ve Memleket Sandıkları", KARINCA DER., S.174 (Haziran, 1951).
- AYDIN Ahmet : "Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifleri", KOOOPERATİFÇİLİK DER., S.59 (Ocak-Mart, 1983).
- BARANSEL Atilla : "Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme", İST. ÜNİ. İŞL. FA. DER., C.3, S.2 (Kasım, 1974).
- BAŞAR Haşmet : Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Ku- ruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Ulu- dağ Üni. Ya. No.3-020-066, Bursa, 1983.
- BAŞKAYA Mesut-BİRERÇİN Mukbil : "İşgücü İhracı ve Köylerde Kooperatif- leşmenin Başarı Şartları", TARIMSAL KALKINMADA KOOOPERATİFÇİLİK, Türk Koope- ratifçilik Kurumu Ya. Ankara, 1966.
- BERBEROĞLU Necat : Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarım- sal Kredi Uygulaması, E.İ.T.İ.A. Ya. No.235/156, Eskişehir, 1981.

- BİLGİSEVEN KURTKAN Amiran : Genel Sosyoloji Kavramlar Nazariyeleri Bünye (Türkiyede Sosyal Tabakalaşma) Değişme ve Sosyal Gelişme, B.3, İstanbul, 1982.
- BİRERÇİN Mukbil : "Dış Ülkelere İşgücü Sevkinin Sosyal ve Ekonomik Hayatımızdaki Etkileri", SOSYAL SİYASET KONFERANSLARI XVIII, İstanbul, 1966.
- CAMBERT Max (Çev. Atilla BAYRAMGİL) : "Batı Almanya'da Makina Birlikleri", KARINCA DER., S.410 (Şubat, 1971).
- CEMALCILAR İlhan : Kooperatifçilik Bilgisi (Ders Notları) Teksir, Eskişehir, 1979.
- CERNEA Mihail (Çev. Ayhan ÇIKIN) : "Tarımsal Kooperatifçilik ve Ailede Yapısal Değişmeler", TABAN DER., S.35 (Nisan, 1978).
- COLOMBAIN Maurice-HIRSCHFELD André (Çev. M. Zafer ÜSKÜL) : "Rochdal Kurallarının Kalkınma Yolundaki Ülkelerde Uygulanmasının Sorunları ve Zorlukları", ESADER, C.IX, S.2 (Haziran, 1973).
- ÇIKIN Ayhan : Gelişmekte Olan Ülkelerde Kırsal Alanların Sanayileşmesi ve Kooperatifler, Ege Üni. Ya. No.439, İzmir, 1982.
- ÇIKIN Ayhan : "Yeniliklerin Benimsenmesi ve Yayılmasında Kooperatiflerden Yararlanma Olanakları", TARIM ve MÜHENDİSLİK DER., S.10 (Mart, 1983).
- ÇINAR Mine-SİLİER Oya : Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma, Boğaziçi Üni. Ya. No.165, İstanbul, 1978.
- DAVIES R.P.B. : "Kooperatifçilik ve Kalkınma", GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KOOPERATİFLER VE TÜRK TECRÜBESİ, Ankara, 1971.
- DERBİL Süheyp : "Kooperatifin Mahiyeti Önemi ve Ekonomideki Rolü", BİRİNCİ TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KONGRESİ, Ankara, 1945.
- DICARPO Porfirio (Çev. Ziya Gökalp MÜLAYİM) : "Rochdal Prensipleri", KARINCA DER., S.347 (Kasım, 1965).

- DIGBY Margaret
(Çev. Güngör URAS) : "Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Kooperatifleri", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Ankara, 1966.
- DÖNMEZER Sulhi : Sosyoloji, B.8, Ankara, 1982.
- EKİN Nusret : Endüstri İlişkileri, İst. Üni. İkt. Fa. Ya. No.436, İstanbul, 1979.
- ERDOĞAN H. Emre : "Balıkçılık Alanında Kooperatifleşme", KARINCA DER., S.548 (Ağustos, 1982).
- ERGİN Feridun : Para Siyaseti, İstanbul, 1966.
- ERKUL İhsan : Sosyoloji Dersleri, Teksir, Eskişehir, 1976.
- ERKUL İhsan : Sosyal Politika Dersleri, C.1, İstanbul, 1983.
- ERKUL İhsan : Türk İş Hukuku Dersleri 1475 Sayılı İş Kanunu ve Uygulaması, E.İ.T.İ.A. Ya. No.175, Eskişehir, 1977.
- Çev. EROL Ayhan : "Kalkınma Yolundaki Ülkelerin Sosyal ve İktisadi Gelişmelerinde Kooperatiflerin Rolü", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.21 (Ekim, 1967).
- EROL Hasan Tahsin : "Tarımsal Kooperatifler ve FAO", KARINCA DER., S.392 (Ağustos, 1969).
- ERZURUMLU M. Arıkan : "Kooperatif İşletmeleri ve Tarımsal Sigorta İşletmeleri", KARINCA DER., S.416 (Ağustos, 1971).
- FAUCHERRE Henry
(Çev. Selahaddin SÖZERİ) : Kooperatif, Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.4, Ankara, 1951.
- FAUQUET G.
(Çev. Arif Hikmet ÖZÜMERZİFON) : Kooperatifçilik Sektörü, İstanbul, 1948.
- FENSKE Leo J. : "Zirai Kooperatif Faaliyetlerinin Faydaları", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.6 (Temmuz-Eylül, 1965).
- FINDIKOĞLU Z. Fahri : Kooperasyon Sosyolojisi, İst. Üni. İkt. Fa. Ya. No.198, İstanbul, 1967.
- FINDIKOĞLU Z. Fahri : Türkiye'de Kooperatifçilik, İstanbul Üni. İkt. Fa. Ya. No.63, İstanbul, 1953.

- FREYER Hans
(Çev. Nermin ABADAN) : Sosyolojiye Giriş, Ank. Üni. SBF. Ya. No.233-215, Ankara, 1967.
- FROMONT Pierre : Economie Rural, Paris, 1957.
- GERAY Cevat : "Kırsal Alanda Ekonomik Yapı ve Toplum-
sal Değişmenin Boyutları", ANK. ÜNİ.
SBF. DER., C.XXXVI, No.3-4 (Eylül-Ara-
lık, 1982).
- GERAY Cevat : Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve
Kooperatifçilik, Ankara, 1981.
- GERAY Cevat : "Toplum Kalkınması Açısından Kırsal A-
landa Toprak-İnsan İlişkileri", REŞAT
AKTAN'A ARMAĞAN, Ank. Üni. SBF. Ya.
No.516, Ankara, 1982.
- GÖKER Süleyman : Kooperatif Sistem, Ankara, 1976.
- GÖNEN Mehmet : "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Sorun-
ları ve Çözüm Yolları", TÜRK KOOPERA-
TİFÇİLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Türk Ko-
operatifçilik Kurumu Ya. No.23, Ankara,
1980.
- GÜNEŞ Turan : Genel Tarımsal Pazarlama, Ank. Üni.
Zir. Fa. Ya. No.311, Ankara, 1968.
- GÜNEŞ Turan : "Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından
Milli Ekonomiye Katkıları", Türk Koope-
ratifçilik Kurumu Ya. No.49. Ankara,
1983.
- GÜRKAN Ülkü : "Sosyal Değişmeler", YAVUZ ABADAN'A AR-
MAĞAN, Ank. Üni. SBF. Ya. No.280. Anka-
ra, 1969.
- GÜVEN Ercan : Sosyal Politika (Ders Notları), Teksir,
Eskişehir, 1974.
- GÜVEN H. Sami : "Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak
Köy Kalkınma Kooperatifleri", AMME İDA-
RESİ DER., C.XV, S.2 (Haziran, 1982).
- HASSAN Ümit : "Tarımsal Kredi Sorunları-Özellikle
Tefecilik", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XXV,
No.4 (Aralık, 1970).
- HAZAR Nureddin : Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi
Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Ya.
No.1, Ankara, 1970.
- HAZAR Nureddin : "Rochdal İlkeleri Üzerinde Tartışmalar",
KOOPERATİFÇİLİK DER., S.8 (Ocak-Mart,
1966).

- HAZAR Nureddin : "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Ahi Birlikleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.119 (Ocak, 1981).
- HAZAR Nureddin : "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Esnaf ve Orta Sandıkları", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.120 (Mart, 1981).
- HAZAR Nureddin : "Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Lonca ve Gedikler", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.119 (Şubat, 1981).
- HAZAR Nureddin : "Yeni Kooperatifçilik İlkeleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.14 (Temmuz-Eylül, 1967)
- HELM C. Franz
(Çev. İlhan CEMALCILAR) : Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A. Ya. No.150/92, Eskişehir, 1979.
- HIRSCHFELD André
(Çev. M. Zafer ÜSKÜL) : "Fransız Tarım Kooperatifçiliğinin Evrimi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ÜZERİNE ÇEVİRİLER IV, E.İ.T.İ.A. Ya. No.140/86, Eskişehir, 1975.
- HIRSCHFELD André
(Çev. Oğuz ÇATALOĞLU) : Gelişen Ülkelerde Kooperatiflerin Önemi, Ege Üni. İkt. ve Tic. Bil. Fa. Ya. No.46/39, İzmir, 1973.
- HIRSCHFELD André : "Le Congrès de l'Alliance Coopérative Internationale", REVUE, DES ETUDES COOPERATIVES, No.147 (Paris, 1967).
- HULLE Van
(Çev. Celâl UZEL) : "Tarımsal Kooperatiflerde Toplulaşma", KARINCA DER., S.48 (Ocak, 1977).
- İNAN İ. Hakkı : "Ülkemizde Tarımsal Kooperatifçilik Modellerinin Kooperatifçilik Anlayışı Teorisi Açısından Eleştirisi", KARINCA DER., S.506 (Ekim, 1979).
- İSLİMYELİ Fenni : "Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatifleri", YÜZÜNCÜ YILDA TARIM KOOPERATİFÇİLİĞİMİZ, Ziraat Bankası Kooperatifler Müd. Ya. No.16, Ankara, 1963.
- KARACAN Ali Rıza : "Kooperatif Eğitiminin Dünya'da ve Türkiye'de Durumu, Türk Kooperatifçiliği İçin Eğitim ve Araştırmanın Önemi", İŞLETME DER., C.2, S.2 (1977).

- KARALAR Rıdvan : Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarımsal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler, E.İ.T.İ.A. Ya. No.176, Eskişehir, 1975.
- KAZGAN Gülten : "Şehirleri Akın ve İktisadi Değişme", İST. ÜNİ. İKT. FA. MEC. C.19, S.1-4 (Ekim, 1967).
- KAZGAN Gülten : Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983.
- KESSLER G. : Kooperatifçilik, İst. Üni. İkt. Fa. Ya. No.11, İstanbul, 1940.
- KETEN Mustafa : "Tarım Kredide ve Pazarlamada Kooperatifler", TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ VE KOOPERATİFÇİLİĞİMİZDEN BEKLENEN GELİŞMELER, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.44, Ankara, 1981.
- KIRAY Mübeccel Belik : Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara, 1964.
- KIRAY Mübeccel : "Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni Kendiliğinden: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması", TOPLUMBİLİM YAZILARI, Gazi Üni. İkt. İdr. Bil. Fa. Ya. No.7, Ankara, 1982.
- KIRAY Mübeccel : "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi: Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı", TOPLUMBİLİM YAZILARI, Gazi Üni. İkt. İdr. Bil. Fa. Ya. No.7, Ankara, 1982.
- KIRAY Mübeccel : "Türkiye'de Köy ve Köylü Sorununa Kalkınma Planlarının Yaklaşımı", TOPLUMBİLİM YAZILARI, Gazi Üni. İkt. İdr. Bil. Fa. Ya. No.7, Ankara, 1982.
- KIVANÇ Cemil : Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatif İşletmeleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.48, Ankara, 1982.
- KONAK Kezban Emek : Türk Tarımında Modern Girdi Kullanımı, Ege Üni. Ya. İzmir, 1978.
- KONGAR Emre : Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul, 1981.
- KONGAR Emre : "Toplum ve Toplumsal Değişme", HACETTEPE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ, C.1, S.2 (Ekim, 1969).
- KURTKAN Amiran : Köy Sosyolojisi, İst. Üni. İkt. Fa. Ya. No.243, İstanbul, 1968.

- KURTOĞLU Hüsnü : "Dış Ülkelerden Dönecek İşçilerimizin Toplum Kalkınmasındaki Muhtemel Rolleri ve Kooperatif İşgücünü Değerlendirme Projesi", SOSYAL SİYASET KONFERANSLARI, XVIII, İstanbul, 1966.
- LAILAW Alex F.
(Çev. Haluk UZEL) : 2000 Yılında Kooperatifler, Yol-Koop. Ya. No.7, Ankara, 1981.
- LAMBERT Max
(Çev. Atilla BAYRAMGİL) : "Batı Almanya'da Makine Birlikleri", KARINCA DER., S.410 (Şubat, 1971).
- LAMBERT Paul : "Historique Des Règles De Rochdale", LES PRINCIPES COOPERATIFS HIER OUJOURD' HUI DEMAIN, L'institut Des Etudes Coopératives, Paris, 1967.
- LARSON Anlowe
(Çev. Rıdvan KARALAR) : "Kooperatifçiliğin Evrenselliği", ESADER, C.IX, S.1 (Ocak, 1973).
- LEVY Yair
(Çev. Haluk UZEL) : "Kooperatifçilik ve Sendikalizmin Köy Şehir Dioloğuna Getirdikleri", KARINCA DER., S.359 (Kasım, 1966).
- LEVY Yair : "Principes Coopératifs et Pays en Voie de D2veloppement", REVUE DES ETUDES COOPERATIVES, No.147 (1967).
- MATHER Loys L.
(Çev. Rıdvan KARALAR) : "Kooperatifleşmenin İlkeleri İşlevleri ve Yararları, Geleneksel Model", ESADER, C.X, S.2 (Haziran, 1974).
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Ankara, 1975.
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : "Kooperatif İlkelerinin Tarım Kooperatiflerimizde Uygulaması", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Ankara, 1966.
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : "Toprak Reformu ve Kooperatifçilik", KOOPERATİFÇİLİK DÜNYASI DER., S.29 (Ağustos, 1973).
- NEF John D.
(Çev. Erol GÜNGÖR) : Sanayileşmenin Kültür Temelleri, İstanbul, 1970.
- NEUMARK F.
(Çev. Sabri ÜLGENER-Turgut TÜKEL) : Ekonomi Politikası Dersleri, C.1, İstanbul, 1945.

- NICOLAS Phippe : Les Caractères Statistique Distinctifs des Sociétés Cooperatives et le Role de la Cooperation Agricole dans L'economie Agro-Alimentaire Française, Montpellier, 1974.
- ORAL Cavit : "Küçük Çiftçinin Ekonomik Davranışı ve Kooperatifler", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.18 (Temmuz-Eylül 1968).
- OZANKAYA Özer : "Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.28, S.3-4 (Eylül-Aralık, 1973).
- OZANKAYA Özer : Toplumbilimine Giriş, B.4, Ankara, 1982.
- OSKAY Ünsal : Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Ank. Üni. SBF. Ya. No.316, Ankara, 1971.
- ÖZDEMİR Necdet : Kooperatifçilik, Ank. İ.T.İ.A. Ya. No.163, Ankara, 1981.
- ÖZGÜVEN Ali : Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üni. Ya. No. 3-001-005, Bursa, 1977.
- PASTANOĞLU Harun : "Eğitim", KARINCA DER., S.397 (Ocak, 1970).
- PASTANOĞLU Harun : "Kooperatifçilik Ne Zaman Doğdu?", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.19 (Ocak-Mart, 1973).
- PICKETT L.E. : "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Kooperatiflerin Gelişmesini Engelleyen Sebepler, Eğitim ve Öğretimin Rolü", GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KOOPERATİFLER VE TÜRK TECRÜBESİ, Ankara, 1971.
- RAMAEKERS M. Roger : "Les Principes Coopératifs En Belgique", LES PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967.
- REHBER Erkan : "Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Ekonomik Yapı ve Amaç", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.55 (Ocak-Mart, 1982).
- REYMOND Pierre : "Complément Au Rapport de la Fédénation National de la Coopéración Agricoles", LES PRENCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967.
- REYMOND Pierre : "Hes Principes Coopératifs et Leur Application dans la Coopéración Agricole", LES PRINCIPES COOPERATIFS HIER AUJOURD'HUI DEMAIN, Paris, 1967.

- SAYAR Leylâ : "Memleketimizde Köy Topluluklarının Ekonomik ve Sosyal Sorunlarının Halinde Kooperatifler", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, Ankara, 1967.
- SCHAARS Marvin A.
(Çev. Hüseyin POLAT) : "Tarımsal Kooperatifler Nedir? Ne Değildir?", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.3 (Ekim-Aralık, 1971).
- SERİM Timur : Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üni. Ya. No. D.15, Ankara, 1972.
- STEINER Hans
(Çev. Celâl UZEL-Haluk UZEL) : Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik ve Devlet, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.36, Ankara, 1975.
- ŞAHİN İrfan : "Türkiye'de Su Ürünleri Kooperatifleri", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.50 (Ekim-Aralık, 1980).
- TAN Nail : Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983.
- TAN Nail : "Türklerde İmece Geleneği", KOOPERATİFÇİLİK DER., S.30 (Ekim-Aralık, 1975).
- TAN Nail : "Türklerde Sosyal Dayanışma ve Kooperatifçilik", KARINCA DER., S.532 (Nisan, 1981).
- TEZCAN Mahmut : "Sosyolojik Yönden Köy", AMME İDARESİ DER., C.3, S.3 (Eylül, 1970).
- TOLAN Barlas : Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara, 1975.
- TUC Arif Nuri : "Çevre Sağlığı ve Çevre Sorunları", İKTİSAT VE SOSYAL BİLİMLER DER., C.II, S.2 (Aralık, 1981).
- TURHAN Mümtaz : Kültür Değişimleri, İstanbul, 1969.
- TÜRKDOĞAN Orhan : Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları B.2, Erzurum, 1977.
- TÜRKDOĞAN Orhan : Tarımsal Yenilik Tekniklerinin Yayılması, Federal Almanya Örneği, Atatürk Üni. Ya. No.321, Erzurum, 1973.
- TÜRKDOĞAN Orhan : Toplum Kalkınması, B.2, Erzurum, 1977.
- ÜNER Sunday : "Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler", HACETTEPE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DER., C.6, S.1,2 (1974).

Çev. Celâl UZEL-Halûk
UZEL

: Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmalarında Kooperatiflerin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No.15, Ankara, 1977.

UZEL Celâl

: "Kooperatif Eğitimi ve Tarım Kooperatifleri", TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİFÇİLİK, C.1, Ankara, 1967.

UZEL Halûk

: "FİPA Nedir?", KARINCA DER., S.350 (Şubat, 1966).

VALARCHE Jean

: L'économie Rurale, Paris, 1959.

VAIKO Laszio
(Çev. Rahmi ÖNEN)

: "Bugünün Kooperatif İlkeleri" KARINCA DER., S.345 (Eylül, 1965).

VAIKO Laszio
(Çev. Muzaffer UYGUNER)

: "ABD'de Kooperatifçilik Nasıl Başladı?", KARINCA DER., S.393 (Eylül, 1963).

YASA İbrahim

: "Toplum Kalkınması ve Köylerimizde Yardımlaşma Gelenekleri", ANK. ÜNİ. SBF. DER., C.XII, No.1 (Mart, 1962).

YİĞİTER Mennan

: "Ege Kooperatifçiliğinin Doğuşu", YÜZÜNCÜ YILDA TARIM KOOPERATİFÇİLİĞİMİZ, Ziraat Bankası Kooperatifler Müd. Ya. No.16, Ankara, 1963.

YİN Shu Sheng
(Çev. Fonilet ETE)

: "Az Gelişmiş Memleketlerde Kooperatif Hareketlerinin Özellikleri", KARINCA DER., S.328 (Nisan, 1964).

YÜCEL Asım

: Emek Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler, Ankara, 1980.

: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), DPT. Ya.

: Chronologie Cooperative, Information Cooperatives, Bureau International du Travail, No.2, Genève, 1973.

: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, DPT. Ya. No.1664, Ankara, 1979.

: İktisadi Rapor 1984, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Ya. No. 1984/6.

: Kırsal Kooperatifçilik, DBYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1977.

- : Kooperatif Sorunları Araştırması,
C.II-B, DPT. Ya. No.785-SPD. 183,
Ankara, 1969.
- : Kooperatifçilik Özel İhtisas Komisyo-
nu Raporu, DPT. Ya. No. 872-SPD.199.
- : Köy Kalkınmasında Köylüyle Beraber,
Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı,
Kooperatifler Genel Müdürlüğü Ya. An-
kara, 1983.
- : ORKÖY Grup Başkanlığı Faaliyet Raporu
1981.
- : "Orman İşletmeciliği ve Kooperatif İliş-
kisi", ORMAN KÖYLÜSÜ İÇİN KOOPERATİFÇİ-
LİK BİLGİLERİ, Orman Bakanlığı ORKÖY
Ya. Ankara, 1978.
- : Pankobirlik Faaliyet Raporu 1981.
- : REVUE DES ETUDES COOPERATIVES, S.176,
1974.
- : 22.6.1970 Tarihli Orman Köylerini Kal-
kındırma Kooperatifi Anasözleşmesi.
- : 12.2.1970 Tarihli Toprak-Su Kooperatif-
leri Anasözleşmesi.
- : Toprak-Su Genel Müdürlüğü Faaliyet Ra-
poru, 1982.
- : Toprak-Su Kooperatiflerinin Kuruluşunda
Takip Edilecek Yol, Köy-İşleri ve Koope-
ratifler Bakanlığı Toprak-Su Genel Mü-
dürlüğü Ya.
- : Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve
Birlikleri Çalışma Raporları 1981,1982.
- : T.C. Ziraat Bankası Çalışma Raporu 1981.
- : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973
Yılı Programı, DPT. Ya. No. 1271, An-
kara, 1972.

E K L E R

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ BİLGİ TOPLAMA ANKETİ

1. Kooperatifin adı :
2. Kurulduğu yıl :
3. Kooperatife bağlı köy sayısı :
4. Kooperatifin ortak sayısı :
5. Kooperatifin bulunduğu yer :

. il
. ilçe
. bucak
. köy

6. Kooperatifin, çalışmalarını yürüttüğü (kendine ait) bir yeri var mıdır?

. Evet Hayır

7. Kooperatifin telefonu var mıdır?

. Evet Hayır

8. Eğitim durumuna göre kooperatifinizde çalışanların sayısını yazınız.

<u>İlkokulu terk</u>	<u>İlkokul</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Lise</u>	<u>Yüksek Okul</u>
.				

9. Kooperatifinizde çalışanlardan (meslek içi eğitim ve olgunlaştırma) eğitime katılan oldu mu?

. Evet Hayır

10. Cevabınız evet ise kaç kişi katıldı?

.

11. Meslek içi ve olgunlaştırma eğitimine katılanlar bu eğitimi nerede gördüler (kuruluşun adı yazılacak)

.

12. Kooperatifte çalışanlar hangi konularda eğitildiler?

- A) Kooperatifçilik
- B) Muhasebecilik
- C) Yöneticilik
- D) Pazarlama
- E) Ziraat
- F) Hayvancılık

13. Zirai kredinin yetersizliği nedeniyle bir aileden (haneden) kooperatifinize birden fazla ortak olan varmıdır? (Ortak olan ikinci kişinin kendine ait malı olması koşulu ile)

- Evet
- Hayır

14. Cevabınız evet ise, bu olay (bir aileden birden fazla ortak olma) kaç ailede görüldü? Aşağıdaki durumlara göre sayılarını yazınız.

- A) Baba-çocuklardan biri
- B) Baba-çocuklardan birden fazlası
- C) Baba hariç çocuklardan biri
- D) Baba hariç çocuklardan birkaçı
- E) Baba-anne

15. Aşağıdaki girdileri nereden alıyorsunuz? (Alındıkları yerleri yazınız)

<u>Girdiler</u>	<u>Gübre</u>	<u>Tohum</u>	<u>Yem</u>	<u>İlaç</u>	<u>Tarımsal araç-gereç</u>
Alındığı yer					

16. Yöreye hangi tohumluğun (çeşidin veya cinsin) gideceğini nasıl tespit ediyorsunuz?

- A) Tohum ıslah istasyonuna soruyoruz
- B) İncelemeden tesadüfen seçiyoruz
- C) Hangi çeşidi temin edebilmişsek onu getiriyoruz
- D) Toprak mahsulleri ofisi tespit ediyor
- E) Zirai donatım kurumu tespit ediyor
- F) Bölge ve Merkez birliğimiz tespit ediyor
- G) Teknik Ziraat Müdürlüğü tespit ediyor

17. Yöredeki toprağın ve bitkilerin ne çeşit gübreye ihtiyacının olduğu konusunda araştırma yapıldı mı?

. Evet Hayır

18. Cevabınız evet ise hangi kuruluş yaptı?

. A) Kooperatif
 B) Zirai Donatım Kurumu
 C) Teknik Ziraat Müdürlüğü
 D) Bilmiyoruz
 E) (Başka kuruluş yapmışsa belirtiniz).

19. Onyedinci sorunun cevabı hayır ise hangi çeşit gübrenin verileceğini nasıl tespit ediyorsunuz?

. A) Çiftçinin tecrübesine göre (yani bütün gübre çeşitleri tarafımızdan temin ediliyor fakat çiftçi hangisini isterse onu veriyoruz.)
 B) Hangi çeşit gübre bulabilirsek veya alabilirsek onu veriyoruz.
 C) İl veya ilçe ziraat teknisyenliğinin verdiği belgeye dayanarak veriyoruz.

20. Kooperatifiniz şimdiye kadar kaç ortağa traktör kredisi verdi?

<u>Yıl</u>	<u>Kaç kişiye verildiği</u>
19..	
19..	
19..	
19..	

21. Yeni tekniklerle geliştirilmiş tarımsal araç gereçleri (ortakların görmesi için) kooperatif binası çevresinde sergiliyormusunuz?

. Evet Hayır

22. Birliğinizce üretilen veya başka kuruluşlardan toptan alınarak ortaklara kredili olarak satılan araç gereç miktarını aşağıdaki yıllara göre belirtiniz.

	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>
Pulluk					
Mibzer					
Römork					
İlaç makinesi					
Gübre makinesi					
Motopomp					
Kazayağı					

Başka varsa yazınız.

.

23. Kooperatifiniz el sanatlarını geliştirme ve değerlendirme kredisi verdi mi?

. Evet Hayır

24. Cevabınız evet ise hangi el sanatlarına ne kadar (TL) kredi verdi. (Son beş yılda)

<u>El Sanatları</u>	<u>Miktar(TL)</u>
1979	
1980	
1981	
1982	
1983	

25. Kooperatifiniz tüketim (yağ vs.) kredisi verdi mi?

. Evet Hayır

26. Cevabınız evet ise hangi tüketim maddeleri için ne kadar kredi verdi (son beş yılda)

<u>Tüketim Maddeleri</u>	<u>Miktar(TL)</u>
1979	
1980	
1981	
1982	
1983	

27. Kooperatifiniz, ortaklarına gübre, yem, ilaç, tohumluk, araç gereç vs. gibi girdileri hangi fiyattan veriyor?

- A) Piyasa fiyatıyla veriyor
 B) Piyasa fiyatına göre pahalı veriyor
 C) Piyasa fiyatına göre ucuz veriyor

28. Kooperatifiniz, ortak olmayanlara da peşin ödemek koşuluyla yem, ilaç, gübre, tohumluk, araç gereç veriyormu?

- Evet Hayır

29. Cevabınız evet ise, hangilerini veriyor belirtiniz?

.

30. Kooperatifiniz, ortak olmayanlara verdiği girdilerin fiyatı nasıldır?

- A) Ortaklara uygulanan fiyat
 B) Ortaklara uygulanan fiyattan düşük
 C) Ortaklara uygulanan fiyattan yüksek

31. Kooperatifinize ortak olduktan bir süre sonra toprağını kira raya veren kimselere kredi veriyormusunuz?

- Evet Hayır

32. Kooperatifinize ortak olduktan bir süre sonra toprağını ortağına veren kimselere kredi veriyormusunuz?

- Evet Hayır

33. Kontrollü kredi alanında kooperatifiniz nasıl bir rol oynamaktadır? Yazınız.

.
.

34. Kooperatifinizin üyelerinden kontrollü krediden faydalanan kaç kişi oldu?

.

35. Önceki yıllara göre ortakların borçlarını zamanında ödeme alışkanlıklarında bir değişme oldu mu?

. Evet Hayır

36. Cevabınız evet ise, bu değişme ne yönde oldu?

. A) Borçlarını zamanında ödeyen ortakların sayısında artış oldu.

. B) Borçlarını zamanında ödeyen ortakların sayısında azalma oldu.

37. Bu değişimin nedenini kısaca yazınız.

.
.
.

38. Borcunu zamanında ödemeyen ortağa ne gibi işlem yapıyorsunuz?

. A) Vadeyi uzatıyoruz.

. B) İcraya veriyoruz.

. C) Ortaklıktan çıkarıyoruz.

. D) Borcunu ödeyinceye kadar kredi vermiyoruz.

39. Borcundan dolayı ortakların taşınmaz mallarını hiç sattınız mı?

. Evet Hayır

40. Cevabınız evet ise, son on yılda kaç ortağın taşınmaz malını sattınız?

.

41. Borcundan dolayı ortakların taşınmaz mallarını hiç kiraya verdinizmi?

. Evet

. Hayır

42. Cevabınız evet ise, son on yılda kaç ortağın taşınmaz malını kiraya verdiniz?

.

43. Kooperatifiniz, dolu, su baskını, kuraklık, donma gibi kötü hava şartları nedeniyle son on yılda çiftçilerin borçlarını kaç defa erteledi? (yıllara göre belirtiniz)

.

.

44. Kooperatifiniz, ortakların ürünlerini pazarlıyormu?

. Evet

. Hayır

45. Cevabınız evet ise, pazarlamaya hangi yılda başladınız?

.

46. Kooperatifiniz, ortakların hangi ürünlerini pazarlıyor?

.

.

.

47. Kooperatifiniz şimdiye kadar hangi ürünü ne kadar pazarladı? Yıllarına göre dağılımını yapınız.

<u>Yıllar</u>	<u>Mallar</u>
19..	
19..	
19..	

48. Kooperatifinizin yöresinde, yüksek faizle borç para veren (aracı, tefeci ve faizci) kimseler varmı?

. Evet

. Hayır

49. Geçmiş yıllara göre aracı tefeci ve faizci miktarında bir değişiklik varmı?

. Evet

. Hayır

50. Cevabınız evet ise, bu değişme ne yöndedir?

. A) Azalma

. B) Artma

51. Sözü edilen aracı, tefeci ve faizciler kooperatifi nasıl görüyorlar?

. A) Teşvik ediyorlar

. B) Kötülüyorlar

. C) Karışmıyorlar

. D) Yıkılması için çaba harcıyorlar.

52. Kooperatifinizin yöresindeki aracı, faizci ve tefeciler hangi amaçlarla borç para veya mal vermektedirler?

. A) Tarımsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla

. B) Nişan, düğün, hastalıklar, kaza vb.

. C) Kuraklık, su baskını, don gibi kötü hava şartlarından ortaya çıkan mağduriyeti ortadan kaldırmak amacıyla

53. Kooperatifinizin kredi ve pazarlama faaliyetlerinden sonra çevredeki aracı, faizci ve tefecilerin köy üzerindeki etkinlikleri ne oldu?

. A) Değişmedi

. B) Azaldı

. C) Arttı.

54. Kooperatifinizin köylere yakın bir yerde kurulması ortaklara ne gibi faydalar sağlıyor? (Birden fazla işaretlenebilir)

- A) Girdilerin köye taşınması masraflarını düşürmektedir.
- B) Kooperatif, ortaklarla daha rahat haberleşme sağlamaktadır
- C) Ortaklar kooperatifi devamlı gözlediklerinden yeni gelişmelerden anında haberdar olmaktadır
- D) Ortakların kooperatife gelmelerini kolaylaştırmaktadır
- E) Ortaklardan birinin kooperatiften faydalanması diğerlerini teşvik etmektedir.
- F) Ortaklar istediklerini kooperatife rahatça iletebilmektedirler.
- G) Yukarıdakilerin hepsi sağlanmaktadır
- H) (Başka varsa yazınız)

55. Kooperatifiniz aşağıda belirtilen girdilerin hangisi veya hangilerinin çiftçi tarafından ilk defa kullanılması sağladı?

- A) Suni gübre
- B) Islah edilmiş tohum
- C) Tarımsal mücadele ilacı
- D) Yem (Suni)
- E) Hiçbiri
- F) (Başka varsa yazınız)

56. Ortakların yüzde kaçının sosyal ve ekonomik durumlarını biliyorsunuz?

.

57. Ortakların sosyal ve ekonomik durumlarını bilmeniz aşağıdakilerin hangisini veya hangilerini sağlıyor?

- A) Kredi miktarının tesbitini kolaylaştırıyor
- B) Kooperatifin ortaklar ile olan işlerini çabuklaştırıyor
- C) Ortakların borçlarını vadesinde ödemesini sağlıyor
- D) Ortakların borçlarını vadesinde ödemesini engelliyor
- E) Kredinin kontrolü yapılmış oluyor
- F) Kooperatif ile ortaklar arasında iyi bir diyalog sağlanıyor
- H) (Başka varsa yazınız)
-

58. Ortaklara hangi konularda rehberlik ediyorsunuz?

- A) Kredinin kullanılışı konusunda
- B) Yatırımcılık, işletmecilik, muhasebecilik, pazarlama ve bankacılık konularında
- C) Tarımsal üretim metot ve teknikler konusunda
- D) Genel konularda
- E) (Başka varsa yazınız)
- F) Hiçbir konuda rehberlik etmiyoruz.

59. Kooperatifinizde çiftçiye yeni teknikler konusunda eğitecek teknik kadronuz varmı? (Ziraat, veteriner, makine, kimya mühendisliği ve teknisyenliği)

- Evet Hayır

60. Cevabınız hayır ise, eğer kooperatifinizde veya üst kuruluşlarınızda (bölge ve merkez birliğinizde) sözünü ettiğimiz teknik kadro oluşturulsa ortakların faydalanma derecesi ne olur?

- A) Çok faydalanırlar
- B) Az faydalanırlar
- C) Hiç faydalanmazlar

61. Ortaklar, kooperatiftan aldıkları girdileri (gübre, tohum, ilaç, makine vb.) nasıl kullanıyorlar?
- A) Kooperatife danışarak
 - B) Kendi bilgisine göre
 - C) Başka birisine danışarak kullanıyor
 - D) (Başka varsa yazınız)
62. Kooperatifiniz tarımsal tekniklerin öğretilmesi konusunda ortaklara ne gibi hizmetler sunuyor? (Birden fazla işaretlenebilir)
- A) Gelişmiş teknikleri uygulayan çiftçilerden almış olduğu bilgileri diğer çiftçilere aktarıyor
 - B) Yeniliklerin hangi tip çiftçilere öncelikle ulaştırılması gerektiği konusunda yayımcı kuruluşlara rehberlik ediyor
 - C) Kooperatif, ortakları daha iyi tanıdığından yenilikleri öncelikle benimseyebilecek öncü çiftçilerin seçiminde yardımcı oluyor
 - D) Ülkede ve dünyadaki tarım teknikleri konusundaki yeni gelişmeleri takip ederek çiftçileri haberdar ediyor
 - E) Ortakların yeni teknikleri uygulamasından doğan sorunların ilgili kuruluşlarca ele alınmasını sağlıyor
 - F) Kurslar açıyor
 - G) Yukarıdakilerin hepsini yapıyor
 - H) Yukarıdakilerin hiçbirini yapmıyor
63. Kooperatifin kurulduğu yıllarda kooperatif tarafından yeni getirilen bir girdiyi ortakların kabul edip kullanma derecesi ne idi?
- A) Şiddetle kullanmayı istiyorlardı
 - B) Kullanmaktan çekiniyorlardı
 - C) Yeni bir girdi onların dikkatini çok çekmiyordu (ilgisizdiler)
 - D) Kullanmak istemiyorlardı.

64. Son yıllarda, kooperatif tarafından getirilen yeni bir girdiyi (örneğin yeni çıkan bir mücadele ilacı, yeni bir makine, yeni bir yem çeşidi vs.) ortakların kabul edip kullanma derecesi nedir?
- A) Şiddetle kullanmayı istiyorlar (meraklılar)
- B) Kullanmaktan çekiniyorlar
- C) Yeni bir girdi onların dikkatini bile çekmiyor (ilgisizler)
- D) Hemen kullanmak istemiyorlar (önce başka birisinin denemesini istiyorlar)
65. Kooperatifiniz tarımsal yenilikler konusunda bir merkez niteliği taşıyor mu?
- Evet Hayır
66. Sebebini kısaca açıklayınız.
-
-
67. Kooperatifinize, ortakların meslekleriyle ilgili (tarım, ormancılık, hayvancılık, kooperatifçilik) konularda kitap, gazete, dergi, mecmua, broşür geliyor mu?
- Evet Hayır
68. Cevabınız evet ise, adlarını yazınız.
1.	4.
2.	5.
3.	6.
69. Ortaklar bunları okuyormu?
- Evet Hayır
70. Sorumuzun cevabı evet ise yüzde kaç okuyor?
-

71. Kooperatifinizin ortakları bunları nasıl okuyor?
- A) Kooperatife geldiklerinde okuyarlar
 - B) Kooperatif yöneticisi bunları okuyarak ortaklara yeri geldiğinde aktarıyor
 - C) Ortaklar kooperatiften emanet alarak evinde okuyor.
72. Kooperatifiniz ortakların meslekleriyle ilgili konularda (çiftçilik, hayvancılık vb.) teorik ve pratik eğitim çalışmaları yapıyor mu?
- Evet
 - Hayır
73. Cevabınız evet ise son on yıl içindeki eğitim çalışmalarınızı belirtiniz.
-
74. Kooperatifinizin kaldığı yer eğitim çalışmaları için uygun mudur?
- Evet
 - Hayır
75. Ortaklar hangi amaçlar için kooperatife uğrarlar (Birden fazla işaretlenebilir)
- A) Genel kurul için
 - B) Kredi almak için
 - C) Kredi borcunu ödemek için
 - D) Meslekleriyle ilgili yeni gelişmeleri öğrenmek için
 - E) Daha başka hangi amaçlarla geliyorlarsa yazın
76. Ortaklar kooperatife geldiklerinde ne kadar kalırlar?
- A) İşlerini görüp hemen giderler
 - B) Biraz kalarak meslekleriyle ilgili konuşmalar tartışmalar yaparlar
 - C) Ahlak, din, politika ve günlük konularda konuşmalar, tartışmalar, sohbetler yaparlar.

77. Son on yılda kaç kez, ilk çağrıda genel kurul yapılabilirdi?

.....

78. En son yaptığınız genel kurula kaç kişi katıldı?

.....

79. Ortakların genel kurula katılma sayılarında bir değişme varmı?

..... Evet

..... Hayır

80. Cevabınız evet ise, değişme ne yöndedir?

..... A) Gittikçe artıyor

..... B) Gittikçe azalıyor

81. Genel kurula gelen ortaklar fikirlerini kurula iletip önerilerde bulunuyorlarmı?

..... Evet

..... Hayır

82. Cevabınız evet ise, ne kadarı konuşuyor?

..... A) Birkaçı

..... B) Yarısı

..... C) Yarısından çoğu

..... D) Hepsi

83. Bugünkü yönetim kurulu başkanının ve üyelerin yaşı, öğrenim derecesi, kaç kez bu göreve geldiği ve sahip olduğu toprak miktarını yazınız.

	<u>Yaşı</u>	<u>Öğ. Durumu</u>	<u>Kaç Kez Seçildiği</u>	<u>Sahip Olduğu toprak (dekar)</u>
Başkan				
Üye				
Üye				
Üye				
Üye				

84. Denetim kurulu üyelerinin yaşı, öğrenim durumu, kaç kez bu göreve seçildiği ve sahip olduğu toprak miktarını yazınız.

	Yaşı	Öğ.Durumu	Kaç Kez Seçildiği	Sahip Olduğu toprak
Başkan				
Üye				
Üye				

85. Kooperatifin müdürü kooperatifin üyesi midir?

. Evet Hayır

86. Bölge birliği temsilcileri (delegeleri) birlik genel kuruluna katılıyorlarmı?

. Evet Hayır

87. Kooperatif köyler ile şehir arasındaki ilişkileri

. A) Arttırdı
. B) Azalttı
. C) Değiştirmedi

88. Sebebini kısaca belirtiniz.

.
.
.

89. Kooperatif köyler arasındaki ilişkileri

. A) Arttırdı
. B) Azalttı
. C) Değiştirmedi

90. Sebebini kısaca belirtiniz.

.
.
.

91. Kooperatif ortakların gelirlerini

- A) Arttırdı
- B) Azalttı
- C) Değiştirmede

92. Sebebini kısaca belirtiniz.

-
-

93. Kooperatifin bulunduğu ve bağlı olduğu köylerden şehire göç eden var mı?

- Evet
- Hayır

94. Kooperatifiniz ile köyden şehire göç olayı arasında nasıl bir ilgi kuruyorsunuz? (bir veya birkaçını işaretleyiniz)

- A) Kooperatifimiz, iş sahası açtığı için göç olayını engellemiştir.
- B) Kooperatifimiz makineleşmeyi arttırdığından göçü engellemiştir.
- C) Kooperatifimiz ortakların ürünlerini değerlendirdiğinden gelir seviyelerini arttırdı dolayısıyla göçü de azaltmıştır.
- D) Kooperatifimiz ortakların girdi ihtiyacını tedarik ettiğinden gelirleri arttırdı ve dolayısıyla göçü de azaltmıştır.
- E) Kooperatifimiz ortakların üretimini arttırdığından gelirleri de arttırdı dolayısıyla göçü de azaltmıştır.
- F) Kooperatifimiz yeni üretim girdilerinin kullanılmasını yaygınlaştırdığı için göçü engellemiştir.
- G) Kooperatifimiz küçük toprak sahiplerine yetersiz kredi verdiğinden girdileri aracından almak zorunda kalmış dolayısıyla gelirlerinde bir artış olmadığından tarlasını kiraya ve ortağına vererek veya satarak şehre göç etmek zorunda kalmıştır.
- H) Yukarıdakilerin hepsi
- İ) Yukarıdakilerin hiçbirisi
- J) (Başka varsa yazınız)

95. Kooperatifinizin nasıl ve ne çeşit faaliyeti olursa göç olayı azalmış veya önlenmiş olacaktır? (biri veya birkaçını işaretleyiniz.)

- A) Kooperatifimiz istihdam ve gelir arttırıcı tarıma dayalı yatırımlar yaparsa
 B) Sosyal hizmetler konusunda tesis ve imkanlar sağlarsa (sağlık, eğitim, haberleşme, konut, eğlence, spor vb.)
 C) Pazarlama ve kredi konusunda yeterli bir hizmet sunarsa
 D) Sosyal güvence imkanı sağlarsa
 E) Yukarıdakilerin hepsini yaparsa,

96. Kooperatifinizin gittikçe çok amaçlı olması, kooperatifin bulunduğu yöre için gereklimidir?

. Evet Hayır

97. Kooperatif müdürü kaç yıldır aynı yerde çalışmaktadır?

.

98. Kooperatifinizde ortak memur emeklisi (öğretmen, subay, astsubay vb. gibi emekli) ve işçi emeklisi var mıdır?

. Evet Hayır

99. Cevabınız evet ise bu durumda olan kaç ortak var yazınız.

Sayı

Memar (emekli)

İşçi (emekli)

100. Üst birlik temsilciliklerinde yönetim ve denetim kurulunda ayrıca memur emeklisi ve işçi emeklisi var mıdır?

. Evet Hayır

101. Cevabınız evet ise, aşağıdaki kuruluş ve temsilciliklerde olan memur emeklisi ve işçi emeklisi sayısını yazınız.

	<u>Sayısı</u>
Yönetim Kurulu	
Denetim Kurulu	
Üst Birlik Temsilciliği	
Bölge	
Merkez	

ÖZGEÇMİŞ

1954 yılında Eskişehir'de doğdum. İlk ve orta okulu Eskişehir'de bitirdim. 1972 yılında Ankara Erkek İlköğretmen Okulundan mezun olduktan sonra bir yıl öğretmenlik yaptım. Daha sonra 1977 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun oldum. Aynı yıl Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine bağlı Zirai İktisat Enstitüsüne girerek 1979 yılında Yüksek lisans öğrenimimi tamamladım. 1979 yılında Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Hukuk Kürsüsünde asistan olarak göreve başladım. Halen Eylül 1984'den bu yana Öğretim Görevlisi olarak görevimi sürdürmekteyim.

Evli,iki çocuk babasıyım.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı karşılıklı yardım, dayanışma ve gönüllülük esasına göre kurulan kooperatif organizasyonlardan Tarımsal Kooperatiflerin Türkiye'de belli bir bölge ele alınarak o bölgede toplumsal değişme üzerine etkilerini incelemek olmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Her bölüm de kendi arasında kısımlara ayrılmıştır.

Birinci Bölümde, kooperatifçilik konusu ana hatlarıyla ele alınarak Tarımsal Kooperatiflerin Kooperatifçilikteki Yerine ve Türkiye'deki Duruma değinilmektedir. Bunun için bölümün birinci kısmında kooperatifçilik kavramı, tarımsal kooperatiflerin ilkeleri ve türleri üzerinde durulmuştur. İkinci kısmında ise Türkiye'de tarımsal kooperatifçilik konusu işlenmektedir. Bu kısımda Türkiye'de tarımsal kooperatifçiliğin gereği, temelleri, tarihsel gelişimi ve türleri ele alınmaktadır.

İkinci Bölümde, toplumsal değişme ve tarımsal kooperatiflerin toplumsal değişmedeki yeri üzerinde durulmuştur. Bu bölüm çalışmanın teorik esasını oluşturmaktadır. Söz konusu bölümün birinci kısmında toplumsal değişmenin tanımı, niteliği, nedenleri ve değişmeyi açıklayan modeller belirtilmektedir. Aynı bölümün İkinci Kısımında ise tarımsal kooperatiflerin toplumsal değişmedeki yeri üzerinde durulmaktadır. Burada, tarımsal üretim yapısının farklılaşmasına neden olacak sosyo-ekonomik koşulların sağlanmasında kooperatiflerden yararlanma olanakları, toplumsal hareketlilikte, gizli kalmış önderlerin ortaya çıkarılmasında, aile biçimi ve aile ilişkilerinin farklılaşmasında kooperatiflerin etkileri belirtilmektedir.

Üçüncü Bölümde, Tarımsal Kooperatiflerin Türkiye'de Toplumsal Değişmeye etkileri konusunda Eskişehir İli Tarım Kredi Kooperatifleri üzerinde yapılan uygulama yer almaktadır. Bu bölümün Birinci Kısımında, uygulanan anket sonucu tespit edilen istatistiki bilgilere göre Bölgedek tarım kredi kooperatiflerinin durumu gösterilmektedir. İkinci kısmında ise elde edilen verilere dayanarak bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifle-
rinin bölgede toplumsal değişmeye etkileri incelenmektedir.

Sonuç sayfasında, üç bölümün kısaca özeti yapılarak elde edilen sonuçlara dayalı önerilen yer almaktadır.